

**1993 – 2011 DÖNEMİNDE İSO 500 FİRMALARININ FİNANSAL
PERFORMANSININ İNCELENMESİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ
YERİ VE ÖNEMİ**

Esra ÖZEREN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İşletme Ana Bilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Metin Coşkun**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
07.06.2013**

Jüri ve Enstitü Onayı

Esra Özeren'in “ 1993 – 2011 Döneminde İSO 500 Firmalarının Finansal Performansının İncelenmesi ve Türkiye Ekonomisi'ndeki Yeri ve Önemi” başlıklı tezi 7 Haziran 2013 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **İşletme (Finansman)** Anabilim dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Metin COŞKUN

Üye : Doç.Dr.Mehmet BAŞAR

Üye : Yard.Doç.Dr.Tuğberk TOSUNOĞLU

İmza

Prof.Dr.B.Zafer.ERDOĞAN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tez çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim.

Her hangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Esra Özern

Yüksek Lisans Tez Özü

1993 – 2011 DÖNEMİNDE İSO 500 FİRMALARININ FİNANSAL PERFORMANSININ İNCELENMESİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Esra ÖZEREN

İşletme Ana Bilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2012

Danışman: Doç. Dr. Metin COŞKUN

Bu çalışmada 1993–2011 yılları arasında İSO ilk 500 büyük sanayi kuruluşu incelenmiştir. Çalışmada İSO ilk 500 büyük sanayi kuruluşunun, İSO tarafından açıklanan şirketlerin ekonomik göstergelerini, imalat sanayi alt sektörlerine, kamu, özel ve yabancı sermaye paylarına göre gruplandırılarak firmaların durumu ve ekonomik performans sonuçları karşılaştırılmıştır. İstanbul Sanayi Odası’nın “Türkiye’nin birinci 500 büyük sanayi kuruluşu” adlı çalışmasından yararlanılmıştır. Veri setini 1993 ve 2011 yılları arasında İSO’nun anket yoluyla firmalardan toplayarak yayınladığı üretimden satışlar, satış hasılatı, ihracat, varlıklar toplamı, özsermaye, vergi öncesi dönem karı ve zararı, istihdam, yerli – yabancı sermaye payı ve brüt katma değer büyüklükleri oluşturmuştur. Çalışma sonucuyla beraber İSO 500 firmalarının 1993 – 2011 dönemleri arasında dönüşüm süreci içindeki Türkiye ekonomisindeki yeri araştırılmıştır. İSO 500 firmalarının Türkiye Ekonomisi’nde milli gelire ve ihracata yaptığı katkılar göz önüne alınırsa İSO 500 firmalarının yıllar içindeki ekonomik ve finansal performansının gelişimi Türkiye ekonomisindeki gelişmeleri de gözlemleyebilmemiz açısından bir referans oluşturacaktır. İSO 500 firmalarının sektörlere göre dağılımı ve sektörlerin Türkiye ekonomisindeki yerinin incelenmesiyle Türkiye’nin uluslararası ekonomide avantajlı ve desteğe ihtiyacı olan sektörlerinin de tespitinde katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İSO 500 firmaları, Türkiye Ekonomisi.

Abstract

ANALYSIS THE FINANCIAL AND ECONOMIC PERFORMANS OF ISO 500 FIRMS IN THE PERIOD 1993-2011 AND THE ROLE WITH IMPORTANCE OF TURKEY ECONOMY

Esra ÖZEREN

İşletme Ana Bilim Dalı

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, June 2012

Adviser: Doç. Dr. Metin COŞKUN

In this study, the companies which are in İSO top 500 list between 1993 and 2009 years are analysed. The top 500 companies has been classified such as manufacturing industry subsectors, public, private and foreign capital shares in respect of companies' results which are announced by İSO. In addition firms' results and economical performance has been compared.

In this study, also the book which is issued by İstanbul Chamber Of Industry and called "The Biggest Industrial Instution" has been used. Data set has been taken from a survey which was done by İSO between 1993-2011 years and consist of ; sales, sales revenue, export, assets total, equity capital, pre-tax profit-loss, employment, local-foreign capital share and gross added value. By the study results, it has been investigated the importance of İSO 500 firms in Turkey's economic transformation period between 1993 and 2011 years. If we consider İSO 500 firms' contributions in Turkey's economy such as national income and export, the economical and financial development of İSO 500 firms' will be a reference to observe Turkey's economical devolpment over years. Analysis by the sector and the importance of those sectors in Turkey's economy of İSO 500 firms' will contribute to determination of Turkey's advantage in international economy and the sectors which needs support.

Keywords: İSO 500 firms, Turkey Economy.

Özgeçmiş

Esra ÖZEREN

İşletme Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

İş Tecrübeleri

Kasım 2010 – Nisan 2012 Mey İçki San. Tic. A.Ş. Muhasebe Elemanı

Nisan 2012 – Sampo Japan Sigorta A.Ş. Muhasebe Uzman Yardımcısı

Eğitim

Lisans 2004 – 2009 Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü

Lise 2000 – 2004 Eskişehir Mustafa Kemal Lisesi

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: 25.11.1987

Cinsiyet: Kadın

Yabancı Dil: İngilizce

İçindekiler

Sayfa

Jüri ve Enstitü Onayı.....	ii
Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi.....	iii
Öz.....	iv
Abstract.....	v
Özgeçmiş	vi
Tablolar Listesi	x
Grafikler Listesi	xiv
Kısaltmalar Listesi.....	xv
1. Giriş.....	1
1.1. Araştırmanın Problemi	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	4
1.3. Araştırmanın Varsayımları ve Sınırlılıkları.....	5
2. Literatür	6
2.1. Yazın Taraması	6
2.2. Türkiye’de Sanayileşme Süreci	13
2.2.1. Sanayileşmenin tanımı ve sanayileşme stratejileri	13
2.2.1.1. İthal ikamesine göre sanayileşme stratejisi	15
2.2.1.2. İhracata yönelik sanayileşme stratejisi	16
2.2.2. Türkiye’de imalat sanayinin tarihsel gelişimi	17
2.2.2.1. 1980 öncesi Türkiye’de sanayileşme politikaları	17
2.2.2.1.1. Birinci beş yıllık sanayi dönemi (1934-1938).....	18
2.2.2.1.2. İkinci beş yıllık sanayi dönemi (1938-1944).....	18
2.2.2.1.3. Birinci beş yıllık kalkınma planı (1963-1967).....	19

2.2.2.1.4. İkinci beş yıllık kalkınma planı (1968-1972)	20
2.2.2.1.5. Üçüncü beş yıllık kalkınma planı (1973–1977).....	21
2.2.2.2. 1980 sonrası Türkiye’de sanayileşme politikaları.....	23
2.3. Büyük Sanayi Kuruluşları	25
2.3.1. Büyük sanayi kuruluşlarının tanımı.....	25
2.3.2. Büyük sanayi kuruluşlarının üstünlükleri	27
2.3.3. Büyük sanayi kuruluşlarının sakıncaları	28
3. Yöntem.....	30
3.1 Araştırma Modeli.....	30
3.2. Evren ve Örneklem	31
3.3. Veriler ve Toplanması	31
3.4. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması	31
4. Uygulama: İso 500 Firmalarının 1993 – 2009 Döneminde İncelenmesi.....	32
4.1. İSO 500 Firmalarının Sektörel Dağılımı	32
4.2. 500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Kamu Ve Özel Kuruluşlarının Karşılaştırılması.....	35
4.3. 500 Büyük Sanayi Kuruluşunun Faaliyet Sonuçları	48
4.3.1.Üretimden satışlara göre incelenmesi	48
4.3.2. Satış hâsılatına göre incelenmesi	57
4.3.3. Brüt katma değere göre incelenmesi	64
4.3.3.1. Dikey tamlaşma	72
4.3.3.2. Net katma değer faktör gelirleri (fonksiyonel) dağılımı	74
4.3.4. Özkaynak yapısına göre incelenmesi	77
4.3.5. Aktifler toplamına göre incelenmesi	84
4.3.6. Dönem kârı ve zararına göre incelenmesi	91
4.3.6.1. Kârlılık oranları.....	100
4.3.7.İhracata göre incelenmesi	104
4.3.8. Ücretle çalışanlar ortalamasına göre incelenmesi.....	116

4.3.8.1. İş Gücü Verimliliği (Net Katma Değer/ Çalışan Sayısı).....	125
4.3.8.2. Yıllık Ortalama Ücretler	127
4.4. 500 büyük sanayi kuruluşunda yerli ve yabancı sermayeli kuruluşların karşılaştırılması.....	128
5. Sonuç	135
Ekler.....	141
Kaynakça.....	142

Tablolar

Sayfa

Tablo 1. 1993 – 2011 Döneminde İSO 500 Firmalarının Sektörel Dağılımı.....	34
Tablo 2-1993- 2011 Döneminde İSO 500 İçinde Kamu Kuruluşlarının Sektörlere Göre Dağılımı	39
Tablo 3. 500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Kamu Ve Özel Kuruluşlarının Temel Ekonomik Göstergelere Göre İncelenmesi (1993-1998).....	41
Tablo 4.500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Kamu Ve Özel Kuruluşlarının Temel Ekonomik Göstergelere Göre İncelenmesi (1999-2004).....	42
Tablo 5.500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Kamu Ve Özel Kuruluşlarının Temel Ekonomik Göstergelere Göre İncelenmesi (2005 – 2011)	43
Tablo 6- 1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Üretimden Satışları.	48
Tablo 7-1998 – 2011 Döneminde Cari Fiyatlarla Kişi Başına Düşen GSYİH ve İSO 500 Firmalarının Üretimden Satışlar Değişim Oranları.....	49
Tablo 8-2005 - 2011 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Üretimden Satışlara Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)	52
Tablo 9-1999 - 2004 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Üretimden Satışlara Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)	53
Tablo 10-1993 - 1998 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Üretimden Satışlara Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)	54
Tablo 11-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Satış Hasılatları ve Enflasyon Değişim Oranları	58
Tablo 12-2006 - 2011 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Satış Hasılatına Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)	60
Tablo 13-1999 – 2005 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Satış Hasılatına Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)	61
Tablo 14-1993 – 1998 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Satış Hasılatına Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)	62
Tablo 15-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Brüt Katma Değeri .	65

Tablo 16-2005 – 2011 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Brüt Katma Değere Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)	67
Tablo 17-1998 - 2004 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Brüt Katma Değere Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)	68
Tablo 18-1993 - 1997 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Brüt Katma Değere Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)	69
Tablo 19-2008 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Dikey Tamlaşma Oranı	73
Tablo 20-Net Katma Değerin Fonksiyonel Dağılımı	75
Tablo 21-1993 – 2011 Döneminde İSO 500 Firmalarının Toplam Özkaynakları ve Yüzde Değişim Oranı	78
Tablo 22-2005 - 2011 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Özkaynaklar Toplamı (TL ve yüzde payı)	81
Tablo 23-1998 - 2004 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Özkaynaklar Toplamı (TL ve yüzde payı)	82
Tablo 24-1993 - 1997 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Özkaynaklar Toplamı (TL ve yüzde payı)	83
Tablo 25-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Aktifler Toplamı	85
Tablo 26-2005- 2011 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Aktifleri (TL ve yüzde payı).....	87
Tablo 27-1998- 2004 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Aktifleri (TL ve yüzde payı).....	88
Tablo 28-1993- 1997 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Aktifleri (TL ve yüzde payı).....	89
Tablo 29-1993 – 2011 Döneminde İSO 500 Firmaları Toplam Kârı ve Yüzde Değişimi	91
Tablo 30-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Toplam Kârı ile Satış Hasılatının Karşılaştırılması.....	92
Tablo 31-İSO 500 Firmalarının 2005 – 2011 Döneminde Sektörlere Göre Dönem Sonu Kâr – Zararı (TL ve İSO 500 içinde yüzde payı)	95
Tablo 32-İSO 500 Firmalarının 1998 – 2004 Döneminde Sektörlere Göre Dönem Sonu Kâr – Zararı (TL ve İSO 500 içinde yüzde payı)	96

Tablo 33-İSO 500 Firmalarının 1993 – 1997 Döneminde Sektörlere Göre Dönem Sonu Kâr – Zararı (TL ve İSO 500 içinde yüzde payı)	97
Tablo 34-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Satış Kârlılık Oranları	101
Tablo 35-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Aktif Kârlılık Oranları	102
Tablo 36-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Özsermaye Kârlılık Oranları	103
Tablo 37- 1990 -2010 Dönemi Dış Ticaret Rakamları	105
Tablo 38- 1993 – 2011 Döneminde İSO 500 Firmalarının Toplam İhracatı	107
Tablo 39- İSO Firmalarının 2005 – 2011 Yılları Arasında İhracata Göre Sektörel Dağılımı (Bin \$ ve İSO 500 içinde yüzde payları)	112
Tablo 40- İSO Firmalarının 1998 – 2004 Yılları Arasında İhracata Göre Sektörel Dağılımı (Bin \$ ve İSO 500 içinde yüzde payları)	113
Tablo 41- İSO Firmalarının 1993 – 1997 Yılları Arasında İhracata Göre Sektörel Dağılımı (Bin \$ ve İSO 500 içinde yüzde payları)	114
Tablo 42-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Ücretle Çalışanlar Ortalaması	118
Tablo 43- İşgücü Durumuna Göre Kurumsal Olmayan Nüfus	119
Tablo 44- İSO 500 Tarafından Yaratılan İstihdamın Toplam İstihdam İçindeki Payı	120
Tablo 45- İSO Firmalarının 2004 - 2011 Yılları Arasında Çalışan Sayısının (Adet) Sektörel Dağılımı ve İSO 500 İçinde Yüzde Payları	121
Tablo 46- İSO Firmalarının 1998 – 2003 Yılları Arasında Çalışan Sayısının (Adet) Sektörel Dağılımı ve İSO 500 İçinde Yüzde Payları	122
Tablo 47- İSO Firmalarının 1993 – 1997 Yılları Arasında Çalışan Sayısının (Adet) Sektörel Dağılımı ve İSO 500 İçinde Yüzde Payları	123
Tablo 48- 1993 – 2011 Döneminde İSO 500 Firmalarının Kamu. Özel ve Toplam İşgücü Verimliliği Endeksi	126
Tablo 49- 1993 – 2011 Döneminde İSO 500 Firmalarının Reel Ortalama Ücretleri (2005 yılı fiyatlarıyla)	127

Tablo 50- 2005- 2011 Yılları Arasında Yerli ve Yabancı Sermayeli İSO 500	
Firmalarının Faaliyet Sonuçları.....	132
Tablo 51- 1999 – 2004 Yılları Arasında Yerli ve Yabancı Sermayeli İSO 500	
Firmalarının Faaliyet Sonuçları.....	133
Tablo 52- 1993 – 1998 Yılları Arasında Yerli ve Yabancı Sermayeli İSO 500	
Firmalarının Faaliyet Sonuçları.....	134

Grafikler

Grafik 1. 500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Kamu Ve Özel Kuruluşlarının Sayıları

Grafik 2. Toplam Net Katma Değerin Fonksiyonel Dağılımı

Grafik 3. Özkaynak İle Satış Hasılatı Yüzde Değişiminin Karşılaştırılması

Grafik 4. 1993 – 2009 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Toplam Kârı ile Satış Hasılatının Karşılaştırılması

Kısaltmalar Listesi

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
İSO: İstanbul Sanayi Odası
KDV: Katma Değer Vergisi
ÖTV: Özel Tüketim Vergisi
STIC: Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması
AB: Avrupa Birliği
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü
İMKB: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
TUSİAD: Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
BBYSP: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planlama
İBYSP : İkinci Beş Yıllık Sanayi Planlama
BBYKP: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İBYKP: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÜBYKP: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
IMF: International Management Fund
GATT: General Aggrement on Tarifs and Trade
TOSYÖV: Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
KOSGEB: Küçük ve Orta Sanayi Geliştirme ve Destekleme Başkanlığı
GSMH: Gayrisafi Milli Hasıla
TL: Türk Lirası

1. Giriş

Birinci bölümde Türkiye ekonomisinin ve Türkiye sanayisinin gelişimi özetlenerek İstanbul Sanayi Odası tarafından belirlenen ilk 500 büyük firmanın, Türkiye ekonomisi içindeki yeri, önemi ve katkısı anlatılıp, çalışmanın problemi ortaya konmuştur. Bu bölümde çalışmanın amacı, çalışmanın önemi, denenmeden kabul edilen yargılar olan çalışmanın varsayımları, araştırmacıdan kaynaklanmayan çalışmanın sınırlılıkları ve tanımlar yer almaktadır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Türkiye ekonomisinde ortaya çıkan problemleri çözüme ulaştırmak ve ekonomide istikrar sağlamak için orta ve uzun vadede karşılaşılabilecek yapısal sorunların üzerinde durarak, ekonomik gelişmenin yaşanması için hazırlanan kalkınma planlarında ekonomik kalkınma ve büyümeyi sağlamak için imalat sanayinin GSYİH içindeki payının artırılması ve yapısal değişimin sağlanması hedef alınmıştır.

Chenery (1979) yapısal dönüşüm kavramını, geleneksel ekonomi oluşumundan gelişmiş bir ekonomiye geçiş olarak ele almakta, gelir ve sosyal refahtaki devamlı artışı sürdürmek için gerekli iktisadi ve kurumsal değişimler olarak tanımlamaktadır. (Baykan, 2017:1) Türkiye Ekonomisi de 1980 sonrasında ithal ikameci imalat sanayi politikaları uygulayarak yapısal dönüşüm sürecine girmiştir. Kaldor Yasası, imalat sanayinin ekonomik büyümenin motoru olduğu görüşünü esas almaktadır.

İmalat sanayi sektörü 1980 yılından beri dikkate değer bir gelişme kaydetmiştir. Sanayi sektörünün yarattığı katma değer 1980 yılında 15 milyar dolardan 2003 yılında 45 milyar dolara yükselerek üç kat artmıştır. İmalat sanayi katma değerinde ortalama yıllık büyüme oranı 1980 – 1990 döneminde % 6,6, 1990–2000 döneminde ise %4,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2001 – 2004 arasında ise %7,9 olmuştur. (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2006:26).

Ücretli çalışan kişi sayısı 2003-2008 döneminde yüzde 34'lük bir artış göstermişken, üretim değeri aynı dönemde (2008 sabit fiyatları ile) yüzde 57 artmıştır. Katma değer

artışı ise yüzde 23’de kalmıştır. Bunun bir sonucu olarak 2003-2008 döneminde imalat sanayi katma değer oranı yüzde 22 (5.4 puan) gerilemiştir. 2003-2008 döneminde ücretli çalışan başına üretim değeri yüzde 18’lik artış gösterirken, çalışan başına katma değer yüzde 8 azalmıştır. Katma değer oranındaki düşüşle birlikte düşünüldüğünde, imalat sanayi dönem içinde daha düşük katma değerli üretim gerçekleştirmiştir. 2005-2010 döneminde üretim endeksi yüzde 14’lük bir artış gösterirken bu artış önemli ölçüde çalışan başına verimlilik artışından kaynaklanmıştır. Zira aynı dönemde istihdam endeksi yaklaşık aynı kalırken, çalışan başına üretim endeksi yüzde 15 artmıştır (Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., 2012:5).

1980 yılında ihracatımız 2,9 milyar dolar olup bunun ancak %36’sını sanayi ürünleri oluştururken, 2004 yılında bu oran %85’e çıkarak 63 milyar dolara yükselmiştir. 1996 yılında Türkiye’nin katılmış olduğu Gümrük Birliği süreci ve 2001’deki ekonomik krizin ardından yaşanan toparlanma süreci, ticaret hacminde iki önemli kırılma noktasına işaret etmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2006:26). Cari USD değerleriyle 2005-2010 döneminde ihracat yüzde 54, ithalat ise yüzde 57 artış göstererek, imalat sanayinin ihracatının ithalatı karşılama oranı 2 puan gerileme göstermiştir ve imalat sanayi dış ticaret açığı 28.5 milyar USD’den, 46.7 milyar USD’ye yükselmiştir. (Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., 2012:5).

Uzun bir zaman perspektifinden bakıldığında, Türk imalat sanayi her ne kadar önemli bir gelişme kaydetmiş olsada, bu performans Çin ve Kore gibi gelişmekte olan ülkelerin performansının altında kalmıştır.

Diğer taraftan 1998 yılında sanayi sektörünün GSYİH içindeki payı % 26,8 iken, 2009 yılında % 18,9’a düşmüştür. Özellikle ticaret ve ulaşım sektörlerinin gelişmesine en çok katkıyı veren sanayi sektöründeki bu küçülme sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınma planıyla örtüşmediğini gösterir.

Türkiye ekonomisinin temel ekonomik göstergelerine bakıldığında imalat sanayisi içinde ihracat ve istihdamda önemli paya sahip sektörlerin zor duruma düştükleri görülmektedir. Enflasyon sayesinde elde edilen kazançlar, kamunun geniş maliye politikaları, cömertçe dağıtılan teşvikler ve uluslararası rekabetin sınırlı olması,

ekonominin geleneksel ve modern kesimden oluşan ikili yapısında, geleneksel kesimin ağırlığını korumasını mümkün kılmıştır. Geleneksel kesimde küçük ölçekli, düşük teknoloji, vasıfsız işçi çalıştıran ve faaliyetlerinin önemli bölümü kayıt dışı olan birçok verimsiz işletme bu sayede hayatta kalabilmiştir. Ekonomideki büyüme oranlarına rağmen işsizlik oranının büyümesinin de önüne geçilememektedir. Ekonomimizde yaşanan finansal krizler sanayi sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Türk imalat sanayinde yaşanan gelişmeler değerlendirilerek verimsiz çalışan sektörler ile verimli çalışan ve yüksek katma değer yaratan sektörler belirlenerek, Türk imalat sanayinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesi sağlanmalı ve küresel ekonomi içinde firmalarımızın rekabet gücünü arttırarak yüksek büyüme oranları sürdürülebilir duruma getirilmelidir.

İstanbul Sanayi Odası (İSO)'nın yaptığı çalışmaya göre, imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmalardan üretimden satışlar, satış hasılatı, ihracat, varlıklar toplamı, özsermaye, dönem karı, istihdam, yerli – yabancı sermaye payı ve brüt katma değer büyüklüklerini anket yoluyla öğrenilerek, bu değerlerden üretimden satış ölçüsü baz alınarak firmalar sıralanmaktadır ve İSO ilk 500 listesi ve ikinci 500 listesi oluşturulmaktadır. 1979 yılından beri birinci büyük 500 sanayi kuruluşu için sıralama yapılırken, 1997 yılından sonra da ikinci büyük 500 firma sıralaması belirlenmektedir.

İSO tarafından belirlenen ilk 500 büyük sanayi kuruluşunun ülke ekonomisine yaptığı katkı önemlidir. Türkiye'nin ilk 500 büyük sanayi kuruluşunun 2000 yılında yarattığı brüt katma değer Türkiye GSYİH' sinin % 10,6'sını oluşturmaktadır. 2005 ve 2010 yılları arasında bu oran %8 – 9 arasında değişmiştir.

500 büyük sanayi kuruluşunun 2000 yılında yarattığı brüt katma değer Türkiye sanayi sektörünün katma değerinin % 46,1'ini, imalat sanayi faaliyeti sonucu yaratılan katma değer % 52,9'unu oluşturmaktadır. 500 büyük sanayi kuruluşu, 2002'de Türkiye Sanayi Katma Değeri'nin % 53,9'unu ve Türkiye İmalat Sanayi Katma Değeri'nin % 62,7'sini üretti. 2004 yılında 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, toplam sanayi sektörü brüt katma değerinin de % 54,2'sini yaratmıştır. Türkiye'nin 1000 Büyük Sanayi Kuruluşu arasında yer alan İSO üyesi kuruluşların yarattığı brüt katma değerin (üretici

fiyatlarıyla), 1000 Büyük Kuruluş tarafından yaratılan brüt katma değer (üretici fiyatlarıyla) içindeki payı 2011 yılında %43,7 oranındadır. 2011 yılında Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu kapsamında 193 İSO üyesi kuruluş bulunmaktadır. İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu kapsamındaki İSO üyesi kuruluş sayısı ise 185'tir. Böylece 2011 yılında 1000 Büyük Sanayi Kuruluşu içindeki İSO üyelerinin sayısı 378 olmaktadır. Bu 378 kuruluşun 2011 yılında yapmış olduğu ihracat, Türkiye toplam ihracatının %26,8'ini oluşturmaktadır.¹İSO 500 firmaları yarattıkları katma değer ve ihracat payı bakımından Türkiye ekonomisinin lokomotifleri olan kuruluşlardır. Bu kuruluşların yönetim, finansman, üretim ve ihracat bakımından daha güçlü olmaları Türkiye ekonomisinin seyrini de etkilemektedir.

İstanbul Sanayi Odası'nın, ilk kez 1968 yılında 100 Büyük Sanayi Kuruluşu ölçeğinde başlattığı ve yıllar içinde geliştirerek 1981'den itibaren Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu olarak sürdürdüğü çalışma, 42 yıldır Türkiye ekonomisinin ve sanayinin gelişimine ışık tutması açısından büyük önem taşımaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İstanbul Sanayi Odası tarafından üretimden satışları temel alınarak her yıl düzenli olarak belirlenen ilk 500 büyük sanayi kuruluşunun üretimden satışları dışında, satış hâsılatı toplamı (net), brüt katma değer (üretici fiyatlarıyla), özkaynak ve aktif toplamı, vergi öncesi dönem kâr veya zararı, ihracat ve çalışanlar ortalamalarına göre de sıralanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, 1993–2011 döneminde, İSO tarafından açıklanan şirketlerin ekonomik göstergelerini sektörel olarak incelemek ve sektörler arasında bir karşılaştırma yapılarak öne çıkan ve zayıf kalan sektörlerin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada kamu ve özel sanayi kuruluşlarının performansları da ayrı ayrı incelenmiştir. Çalışmada yabancı sermaye payı olan ve olmayan firmalar da gruplandırılarak, bu firmaların durumu karşılaştırılmıştır.

Türkiye'nin ilk 500 sanayi kuruluşu Türkiye'nin ekonomik aynası görevini taşımaktadır. Türkiye'nin en büyük 500 kuruluşu geniş bir zaman aralığında analiz edilmiştir. İSO 500 hakkında daha önce yapılan çalışmalara bakıldığında, çalışma alanı

¹ (http://www.iso.org.tr/tr/web/statiksayfalar/iso_ekonomikkonum.aspx, Erisim tarihi: 28.04.2013).¹

bir bölgeyle, sektörle, araştırılmak istenen konu hakkında seçilen verilerle ya da daha dar bir zaman aralığı alınarak çalışma konusu sınırlandırılmıştır. Çalışmamızda seçilen yıllarda tüm ISO 500 kuruluşlarının verileri kullanılarak, geniş bir çalışma alanı oluşturulmuştur. Amacımıza uygun olarak ISO 500 içindeki tüm sektörler ve faaliyet sonuçlarının incelenmesi, sadece Türkiye'nin en büyük kuruluşları ve öne çıkan sektörleri hakkında değil Türkiye ekonomisi hakkında da bilgi sahibi olmamamızı sağlayacaktır.

1.3. Araştırmanın Varsayımları ve Sınırlılıkları

Araştırmanın örneklem sayısı ve veri toplama yöntemi araştırma sınırlılıklarını da belirlemektedir.

Çalışmamızda kullanacağımız veriler ISO tarafından yayınlanan verilerdir. ISO tarafından yayınlanan ilk verilere ulaşabildiğimiz yıl 1993 yılıdır. Bu yüzden çalışma 1993 – 2011 dönemi arasındaki 17 yıllık araştırma sonuçları ile sınırlandırılmıştır.

ISO veri tabanları seçilmiş belli göstergeleri kapsamaktadır. Bu nedenle çalışma konumuz ISO tarafından açıklanan göstergelerle sınırlandırılmıştır.

İlk 500'e giren bazı kuruluşların isimlerinin ve faaliyet sonuçlarının açıklanmasını istememesi sonucunda bu kuruluşlarının verilerine ulaşamamış ve çalışma kapsamına dahil edilememiştir.

ISO tarafından yayınlanan veri setinin doğru ve hatasız olduğu; araştırmada başvuru diğer kaynakların geçerli, güncel, doğru ve yeterli bilgiler sağladığı araştırmaya gerek duymadan doğru kabul edilmektedir.

2. Literatür

Bu bölümde daha önce ISO 500 firmaları ve imalat sanayi hakkında yapılmış araştırmaların özetleri verilmiş ve Türkiye Ekonomisi'nde imalat sanayinin gelişimi kalkınma planları çerçevesinde anlatılmıştır.

2.1. Yazın Taraması

Işık (1991), imalat sanayi yapısını işletme büyüklüğü ve verimliliği açısından incelemiştir. İmalat sanayi alt sektörlerinin verimliliğini işletme büyüklüklerine göre karşılaştırmış, imalat sanayi alt sektörlerini üretim, istihdam, ekonomik büyüklüklerini incelemiş ve girdi ile üretim açısından üretim bileşimi ve verimliliklerini karşılaştırmıştır. Araştırmanın değişkenleri ve veri kaynakları D.İ.E.'nin genel sanayi ve işyerleri sayımının işletme düzeyinde elde ettiği verilerden ve tablolardan alınmıştır. Çalışmanın sonucunda, işyeri büyüklüğü arttıkça input/ output oranının düştüğü yani input / output oranı ile işyeri büyüklüğü arasında ters yönlü bir oran olduğu sonuca varılmıştır. Diğer taraftan, kişi başına katma değer, kişi başına üretimin ve kişi başına ücret oranlarının iş yeri büyüklüğüne paralel olarak arttığı sonucuna varmıştır. Emek verimliliği ve üretim düzeyi arasındaki ilişkinin sonucuna göre üretim düzeyi genişlemesinin, üretim sürecinde daha çok ihtisaslaşmayı gerekli kıldığını belirtmiştir. Üretim genişlemesinin teknik gelişme ile emek verimliliğini arttırdığını, emek verimliliğindeki artışın maliyet ve fiyat düşmelerine neden olarak üretim düzeyini genişleteceği sonucuna varılmıştır. Işık'ın tezine göre teknolojik içeriği önemli olan endüstrilere sahip ülkelerin uluslararası karşılaştırmalı üstünlükleri mutlak üstünlüğe dönüşmektedir.

ISO 500 firmalarını bölgelere göre inceleyen çalışmalarda bulunmaktadır. Ceylan (1997), Bursa'da faaliyet gösteren ve ISO ilk 500 sıralamasına giren firmaları sektörlerine göre gruplandırılarak, Türkiye'deki ilk 500 firma ile karşılaştırılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda Bursa'da faaliyet gösteren sektörler arasında tekstil ve otomotiv sektörünün, diğer sektörlerle göre daha fazla pay alarak Bursa ekonomisinde önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir.²

Günaydın'ın (1999) çalışmasında, 1995 ve 1997 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu içindeki 120 yabancı sermayeli firmayı incelemiştir. Günaydın'ın araştırmasına göre, 500 büyük sanayi kuruluşu içinde yabancı yatırımların payı % 24'tür. Yerli ve yabancı sermayeli firmaları, üretimden satışlar, satış hasılatı, bilanço kârı, özsermaye, istihdama katkısı, ihracat performansı, özsermaye ve satış kârlılığı ile özsermaye devir hızı açısından karşılaştırmıştır. Yabancı yatırımcıların, yerli yatırımcılara göre daha kârlı ve verimli çalıştığı görülmüştür. Yabancı sermayeli firmaların özsermaye ve satış kârlılığının giderek azaldığı, özsermaye devir hızının ise arttığı sonucuna varılmıştır. Günaydın, 500 büyük firma içinde yabancı yatırımcıların ilk sıralarda yoğunlaştığını tespit etmiştir. Yabancı yatırımcıların ağırlıklı olduğu sektörler sırasıyla otomotiv, elektrikli makineler, kimya sanayisi ve gıda sanayisidir.

Yolaç (2005), Türkiye imalat sanayini analiz ederek, ölçek ekonomilerinin, reklam harcamalarının ve sermaye ihtiyacının yoğunlaşmayı belirlemede önemli bir rol oynadığını belirtmiştir.³ Yolaç, çalışmasında DİE'den sağladığı 2000 yılı Türkiye imalat sanayiine ait 77 alt sektörün verilerini kullanarak logaritmik bir modelle sektörleri analiz etmiştir. Türkiye İmalat Sanayiinde görülen yüksek yoğunlaşma oranlarını açıklamak için ölçek ekonomisini, reklam harcamalarını, sermaye yoğunluğunu bağımsız değişkenler olarak kabul edip, yatay kesit regresyon modeli tahmin etmiştir. Yolaç'ın çalışmasında yoğunlaşma oranı, modelde bağımlı değişken olarak yer almıştır. Ölçek ekonomileri, ölçek ekonomilerinin yoğunlaşma düzeyleri üzerindeki etkisini

² <http://www.ilk250.org.tr/document/1997/makaleler/03%20-%20BURSA'DA%20FAAL%20C4%B0YET%20G%C3%96STEREN%20500%20B%C3%9C%C3%9C%20F%C4%B0RMANIN%20F%C4%B0NANSAL%20ANAL%20C4%B0Z%20-%20Prof.%20Dr.%20Ali%20CEYLAN.pdf> (Erişim Tarihi: 04.06.2011)

³ <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/282/266> (Erişim Tarihi: 23.06.2011)

araştırmak üzere kullanılan bir değişkendir. Reklam harcamalarının ise yoğunlaşmayı etkilediği düşünülmektedir. Sermaye ihtiyacının da girişe engel oluşturarak yoğunlaşmayı etkileyebileceği kabul edilmiştir. Reklam harcamaları yoğunlaşmayı belirleyen önemli bir değişkendir. Reklam, talebin fiyat esnekliğini azaltarak pazardaki yoğunlaşma düzeyinin artmasına neden olmaktadır. Ölçek ekonomileri, yeni firmalar için giriş engeli oluşturarak piyasa yapısını etkilemektedir. Sektördeki kârların çekiciliğine rağmen firma sayısı sınırlı kalmakta ve pazardaki firmalar kârlılıklarını yükseltmektedir. Sermaye yoğunluğunun artışı, yoğunlaşmayı azalttığı için endüstriye yeni firma girişlerini göstermektedir.

Türkiye'ye giren doğrudan yabancı sermaye yatırımları çok sayıdadır fakat bunların çoğu küçük ölçekli firmalardır. Yatırımlar genelde imalat ve hizmetler sektörlerinde yoğunlaşmakta, diğer sektörler ise çok düşük düzeyde kalmaktadır. Türkiye'nin rakibi kabul edilebilecek gelişmekte olan ülkelere göre Türkiye doğrudan yabancı yatırımı çekmede potansiyelinin altında kalmıştır. Soydal (2006), yabancı sermayeli otomotiv şirketlerinin, Türkiye ekonomisine istihdam, ihracat, vergi geliri, teknoloji transferi, rekabet gücü gibi alanlarda önemli katkılar sağladığını belirtmiştir. Soydal çalışmasında 2005 yılında İSO verilerine göre 500 büyük sanayi kuruluşu içinde en çok ihracat yapan 50 büyük kuruluşu belirlemiş ve bunlar içinde de en çok ihracat yapan yabancı sermayeli 21 firmadan 10 tanesini seçerek analiz etmiştir. Yabancı sermayeli otomotiv işletmelerinin ihracat rakamlarını inceleyerek istatistiksel olarak Manova (iki yönlü varyans analizi) yöntemini kullanmıştır. Türkiye'deki otomotiv sektörünün yabancı yatırımcılar için değerli olduğunu belirtmiştir. Soydal'ın araştırmasına göre, Türkiye'nin Avrupa'ya, Asya'ya, Ortadoğu'ya yakınlığı sebebiyle tüm dünya pazarlarına entegre bir potansiyele sahip olması yabancı yatırımcılar için en önemli tercih sebebidir. Ucuz işgücü ve sağlanan teşvik politikaları da yabancı yatırımcıların Türkiye'yi tercih etme nedenlerindendir. Otomotiv sektörü hem ana sanayi hem de yan sanayisiyle çok geniş bir alana yayılmakta ve istihdam sağlamaktadır. Yabancı yatırım şirketleri ağırlıklı olarak İSO 500 firmaları içerisinde ön sıralarda bulunmaktadır. Bu firmaların ihracat, üretim, istihdam rakamları ve teknolojik altyapıları yüksektir. Soydal, Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli otomotiv işletmelerinin sahip oldukları bu faktörlerden dolayı Türkiye ekonomisinin makro ekonomik sorunlarına yardımcı olabileceğini belirtmiştir.

Narin (2006), Türkiye'nin ve AB'nin en büyük 500 sanayi kuruluşlarının genel, sektörel ve firma büyüklüklerine göre yoğunlaşma düzeyleri ile performans göstergelerini karşılaştırmıştır. Narin çalışmasında, AB, ABD ve Türkiye'deki ilk 500 büyük firmanın 2002 ile 2005 yılları arasındaki yoğunlaşma oranları incelemiştir. Son 10 yıl içindeki değişimi görebilmek için çalışmaya 1991 ve 1994 yıllarındaki değerleri de eklemiştir.

Türkiye'nin büyük sanayi kuruluşları uluslararası düzeydeki kuruluşlara göre küçük kalmaktadır, fakat Türkiye'deki kuruluşlar oligopolistik bir yapı göstermektedir. Performans göstergelerine göre karşılaştırıldığında ise çalışmaya konu olan üç yıllık dönemde ABD için incelenen 700 büyük sanayi kuruluşunun katma değerler, satış, kârlılık ve varlık oluşturma etkinliklerinin istikrarlı olduğu ve giderek arttığı gözlenmiştir. Buna karşın Türkiye'deki ekonomik krizlerin etkisiyle şirketlerin katma değerleri, satışları, kârlılık ve varlık oluşturma etkinliklerinin yıllar itibarıyla değişen bir seyir izlediği görülmektedir.

ABD ve AB'ye göre, Türkiye'de ilk 10 kuruluşun brüt katma değer açısından payı daha yüksektir. Bu verilerden de Türkiye'deki tekelleşme olgusunun yüksek olduğu ve giderek arttığı görülmektedir. ABD ve AB'deki tekelleşme olgusu ise daha düşük bir artış göstermektedir. Türkiye'de 500 büyük kuruluş, üretimden satışları, brüt katma değeri, dönem kârı, ihracat tutarı ve istihdamının çok büyük bir bölümü ilk 100 kuruluş tarafından yaratılmaktadır. En son 100 kuruluşun payı ise düşük kalmaktadır.

İmalat sanayindeki firmaların çoğu oligopolistik bir yapıya sahiptir. Bu da imalat sanayinin alt sektörlerindeki rekabet ortamını olumsuz etkilemektedir. Firmaların yoğunlaşma düzeylerine bakıldığında Türkiye'de imalat sanayindeki 84 alt sektörden 20'sinin rekabetçi bir ortamda bulundukları görülmektedir. Firmaların yoğunlaşarak yüksek pazar elde edip fiyatlarını ve kârlarını arttırması ekonomide rekabetçi bir ortamın oluşmasını engellemektedir. Bu yüzden imalat sanayideki yoğunlaşma düzeyinin artması ekonomik bir problem olarak ele alınabilir.

Ekonominin tamamındaki gelişmeleri takip etmenin önemli olduğu kadar yerel ekonomideki gelişmelerin de takip edilebilmesi için ilk 1000'e giren firmaların

performanslarının analizi önemlidir. Kandır (2006), çalışmasında, 2000–2004 döneminde İstanbul Sanayi Odası (İSO) tarafından hazırlanan Türkiye’nin en büyük ve ikinci büyük 500 şirketine ilişkin verileri kullanarak şirketlerin büyüklüğünün (satış hacmi), dışa açıklığının (ihracat), finansal performansının (karlılık) yabancı yatırımcıların yatırım tercihi kararını önemli oranda etkilediği sonucuna varmıştır. Firmaların sermaye yapısının, İMKB’de işlem görme durumunun ve çalışan sayısının ise yabancı yatırımcıların tercihlerinde önemli bir rol oynamadığı belirtmiştir.

Kandır, çalışmasında portföy ve çapraz kesit regresyon analizlerinden faydalanmıştır. Her iki analiz çalışmasında da birbirine yakın sonuçlar elde edilmiştir. Kandır, çalışmasında her yıl yabancı sermayesi olan ve olmayan firmaları iki farklı portföye ayırarak, portföylerin birbirinden farklı olma durumunu t istatistiği ile incelemiştir. Sonuçta yabancı yatırımcıların daha fazla satış ve ihracat yapan, aktif ve özsermaye kârlılığı daha yüksek olan şirketleri tercih ettiği görülmüştür. Yabancı ve yerli sermayeli şirketler arasındaki fark istatistiksel açıdan önemli bulunmuştur. Çalışan sayısı ve kaldıraçtan yararlanma derecelerine bakıldığında ise yerli ve yabancı sermayeli firmalar arasında önemli bir fark bulunamamıştır. Regresyon analizinde de her yıl için ayrı olmak üzere toplam beş adet çapraz kesit regresyon tahmini yapılmış ve yabancı yatırımcıların tercihlerine yön veren en önemli kriterin şirketlerin satış hacimleri olduğu sonucuna varılmıştır.⁴

Kona (2007), İSO 500 şirketlerinde 1993–2004 yılları arasında aynı sektör içinde rekabet ettiği diğer şirketlere göre daha fazla katma değer yaratmış sanayi kuruluşlarını belirlemiş ve bu katma değerın marka ve patent korumalı ürünlerle ilişkisini araştırmıştır.⁵ Kona, çalışmasını coubb douglass üretim tarzı üç boyutlu (zaman, sektör, firma) veri setine uyarlanmıştır. Firmaya bağlı sermaye ve işçi faktörleri dışında genel endüstri ve sektörel büyüme de modele dahil edilmeye çalışılmıştır. Artık olarak nitelendirilen şirket bazındaki farklılıkların şirketin katma değer yaratma yeteneğini gösterir bir ölçüt olduğu farz edilmiştir. Bu istisnai katma değerde marka ve patent arasındaki ilişkiyi göstermiştir. Sonuç olarak coub douglass üretim fonksiyonu

⁴ <http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/313/18.pdf> (Erişim Tarihi: 20.02.2012)

⁵ <http://ideas.repec.org/j/O47.html> (Erişim tarihi: 25.02.2012)

kullanılarak tahmin edilen katma değer rakamları ile gerçekleşen katma değer rakamları arasındaki farkın marka- patent ilişkisine dayandığı varsayılmıştır. Araştırma sonucunda istisnai seviyede katma değer üreten firmalar, Türk Patent Enstitüsü ve Word Intellectual Property Organization’da tutulan marka ve tasarım kayıtlarıyla karşılaştırılmıştır. Uluslararası ölçekte tanınmış markalara sahip firmaların entelektüel mülkiyet sahipliğinin yerli üreticilerimize göre fazla olduğu sonuca varılmıştır.

Aydeniz (2008), 1993–2005 yılları arasında 500 büyük sanayi kuruluşu içerisindeki Alman sermayeli firmaların durumunu incelediği çalışmada 27 firmanın ISO 500 sıralamasındaki durumlarını araştırarak kriz ve kriz sonrası dönemlerdeki finans yapılarını tespit ederek, finansal yönetim başarılarını araştırmıştır. Kriz dönemlerinde Alman sermayeli firmalar olumsuz etkilenmişlerdir. Alman sermayeli firmaların, 1994, 2000 ve 2001 kriz dönemlerinde borçlanmaları artmış ve ihracattaki artış hızı yükselmiştir. Alman sermayeli firmalar kriz dönemlerinde ihracatlarını arttırarak ve borçlanarak krizi aşmaya çalışmışlardır. ISO 500 sıralamasına dahil olan Alman sermayeli firmalar ağırlıklı olarak kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayi, otomotiv endüstrisi, metal eşya, makine teçhizat ve mesleki aletler sanayisinde faaliyet göstermektedir.

Kıyaslama, şirketlerin stratejilerini, süreçlerini, işletme fonksiyonlarını, rekabet üstünlüklerini, küresel uygulamalarını ve performanslarını ilgili alanlardaki en iyi şirketlerle karşılaştırarak, sürekli gelişmelerine ve en iyi olmalarına özendiren stratejik yönetim sürecinin başarısını arttıran bir yöntemdir. Karabulut (2008), 2006 yılının İlk ve İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu’nun fonksiyonlarına ve süreçlerine ilişkin bir araştırma yapmıştır. Örgüt içindeki bölümler arasında, sektördeki rakiplerle ve sektör dışı şirketlerle kıyaslama gerçekleştirme düzeylerini belirlemiş ve bu şirketlerin kıyaslama uygulamaları arasında farklılık olup, olmadığını analiz etmiştir. Karabulut, 2006 yılı için belirlemiş olduğu İlk ve İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu listelerinde bulunan şirketlerden anket formları ile bilgi toplamış ve ülkemizdeki şirketlerin, ulusal ve küresel pazarlarda rakipleriyle mücadele etmek için kıyaslama çalışmalarına yeterince önem vermediklerini çalışmanın sonucunda belirtmiştir.

Kösekahyaoğlu ve Özdamar'ın çalışmalarında (2009), uluslararası rekabet gücü indeksleri kullanılarak Türkiye ve AB üyelerinin 2004 – 2006 dönemindeki performansları karşılaştırılmış ve Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihracatın belirleyicilerini rekabet gücü açısından değerlendirebilmek için regresyon analizi yapmıştır. Çalışma verilerine göre, Türkiye AB pazarında ağırlıklı olarak tekstil ve giyim eşyası sektörleriyle yer almaktadır. Prefabrik, mobilya, seyahat eşyaları, giyim ve aksesuar, ayakkabı, bilimsel gereçler gibi sektörlerin bulunduğu grup, Türkiye'nin rekabet edebilirliğinin en yüksek olduğu gruplardır. Kimyasal ürünler, tıp-eczacılık-kozmetik ve plastik ürünlerinin yer aldığı grupta Türkiye'nin genel rekabet gücü düşüktür, deri ve kauçuk, kağıt, tekstil ve demir-çelik gibi hammaddeye dayalı ürünlerin bulunduğu grubunda da rekabet gücü düşüktür. Enerji üretme, endüstri, ofis ve telekomünikasyona yönelik makineler ile elektrikli makineler ve ulaşım araçlarının yer aldığı grubun rekabet gücü düşük, fakat artış içindedir. Ulaşım araçları, telekomünikasyon makineleri ve elektrikli makineler gibi yüksek katma değer yaratan sektörlerle yönelik destekleyici politikalar uygulanarak rekabet gücü arttırılabilir.

Kösekahyaoğlu ve Özdamar'ın çalışmasının ikinci bölümünde ise regresyon analizi modeli uygulanmıştır. Ücret ve iç pazar büyüklüğü, hem emek hem de teknoloji yoğun sektörlerde Türkiye'nin rekabet gücünün temel belirleyicilerinden biri olduğu belirtilmiştir. Türkiye'deki ücretlerin nispi olarak yükselmesi sonucunda ucuz emeğe sahip Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Bulgaristan ve Romanya'nın, Türkiye açısından tehdit oluşturduğu belirtilmiş ve istihdam üzerindeki vergi ve prim yükünün hafifletilmesinin, rekabet gücü açısından önemli olduğu vurgulanmıştır.

Düzgün ve arkadaşları (2009), çalışmalarında Türkiye'de 1993–2006 yılları arasında ilk 500 büyük firma sıralamasına giren yabancı sermayeli firmaların performanslarını incelemişlerdir. Yabancı sermaye ortaklı veya tamamen yabancı sermayeli firmaların sayılarını, üretimden satışlarını, dönem karını, ihracat ve istihdam verilerini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda yabancı sermayeli firmaların ve ait oldukları sektörlerin dönemi karla kapattığı sonucunda varılmıştır. Yabancı sermayeli firmaların en çok yatırım yaptığı sektör otomotiv sanayidir. Otomotiv sanayinin ardından yabancı sermayeli firmaların yatırım için tercih ettiği sektörler metal eşya, makine ve teçhizat ve

mesleki aletler sanayi ile kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayidir. Yabancı sermayeli firmaların en az yatırım yaptığı sektör ise elektrik sektörüdür. Diğer imalat sanayinde ise hiç yabancı sermayeli firma bulunmamaktadır. Yabancı sermayeli firmalar bazı sektörlerde yoğunlaşmış olsalar da hemen hemen her sektörde faaliyet göstermektedir.

Uzay (2009), Türkiye'nin ilk ve ikinci 500 sanayi kuruluşu sıralamasına giren Kayseri firmalarının ekonomik performanslarını incelemiştir. Çalışmada, ilk 500 firma sıralamasına ilişkin yapılan değerlendirmeler 1993 – 2008 dönemini kapsarken, ikinci 500'e ait yapılan değerlendirmeler 1997- 2008 dönemini kapsamaktadır. Kayseri ekonomisinde önde gelen sektörler dokuma, mobilya ve metal ana sanayidir. Kayseri ekonomisinde ilk 500 sıralamasına giren firmaların çok düşük katma değere sahip emek yoğun mallar üreten sektörler olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmaya göre, Kayseri'de faaliyet gösteren ilk 500 firma sıralamasında yer alan firmaların brüt katma değer, istihdam ve ihracat oranlarında gerileme görülürken, ikinci 500 firma sıralamasında satışlar ve brüt katma değer sonuçlarında gerileme görülmektedir. Ayrıca ikinci 500 sıralamasına dahil olan firmalar, Türkiye ortalamasının üzerinde ihracat ve istihdam artışı sergileyerek dış ticaret konusunda gelişme potansiyeli göstermektedir.

Okuyan ve Taşçı (2010), Türkiye'nin en büyük 1000 sanayi işletmesini incelemiştir. 1993 – 2007 yılları arasında ilk 500 büyük sanayi işletmesine ait verileri, 1997 – 2007 yılları arasında ise ikinci 500 büyük sanayi işletmesine ait verileri panel analizine göre incelemişlerdir. Çalışma sonucunda borç kullanan işletmelerin kaynak ihtiyaçlarını öncelikle iç fonlardan karşıladıkları ancak bu fonlar yetmediğinde borçlanma yoluna gittiklerini gözlemlemişlerdir.

2.2. Türkiye'de Sanayileşme Süreci

2.2.1. Sanayileşmenin tanımı ve sanayileşme stratejileri

Dar anlamda sanayileşme, milli gelir içerisinde sanayi sektörünün payının belli bir oranda yükselmesi ve üretimde makine kullanılması olayıdır. Sanayileşme sonucunda,

yeni üretim teknolojilerinin üretime uygulanması ile üretimin azalan maliyetlerle gerçekleştirilmesi ya da daha nitelikli ürünler üretilmesi sağlanır. Diğer yandan sanayileşme, üretimde yeni tekniklerin uygulanması, ürün kalitesinin yükseltilmesi, üretimin ölçeğe göre azalan maliyetlerde gerçekleştirilmesi ile ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve toplumsal alanda uğradığı değişiklikleri de kapsamaktadır. Artık gelişmiş teknoloji ve bilgi üretebilen ülkelerin aynı zamanda sanayileşmiş ülkeler olması, ekonomik ve toplumsal gelişme ile sanayileşme oranı arasındaki ilişkiyi de gösterir.

Sanayi kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir. Ekonomide ikincil sektör olarak da adlandırılmaktadır. Sanayi, işlenmemiş veya yarı işlenmiş ürünlerin fabrika ve imalathanelerde işlenerek kullanılır hale dönmesidir. Sanayi sektörünün uluslar arası sınıflandırma sistemi (ISIC) kapsamına bakıldığında, madencilik (ISIC 2), imalat sanayi (ISIC 3) ve elektrik ve su (ISIC 4) alt sektörlerinin toplamı sanayi sektörünü ifade etmektedir. Ülkemizde de devlet planlama teşkilatı (DPT) sanayi sektörünü madencilik, imalat sanayi ve elektrik, gaz ve su olarak sınıflandırmıştır.

Bir ülkenin sanayileşme düzeyi, sanayi sektörünün o ülkenin ekonomisi içindeki büyüklüğü ile değerlendirilmektedir. Sanayi sektörünün GSMH içerisindeki payı, istihdamın sektörel dağılımı ve sanayi ürünlerinin ihracata katkısı sanayileşme için bir kriter olarak kullanılmaktadır.

Ülkeler geliştikçe sektörlerin ekonomi içindeki payları da değişir. Az gelişmiş olan ülkelerde tarım gibi doğal kaynaklara dayalı sektörler ekonomide önemli bir yere sahipken, ülke geliştikçe tarım ülke ekonomisinde yerini sanayi sektörüne bırakır. Aynı zamanda hizmet sektörünün de payı artar. Bu değişim yapısal dönüşüm olarak da adlandırılmaktadır (Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği [TUSİAD], 2008: 20).

Bu gelişim sürecinde sanayinin de yapısı değişmektedir. Ülke ekonomisi geliştikçe sanayinin yapısı hafif sanayiden ağır sanayiye doğru kaymaktadır.

Sanayi sektörünün yarattığı katma değer ve istihdama katkısı açısından en önemli alt

sektörü, imalat sanayidir.

Sanayi sektörünün gelişmesi hizmet ve tarım sektörlerinin de gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Sanayi sektörü alt sektörleri itibariyle de oldukça geniş bir alanda faaliyet gösteren bir sektördür. Aynı zamanda ekonominin diğer sektörlerinden de önemli ölçüde girdi talep ve arz eden bir sektör olduğu için ekonominin diğer alt sektörlerinin gelişiminde de etkilidir.

Günümüzde hızlı büyüyen ülkeler gelişmiş bir sanayi sektörüne sahiptir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin sanayi yapısının dönüştürülmesi gerekmektedir. Bunun için teknoloji ve yenilik odaklı, yüksek katma değer üreten ve verimliliği hızla arttırtabilen bir imalat sanayi yapısına ihtiyaç bulunmaktadır.

Ülkeler ekonomilerine sağlayacakları katkıdan dolayı sanayi sektörünü geliştirmek ister ve sanayi politikaları uygularlar. Sanayi politikası, imalat sanayinin yaratılması güçlendirilmesi, rekabet gücünün artırılması ve istikrarlı ekonomik büyümeyi sağlayabilmek için sanayinin yapısını değiştirme yönünde ülke kaynaklarının etkin yönetilmesi şeklinde tanımlanabilir.

Sanayileşme politikaları fonksiyonel veya spesifik olarak ikiye ayrılabilir. Fonksiyonel yaklaşım serbest piyasa temellidir. Bu yaklaşıma göre, imalat sanayinde rekabet gücünü arttırmanın yolu piyasa mekanizmasının işlemesidir. Liberal yaklaşımda sanayi politikasının temel araçları rekabeti bozucu uygulamaları ortadan kaldırmak, piyasadaki hakim gücün kötüye kullanımına engellemek, devlet yardımlarını düzenlemek ve girişimciliği teşvik etmeye yöneliktir (Soyak, 2005: 61–69).

Sanayileşme stratejilerinde bir diğer temel ayrım ise dış ticaret bakış açısına göre sınıflandırılabilir. Bizim ülkemizde de sanayinin yapısal değişimi dış ticaret politikalarıyla beraber değişim sürecini yaşamıştır. Dış ticaret stratejisine göre oluşan sanayileşme stratejileri ithal ikamesi sanayileşme stratejisi ve ihracata dönük sanayileşme stratejileri olarak ikiye ayrılmaktadır.

2.2.1.1. İthal ikamesine göre sanayileşme stratejisi

Yeni sanayileşmeye başlayan ülkelerin kalkınma çabaları, daha çok hazır durumdaki iç piyasaları yabancı mallardan devralacak endüstrilerin kurulması şeklinde kendini göstermiştir. Diğer bir deyişle, ülkelerin ilk sanayileşme hamleleri genellikle ithal ikamesine dayanır. İthal ikamesine dayalı stratejinin amacı, ithalatın yerine yerli üretimin geçirilmesidir. Yani, daha önceleri yurtdışından ithal edilen malların, uygulanan koruyucu ve özendirici önlemlerle yurtiçinde üretilmesini öngören temel bir sanayileşme stratejisidir. Ulusal endüstriler, her türlü dış ticaret ve kambiyo kısıtlamalarıyla dış piyasanın rekabetinden korunmaya çalışılır. Bu modelde dengeli sanayileşme söz konusudur (Kazgan, 1985: 32–38).

Bu strateji iki aşamada gerçekleşir. İlk aşamada tüketim mallarının, ikinci aşamada ise ara ve yatırım mallarının yurt içi üretimine geçilir. Getirilen kısıtlamalar ile genellikle imalat sanayinde yeni yatırım alanlarının doğacağı ve kaynakların da bu yeni sanayi dallarına kayarak zamanla ekonomide yapısal bir değişimin gerçekleşebileceği ileri sürülmektedir. Çeşitli politikalar ile kurulan yeni sanayilerin kısa sürede sermaye birikimine gidebileceğine ve bu fonların tekrar yatırıma dönüştürüleceğine, böylece de yatırım hacminin artacağına inanılmaktadır

2.2.1.2. İhracata yönelik sanayileşme stratejisi

İhracata dönük sanayileşme stratejisinde ise itici güç iç talepten değil dış talepten kaynaklanır. Bu tür sanayileşmenin en belirgin özelliği, üretimin dünya piyasaları için yapılması ve ihracatın artırılmasıdır. İhracata yönelik stratejinin göstergesi, ihracatın GSMH içerisindeki payının yükselmesidir. İhracata yönelik sanayileşmenin bir amacı da ihracatta sanayi ürünleri payının yükseltilmesidir. Yani ihracat artışının yanı sıra ihracatın yapısının sanayi mallarına doğru kaydırılması amaçlanır. Bu modelde sanayileşmede seçicilik ana ilkedir. Üretimde amaç dış piyasalara yönelmek olduğundan, iç piyasa darlığı engeli ortadan kalkar, dolayısıyla üretim tesisleri optimum teknik kapasite ile kurulur ve ölçek ekonomilerinden yararlanma olanağı elde eder. İhracata yönelik sanayileşme, koruyuculuk yerine dış rekabeti temel aldığı için, üretici davranışlarında ve üretim yapısında önemli değişimleri gerektirir. Rekabetle teknolojik gelişme arasında daima yakın bir ilişki vardır. İthal ikamesi politikaları ise,

iç piyasayı dış rekabete karşı sıkı bir biçimde koruyarak teknolojik gelişme yolundaki en önemli dürtüyü ortadan kaldırmaktadır (Kazgan, 1985: 32–38).

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinde ülkelerin serbest ticaret koşullarında, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları alanlarda üretim yapmalarını öngörür. Burada tüm sanayiler değil, ancak gelişme potansiyeline sahip olanlar özendirilmeye çalışılır. Bunu sağlamak için ekonomiyi uluslar arası ticaretten koparmayacak bir ticaret rejimi izlenmesi ve ulusal kaynak tahsisinin sadece iç talep tarafından değil, uluslar arası talep tarafından belirlenmesi gerekmektedir.

Uygulama az gelişmiş ülkelerin ithal ikamesi ve sanayinin özendirilmesine ilişkin uygulamalarında koşullara göre zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. Genelde ithal ikamesinden ihracata yönelik sanayileşme politikaları uygulanmıştır. Türkiye de bu stratejileri uygulayan ülkeler arasında yer almıştır. 1980 sonrasında serbest piyasaya dayanan, ihracata yönelik sanayileşme stratejisinde olduğu gibi, 1930'lu yıllarda Türkiye kimi Latin Amerika ve Asya'daki büyük azgelişmiş ülkelerle birlikte, ithal ikamesine dayalı sanayileşmenin temellerine atan ülkelerden biridir.

2.2.2. Türkiye'de imalat sanayinin tarihsel gelişimi

2.2.2.1. 1980 öncesi Türkiye'de sanayileşme politikaları

Cumhuriyetin ilk on yılında sınaî gelişmenin sağlanması için 1923 İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda önlemler alınmıştır. Cumhuriyet sonrası dönemde ilk ekonomi politikası 1923 yılında İzmir iktisat kongresinde belirlenmiş olup, temelinde liberal görüş bulunmaktaydı. Devletin ekonomik görevleri olan bir organ haline gelmesi Kongrede benimsenmiş ise de, bu görev özellikle özel sektörün gelişmesini teşvik edici yönde olacağı belirtilmiştir.

Uygulamaya çalışılan ekonomi politikasına göre özel devletin koruyucu kanatları altında, özellikle tüketim malları sanayinde kurulup gelişme göstermiştir. Bunun yanında, özel girişimin temel sanayi alanlarına yatırım yapmadığı kısa sürede kar getiren, iç pazarı hazır olan tüketim malları alanlarında çaba gösterdiği anlaşılmaktadır. Yetersiz altyapı, kıt sermaye ve teknik bilgi eksikliği de bu sonucun ortaya çıkmasına

neden olmuştur (Han, 1977: 54).

Kamu kesiminde gerçekleştirilen sermaye birikiminin gayrisafi yurt içi hâsılaya oranı ise 1924–1929 arasında %1’den %4’e çıkmıştır. Tarımda Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşı yıllarında ortaya çıkan üretim daralmaları giderilmiş, 1920’lerin sonlarına doğru, savaşıllardan önceki üretim düzeyleri bütün tarım ürünlerinde asılmıştır (Tezel, 1977: 225–227).

2.2.2.1.1. Birinci beş yıllık sanayi dönemi (1934-1938)

Devletçi görüş çerçevesinde hazırlanan ve dünyada kapitalist sistem içinde ilk uygulanan plan olarak gösterilen Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP), tüm ağırlığını ithal ikamesi uygulamasında tüketim malları üretimine vermekte, ancak bu aşamayı tamamladıktan sonra ara ve yatırım malları aşamalarına geçmeyi amaçlamıştı (Uyguner, 1973: 509). İthal edilmekte olan temel tüketim mallarının yerli üretimini sağlamak amacıyla kurulacak sanayilerin yerli hammaddeye dayanması BBYSP’nın temeliydi. BBYSP’nın uygulandığı dönemde dokuma, ağır sanayi, maden sanayi, selüloz sanayi, seramik, sise, cam, porselen, kimya sanayi dallarında 16 fabrikanın kurulduğu görülmektedir. Bunlar daha önce ithal edilmekte olan, ancak hammaddeleri ülkemizde bulunan sanayi kollarıdır.

2.2.2.1.2. İkinci beş yıllık sanayi dönemi (1938-1944)

Birinci Sanayi Planı’nın uygulanması sürerken 20–24 Ocak 1936’da İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın hazırlıklarını yapmak üzere Sanayi Kongresi toplanmıştır. Bu dönemde iktisadi ve siyasi bağımsızlığı korumak için sanayileşme, vazgeçilmez bir ulusal hedef olarak görülmektedir. Bu nedenle ikinci plan, kapsadığı iktisadi alanlar ve tesis sayısı yönünden ilk plandan daha geniş tutulmuştur. İkinci planda ara malı ve yatırım malları üretimine öncelik verilmiş, ayrıca elektrifikasyon, gıda, kimya, makine ve deniz ulaşımı vb. alanlarda yaklaşık 112 milyon TL’lik yatırım öngörülmüştür (Kepenek, 1994: 61). Ancak 1938 yılına gelindiğinde Dünyada savaş rüzgârlarının

esmesi nedeniyle ikinci planın uygulanmasından vazgeçilmiştir. Bununla beraber, II. Dünya Savaşı, İBYSP'nin hedeflerine ulaşmasını engellediği gibi, savaş sonrası Türkiye'sinde, savaş sırasında ihracatın artışlar göstermesi ve enflasyon hızının artması, dolayısıyla sermaye birikimine gidilmiş olması yanında bastırılmış ithal isteklerinin gerçekleştirilmesi, dış yardım ve kredi imkânlarının giderek artması gibi nedenlerle, ekonomik gündeme liberalizm ve yeniden dışa açılma görüşünü getirmiştir. Bu görüşler en açık ifadesini 1947 Kalkınma Planı'nda bulacaktır (Kepenek,1974:21).

1950'lerin ikinci yarısından itibaren diğer sektörlerde görülen büyüme hızının yavaşlaması sanayi sektöründe de gözlenmiştir. Bu dönemde kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının azaltılması amaçlanmış fakat gerçekleştirilememiştir. 1960 yılından sonra ekonominin planlanması gereği görülmüştür. Bu amaçla DPT kurulmuş ve planları yürütmekle görevlendirilmiştir. Türkiye cumhuriyeti 1980 yılına kadar ithal ikameci bir sanayileşme yapısı izlemiştir. İlk plan 1963 yılında hazırlanmıştır. Hazırlanan tüm kalkınma planlarında sanayileşmeye ağırlık verilmiştir. Türkiye'de 1969 planlı dönemde benimsenen strateji sonucuna, toplumun ihtiyaç duyduğu temel tüketim mallarının üretimine öncelik verilirken, aynı zamanda yatırım ve ara malı üretecek tesislerin kurulmasına da çalışılmıştır.

2.2.2.1.3. Birinci beş yıllık kalkınma planı (1963-1967)

BBYKP ekonomik ve siyasal bunalımın ardından hazırlanmıştır. Bu nedenle temelde kararlı ve dengeli bir gelişme yaklaşımını benimsemiştir. BBYKP, ek olarak toplumsal ve ekonomik gelişmeyi 15 yıllık bir çerçevede düzenlemeyi amaçlamıştır. Uzun dönemde ulaşılmak istenen amaçlar şunlardır (Kepenek ve Yentürk, 1994: 133): Türkiye'nin kalkınması için gerekli olan her sahada yeter sayıda ve üstün nitelikte bilim adamı ve teknik elemanın yetiştirilmiş olması, yüzde 7'lik büyüme hızının sağlanması, istihdam sorunun çözülmesi, dış ödemeler dengesine ulaşılması ve bu hedeflerin sosyal adalet ilkesine uygun olarak gerçekleştirilmesi şeklindedir.

1960'lı yıllarda ithal ikamesi çabalarında başarılı olunduğu söylenebilir. Söyle ki (1963–1968) döneminin üretime ithal ikamesi katkısı %35, buna karşılık ihracat

artısına katkısının çok düşük olduğu gör÷lmektedir. O halde BBYKP döneminde ithal ikamesinde önemli artışı sağlandığı fakat ihracat artışının gör÷lmediği ve ekonominin büyük ölçüde iç talebe yöneldiği bir gelişme izlenmektedir (Korum, 1977:55).

2.2.2.1.4. İkinci beş yıllık kalkınma planı (1968-1972)

İBYKP, 1968–1972 yılları arasını kapsayan dönemde uygulanmıştır. İBYKP’ a göre “sanayileşme, bu dönemde de hızlı bir kalkınmayı gerçekleştirebilmek ve bu hızı artırarak devam ettirebilmek için zorunlu” bir model olarak kabul edilmiştir. Bu Planın da temel hedefi ulusal gelirin yılda ortalama yüzde 7 büyümesidir (Kepenek ve Yentürk, 1994: 135).

Birinci sadece tüketim malları sanayisinin özel kesim tarafından işlenmesini öngörürken ikinci plan tüm yapım sanayisinin özel kesim tarafından işletilmesini amaçlamaktadır. Türk Lirası 1970 devalüasyonun kadar gerçek değerin üstünde bir düzeyde tutulmuştur. Bunun sonucunda sermaye malları ithalatı nispeten ucuzlamış ve yerli üretimin maliyeti yabancı fiyatlara oranla daha pahalılaşmıştır. Bu ise, doğal olarak ara ve yatırım malları sanayilerinin gelişmesini engellemiştir. Kamu yatırımlarının %40 dolayında olması ve önemli bir kısmının kağıt, petrokimya, petrol ürünleri, suni gübre, demir çelik ve demir dışı metaller gibi sanayilere yapılması, ara mallarında ithal ikamesinin büyük ölçüde kamu kesimi tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir ve bu durum daha çok Türkiye’ye özgü bir durumu göstermektedir.

İBYKP’de sanayiye öncelik verilmekle birlikte, üretim teknolojisi konusunda birinci planın dışına çıkılmamıştır. Planın hedefleri içinde yer alan 71 sanayi sektörünün yıllık büyüme hızı yüzde 12 olması gerçekleştirilememiştir. Sanayi sektörünün yıllık ortalama sektörel büyüme hızı yüzde 7,6 olarak gerçekleşmiştir (Tokgöz, 2001: 168,172). Bu Plan döneminde istihdamın sektörel dağılımında sanayi sektöründe çalışanların sayısının artması gerekirken böyle olmamıştır. 1968 yılında sanayide çalışanların oranı yüzde 11,8 iken 1972 yılında yüzde 10,7’ye gerilemiştir. Özel sektör sınaî yatırımlarının genellikle küçük ölçekli ve montaj niteliğinde olması istihdamın etkisini sınırlamıştır (Tokgöz, 2001: 174).

Birinci ve ikinci plan dönemleri arasında gözlenen bu yapısal farkın açıklanması gerekmektedir. 1960'ların sonuna gelindiğinde ithal ikamesi sürecinin “kolay” aşaması asılmış ve her iki türlü darboğazla karşılaşmış olup, bunlardan birincisi, dayanıklı tüketim mallarında pazarın doymaya yüz tutması, ikincisi, sanayinin dışa bağımlılığı nedeniyle ithalat faturasının çok yüksek boyutlara ulaşmasıdır. Bunların sonucunda üretim yavaşlamaya ve stoklar birikmeye başlamıştır. Bu bunalımı atlatmak amacıyla 1970 yılında bir yandan “personel reformu” gibi önlemlerle orta sınıflara gelir aktarması yapılırken, bir yandan da “ihracatı teşvik” için çeşitli önlemler alınmıştır. Bu gibi tedbirlerin etkisiyle, 1970 sonrası artan ekonomik sorunlara rağmen, ihracata dönük sanayilerde üretim artışı gerçekleştirilmiştir. İthal ikamesi politikasının sözü edilen darboğazlara rağmen sürdürülmesi özellikle iki tür dış kaynakla mümkün olmuştur. Birincisi, 1970'lerde beklenmedik düzeyde artan işçi döviz gelirleri, ikincisi ise dış yardım ve kredilerdeki artıştır. 1963–1982 arası imalat sanayinin özellikle 1960'ların ortalarından itibaren önemi artmıştır.

2.2.2.1.5. Üçüncü beş yıllık kalkınma planı (1973–1977)

Bu plan özü itibariyle ağır sanayilere öncelik veren bir politika uygulamayı hedeflemiştir. Bu planda, hızlı ve güçlü kararlarla hedeflere ulaşılması öngörülmektedir. Tüketim, ara malı ve yatırım malları sanayilerinin ağırlıkları arasında ciddi bir ayırım yapmış ve bugün tüketime dönük (hafif) sanayiye, 1977'de daha çok ara ve yatırım malı (ağır) sanayiye dönük bir yapıya dönüştürmeyi hedef almıştır. ÜBYKP yeni perspektif uyarınca hızlı sanayileşmeyi ve sanayinin bileşimini değiştirmeyi çağdaşlaşmanın gereği saymıştır. Üçüncü planın beş sanayi sektörüne yönelik diğer hedefleri ise yılda ortalama büyüme hızının % 7,9 olması, Sektörel büyüme hedeflerinin tarımda yüzde 4–4,5, sanayide yüzde 11,4 düzeyinde gerçekleşmesi, GSYİH'nın oluşumunda sanayi sektörünün payının yüzde 27 olması olarak belirlenmiştir (Tokgöz, 2011:179–180). Bu dönemde sanayi sektörünün büyüme hızı yüzde 11,4 olarak hedeflenmiş fakat yüzde 9,9 olarak gerçekleşmiştir. 1973 yılında sanayi sektörünün GSMH içerisindeki payı yüzde 24,8 iken bu oran 1977 yılında da değişmemiştir. 1977 yılında tüketim malı üreten sanayilerin imalat sanayi içerisindeki payı 1977 yılında yüzde 31, ara malı üreten sanayilerin payı yüzde 50, yatırım malı

üreten sanayilerin payı ise yüzde 19 olmuştur (Karluk, 1996: 214).

Birinci, ikinci ve üçüncü beş yıllık kalkınma planları döneminde uygulanan ilk ikameye dayalı ekonomi politikasının ilk aşaması olan tüketim mallarının ithal ikamesine ağırlık verilmesi aşamasında başarılı olunmuş fakat bir sonraki aşama olan ara ve yatırım mallarının üretiminde kendi kendine yeterli hale gelememiştir. Bu üç dönemdeki sanayileşme alanında atılan adımlarda istenen başarı sağlanamamıştır. Hazırlanan dördüncü plan ise siyasal ivme ekonomik istikrarsızlıklardan dolayı uygulamaya konulamamıştır.

1. ve 4 planda ara ve yatırım malları üreten sektörlerin ekonomideki ağırlığı arttırılmak istense de, daha ileri teknikleri, daha geniş pazarları ve daha yoğun sermayeyi gerektiren bu aşamada istenilen düzeye ulaşılammıştır, tam tersine 1977 yılına kıyasla 1978 ve 1979 da tüketim malları sektörünün payı artmış ve ara ve yatırım malı sektörlerinin payı azalmıştır. Üretim maliyetleri yüksek olan ve küçük ölçekli çalışan işletmeler, dış rekabete karşı, ithal yasakları miktar kısıtlamaları, yüksek gümrük tarifeleri ve ulusal parayı aşırı değerlendiren döviz kuru politikaları aracılığıyla korumaya çalışılmıştır.

Bu çabalara rağmen ara malı ithalatı ihtiyacı nedeniyle ithalat sürekli artmış, yeterli ithalat yapılamadığında da üretimde tıkanmalar ve kapasite kullanım düşüklükleri ile karşılaşmıştır. Kapasite kullanım oranı % 50'lerin altına düşmüştür. Sonuçta bu politika negatif ithal ikamesine yol açış, bir birimlik ithalatı ikame etmek için daha fazla ithalat gereksinmesi doğurduğundan, ithalata bağımlılığa ve dolayısıyla döviz dar boğazının yaşanmasına neden olmuştur. Petrol krizinin başladığı 1970'li yılların ortalarına kadar bu tur sanayileşmenin de sıkıntısı fazla hissedilmemiş fakat petrol fiyatları artmaya başladıktan sonra Türkiye'nin ara malları ithalatı da pahalılaşmaya başlamış ve döviz konusunda oldukça sıkıntılı bir dönem yaşanmıştır (Egeli: 2001: 157).

Yaşanan olumsuz gelişmelerin sonucunda ihracata dönük sanayileşme politikası alternatif bir politika olarak görülmeye başlanmıştır. 24 Ocak 1980 yılında ekonomide

köklü değişimleri amaçlayan bir ekonomi politikası yürürlüğe konmuştur. İstikrar tedbirleri ile piyasa mekanizmasının serbestçe işlemesi için alt yapı hazırlanmış, kamu sektörünün ekonomideki etkinliğinin azaltılması amaçlanmış, sanayi üretiminin artırılması da piyasa koşullarına göre belirlenmiştir. 1980 istikrara tedbirleri ile 1980 öncesi ithal ikamesine dayalı sanayi politikası yerini ihracata teşvik politikalarına bırakmıştır. Bununla beraber dış rekabet açık bir ekonomi modeli çizilmiştir. İthalattaki yasaklar ve gümrük duvarları azaltılmış, teşviklerle ihracat olanakları artırılmış, kambiyo rejimi liberalleştirilmesi ve Türk parasının gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesi yeni stratejinin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Alınan bu önlemlerle ekonominin dışa açılması ve uzun dönemde serbest dünya ekonomisiyle bütünleşmeyi öngörmektedir.

2.2.2.2. 1980 sonrası Türkiye’de sanayileşme politikaları

Fikret Şenses ve Erol Taymaz’a göre (2003), son elli yıllık döneme sanayileşme stratejisi açısından bakıldığında da 1980 ekonomi politika dönüşümü temel kırılma noktası olarak ön plana çıkmaktadır. Birbiriyle yakından ilişkili üç temel özellik 1980 sonrası dönemi önceki dönemden kalın çizgilerle ayırmaktadır. Bunlardan birincisi, 1980 öncesi döneme damgasını vuran korumacı ve ithal ikamesine dayalı içe dönük sanayileşme politikalarının yerini ekonominin dünya ekonomisiyle daha yakından ilişkilendirilmesini ve bütünleşmesini amaçlayan dışa dönük politikalara bırakmasıdır. Dış ticarete miktar kısıtlamaları kaldırılarak ve gümrük vergileri çok büyük ölçüde düşürülerek dış ticaret liberasyonu yolunda 1980’li yıllarda önemli bir mesafe kat edildikten sonra Ağustos 1989’da sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ve bu çerçevede 1980 yılı başlarından başlayarak doğrudan yabancı sermaye akımları üzerindeki kısıtların kaldırılması bu amaca yönelik en önemli adımları oluşturmuştur. Yine bu bağlamda, 1987 yılında Avrupa Birliği’ne (AB) tam üyelik başvurusunun yapılması, 1995 yılında AB ile Gümrük Birliği’ne girilmesi, Orta Doğu ülkeleriyle ve 1989 sonrasında eski sosyalist ülkelerle ekonomik ilişkilere ivme kazandırılması ve uluslararası mal ve hizmet akımlarının serbestleşmesini amaçlayan uluslararası anlaşmalara uyum sağlanması çerçevesinde 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olunması önemli gelişmeler arasında ön plana çıkmıştır. Bu sürecin bir diğer önemli

özelliği, 1980 öncesi döneme damgasını vuran ve önceden belirlenmiş sektör öncelikleri doğrultusunda uygulanan seçici sanayileşme politikalarının yerini giderek sektörler ve özel, kamu ve yabancı yatırımcılar arasında fark gözetmeyen “yansız” sanayileşme politikalarına bırakmış olmasıdır.

1980 sonrası dönemi önceki dönemden ayıran ikinci temel özellik, devletin ekonomi alanındaki rolünde gözlenen belirgin değişiktir. 1980 öncesinde devlet, sanayi sektörünün gelişmesinde başat bir rol üstlenmiştir. Kamu yatırımları aracılığıyla tüketim, ara ve yatırım malı üreten sanayi dallarının tümünde doğrudan üretici olarak ön plana çıkan devlet, özellikle 1960’lı yılların başında merkezi planlama uygulamasının başlamasından sonra özel sektör yatırımlarının yönlendirilmesinde de çok önemli bir rol üstlenmiştir. Devlet, çeşitli dış ticaret ve kambiyo kontrolleri yanında, döviz kuru ve faiz oranlarının belirlenmesi, özellikle kamu bankaları aracılığıyla kredilerin belirli imalat sanayii dallarına ve küçük üreticilere yönlendirilmesi, kredi ve dış ticaret teşvikleri ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri’nin ürettiği mal ve hizmetlerin düşük fiyattan sunulması yoluyla özel sektöre sağlanan avantajlar, bölgesel teşvikler ve yabancı sermaye üzerindeki denetimi aracılığıyla sanayi politikasında belirleyici bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. 1980 sonrasında ise, bu gelişmelerin tam aksine, devletin sanayileşme sürecini etkileyen belli başlı bütün araçlarının elden çıktığı ve devletin rolünün hızla azaltıldığı bir döneme girilmiştir. Fiyat kontrollerinin ve sübvansiyonların kaldırılması, dış ticarete ve iç ve dış finans piyasalarında sağlanan liberasyon, faiz oranları ve döviz kuru üzerindeki denetimin çok büyük ölçüde azaltılması, kamu yatırımlarının hızla düşmesi ve kamu işletmelerinin ve bankalarının özellikle 1990 sonrası dönemde özelleştirilmesi sürecinin hız kazanması, sanayi kuruluşlarının yabancılara satılması ve/veya şirket evlilikleri sürecinin hızlanması ve bu yolla sanayi üretim ve yatırımlarında devletin yerini yerli ve yabancı özel sermayeye bırakması bu sürecin en temel halkalarını oluşturmuştur.

1980 sonrası dönemin üçüncü temel özelliği, sanayileşmeye ilişkin temel yaklaşımların ve politikaların oluşturulmasında dış dinamiklerin ön plana çıkmasıdır. Özellikle tam üyelik başvurusunun yapılmasından sonra AB ile ekonomik ilişkiler belirgin bir biçimde yoğunlaşmış olsa da 1980 sonrası dönemde bu konudaki belirleyici dış etkiler

ağırlıkla Bretton Woods Kuruluşları'ndan kaynaklanmıştır. 1980 sonrası dönemde uygulanan neoliberal politikalar sanayileşme süreci için de bütünüyle çok farklı bir ortamın oluşmasına yol açmıştır. Böylece, başta Dünya Bankası'yla imzalanan ve 1980 li yılların ilk yarısında uygulanan yapısal uyum anlaşmaları aracılığıyla olmak üzere Bretton Woods Kuruluşları'nın bu süreç üzerindeki etkisinin hemen her alanda hissedildiği bir döneme girilmiştir. Bu anlaşmaları ilk uygulayan ülkelerden biri olan Türkiye bu çerçevede uygulamaya koyması beklenen “yapısal reformlar”ı en az sapmayla uygulayan ülkeler arasında yer almıştır. Bu süreç içinde ekonominin dünya ekonomisiyle bütünleşme amacının bir parçası olarak, başta sermaye piyasası ve finans piyasaları olmak üzere çeşitli alanlarda serbest piyasa kurumlarının oluşturularak işlerlik kazandığı gözlenmiştir.

1980 öncesinde özel kesimin ağırlık kazandığı (1950’li yıllar), görece dışa dönük politikaların uygulandığı (1950–54 ve 1970–73) ve tarıma ağırlık veren sektör önceliklerinin belirlenmesinde Dünya Bankası (1950’li yılların başı) ile 1950’li yılların sonlarında yaşanan kısa dönem istikrarsızlık karşısında ise IMF’nin ekonomi politikaları üzerinde etkisi söz konusu olmuşsa da bu dönemler kısa sürmekle kalmamış, 1980’li yıllarla kıyaslandığında fazlaca etkili olamamıştır. Bu durum, 1980 yılının sanayileşmeye temel yaklaşımlar açısından da bir dönüm noktası olarak belirlenmesini haklı kılmaktadır.⁶

2.3. Büyük Sanayi Kuruluşları

2.3.1. Büyük sanayi kuruluşlarının tanımı

İşletme büyüklüğü kavramı ülkeden ülkeye, sektörden sektöre, yasalara ve hatta zamana ve mekâna göre değişiklikler gösteren bir kavram olduğundan tüm ülkeler için evrensel bir tanım yapmak mümkün değildir. Bu karmaşıklığı aşarak bir tanım yapma yoluna gitmek için ise bazı ölçütler kullanılagelmiştir. Evrensel denilebilecek bu kriterler kantitatif (nicel) ve kalitatif (nitel) olarak ayrılmaktadırlar (Aktar, 1990: 112).

⁶ <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series03/0301.pdf> (Erişim tarihi: 10.06.2011)

İşletme büyüklüğünün tanımlanmasında kullanılan niceliksel ölçütlerden bazıları; işletmede çalıştırılan personel sayısı, belirli bir süre içinde kullanılan enerji miktarı, belirli bir süre içinde yapılan satışların toplamı, işletme sermayesinin miktarı, işletmede kullanılan makine ve tezgâhların sayıları ve güçleri gibi kriterlerdir. Niteliksel ölçütlerden bazıları ise; birim yönetim işlevlerinde uzmanlaşma, işletmenin çalışmalarını sürdürdüğü pazarın büyüklüğü (yerel veya ulusal pazar), gerekli krediyi sağlayabilme olanakları, üretimde sermaye ve emek öğelerinin payları gibi kriterlerdir (Alpugan, 1993:62).

Birinci beş yıllık kalkınma planında büyük sanayi kuruluşları, 10 işçi ve 10 beygir gücünden fazla yardımcı kullanan işletmeler olarak tanımlanırken ekonomik kalkınma sonucu bu tanım değişmiştir. IV. Beş yıllık kalkınma planı ile 25’den fazla işçi çalıştıran ve makine parkı değeri 80 milyon TL’yi aşan işletmeler olarak yeniden belirlenmiştir (Ergün, 1988: 21).

Ülkemizde İSO, TOSYÖV, DİE, KOSGEB, EXIMBANK ve Halk Bankası gibi kuruluşlarca işletme büyüklükleri ile ilgili tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımları kısaca verebiliriz.

İSO’ ya göre; 1–20 işçi çalıştıran işletmeler küçük; 20–100 işçi çalıştıran işletmeler ise orta ölçekli işletmelerdir. 100 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmeler ise büyük işletmelerdir (Türkoğlu, 2003: 275).

TOSYÖV’ e göre; 1–10 kişi çalıştıran işletmeler küçük; 10-100 kişi çalıştıran işletmeler küçük ve orta ölçekli; 100 ve daha fazla kişi çalıştıran işletmeler büyük işletmelerdir (Meier,1991: 108).

DİE, 1-9 arası işçi çalıştıran sanayi işletmelerini “çok küçük ölçekli”, 10-49 işçi çalıştıranları “küçük ölçekli”, 50-99 arası işçi çalıştıran işletmeleri “orta ölçekli” ve 100’ün üzerinde işçi çalıştıran işletmeleri “büyük ölçekli” olarak nitelemektedir (Altıntaş, 1995:80).

KOSGEB (Küçük ve Orta Sanayi Geliştirme ve Destekleme Başkanlığı), kuruluş yasasında “imalat sanayi sektöründe 1–50 arası işçi çalıştıran sanayi işletmeleri küçük sanayi işletmeleri, 51–150 arası işçi çalıştıran sanayi işletmeleri orta ölçekli sanayi işletmeleri ve 150 işçinin üzerinde çalışanı bulunan işletmeleri ise büyük ölçekli işletmeler olarak tanımlamaktadır (Gücelioğlu, 1994:3).

EXIMBANK’ a göre; 200 işçiye kadar işçi istihdam eden işletmeler KOBİ sınıfına girmektedir.

Halk Bankası ise 1–100 işçi çalıştıran firmaları küçük ölçekli işletme; 101–250 arası işçi istihdam eden şirketleri orta ölçekli işletme; 251’den daha fazla kişi istihdam eden firmaları ise büyük ölçekli işletmeler olarak tanımlamaktadır (Türkoğlu, 2003: 275).

2.3.2. Büyük sanayi kuruluşlarının üstünlükleri

Günümüzün dinamik ekonomik yapısı, işletmelerin çeşitli özellikler taşıyacak biçimde gelişmesini sağlamıştır. Bu temel özellikler, uzmanlaşma, kütleli üretim, araştırma ve geliştirmeye verilen önem ve büyük çaplı işletmelerden oluşan endüstrilerin artmasıdır. Büyük işletmeler, ileri bir teknolojinin uygulandığı makinelerin ve uzmanlaşmış personelin işletmede istihdam edilmesinin sağladığı üstünlüklerden yararlanabilirler. Büyük işletmeler, işletme faaliyetlerinin koordinasyonu ve iş bölümünden yüksek derecede yararlanmayı gerektirecek şekilde organizasyon yapılabilir. İşletmenin iç organizasyonunda bölümler arasında faaliyetlerin en iyi şekilde yerine getirilmesi ve zamandan tasarruf sağlanabilmesi ancak büyük işletmelerde mümkün olabilir. Büyük işletmeler tedarik kolaylıklarından da yararlanabilir. Bu tip işletmeler, ihtiyaç duydukları hammaddeleri ve üretim için gerekli olan yardımcı maddeleri istedikleri miktarlarda alabilirler (Özalp, 1975:9). Bu tip işletmelerde, çeşitli alanlarda uzmanlaşmış personelin işletmeye kazandırılması kolaydır. Parasal yönden kuvvetli olan büyük işletmeler çekici tekliflerle bu elemanları işletme bünyesine çekmeyi başabilirler.

Diğer taraftan büyük işletmelerin faaliyet gösterdikleri pazarlarda kredi bulmaları kolaydır. İhtiyaç duydukları fonları kredi ve itibarlarının yüksek olması nedeniyle istedikleri düzeye çıkartabilirler. Büyük işletmelerin en büyük üstünlüklerinden biri de geniş çapta araştırma geliştirme olanaklarına sahip olmalarıdır. Geniş çapta araştırmalar işletmelerin başarılı sonuçlara ulaşmalarını kolaylaştırmaktadır. Bu tür işletmelerin dış kaynaklardan, özellikle uzmanlaşmış konularda danışmanlardan yararlanmaları kolay olmaktadır.

Büyükliğin en önemli üstünlüklerinden biri de üretimin kolaylaştırılmasını sağlamaktadır. İşletmelerin belirli bir büyüklüğe erişmesi verimliliğin artması sonucunu doğurur. Verimlilik geniş çapta faaliyetlerin en belirgin üstünlüğü olmaktadır. Geniş çapta faaliyetler büyük miktarda satın almayı sağlar, böylece satın alınan mallara düşük fiyat ödeme imkânı sağlanmış olur. Büyük işletmeler borçlanma ve yatırımlar için zorluk çekmezler, dolayısıyla düşük maliyetle fon temin edebilirler. Aynı zamanda fonların iyi bir şekilde kullanılması ve nakitlerin az bulundurulması yoluyla kaynakların yatırımlara ayrılması işletmenin başarısını arttırabilir (Özalp, 1975:10). Büyük işletmeler aynı zamanda geniş bir tüketici kitlesine hitap edeceğinden pazar paylarını ve marka bilinirliklerini arttırma imkânına sahiptirler.

2.3.3. Büyük sanayi kuruluşlarının sakıncaları

Büyük firmaların sakıncaları arasında esnek bir yapıya sahip olmamaları, yeniliklere açık ve yatkın olmaması, bürokrasinin baskın olması gibi nedenler sıralanabilir.

Büyük firmaların talep yapısının, tüketici tercihlerinin değişmesine karşılık üretim sürecinde hızlı bir değişikliğe gitmesi daha uzun süreli ve daha yüksek maliyetli olmaktadır. Globalleşen dünyada firmaların uzun süreli ayakta kalabilmek için, yüksek karlar kazanabilme potansiyeli yüksek hacimli kütleli üretimden yüksek kaliteli, kişiye özel mallar üretimine doğru kaydırmaktır. Bu tip özel üretim ve yüksek kaliteli mallar ise büyük oranda hizmet unsuru içermektedir (Polt, Ohler, 1995: 16). Bu tür üretim tarzını ise büyük işletmeler kolaylıkla gerçekleştirebilecek esnekliğe sahip

değildirler.

Büyük firmalara oranla küçük firmaların her düzeyde müşteriye daha yakın olmaları, onların müşteri sorunlarını daha kolay anlamalarına ve neticesinde hemen pazarlanabilir teknik icatlarda bulunmalarına olanak vermektedir. ABD’de, yeniliklerin firma büyüklüklerine göre hangi grupta daha fazla olduğunu bulmak amacıyla yapılan araştırmalarda, teknik yeniliklerin yarıdan fazlasının KOBİ’ler tarafından gerçekleştirildiği ortaya çıkmıştır (Bağrıaçık, 1989:8-9). Aynı harcamalar sonucunda KOBİ’ler büyük firmalardan daha fazla teknik yeniliklerde bulunmaktadır. Yine Amerika’da ‘American National Science Foundation’ın yaptığı bir araştırmaya göre, araştırma geliştirme faaliyetlerinde harcanan her bir dolar için küçük firmalar büyük firmalara oranla yirmi dört kat daha fazla yenilik üretmektedir (Bağrıaçık, 1989:15). Bunun sebebi küçük firmaların araştırma projelerini hızlı bir şekilde uygulamaya koyup yenilik ve değişiklikler yaparak pazara sürebilmeleridir. Büyük firmalar ise projelerini geniş kapsamlı ve çok kişi üzerinde yaptıkları için ağır kalmaktadırlar.

KOBİ çalışanları, tek bir alanda uzman olmayıp, genellikle işletmedeki temel işlevlerin hepsini bilmektedirler. Herhangi bir elemanın eksikliği durumunda, bu boşluk işletmede çalışan başka bir elemanla anında doldurularak üretim sürecinde doğabilecek bir aksamaya meydan verilmemektedir (Uludağ, Serin; 1991:20). Büyük işletmelerde çalışanların görevlerini ve yetkilerini sınıflandırmak, aralarında yetki ve sorumluluk açısından basamaklar meydana getirmek yorucu örgütlenme çalışmalarına neden olmakta ve bürokrasiyi arttırmaktadır.

Bir işyerinde karar alıcılar ve bürokrasi ne kadar fazla ise verimlilikte buna bağlı olarak düşmektedir. Büyük firmalarda ise geniş bir hiyerarşik karar alma mekanizması olduğundan ve karar alıcılar üretim hattından uzakta, konuya vakıf olmadıklarından dolayı yanlış kararlar alabilmekte veya doğruyu bulana kadar değişen piyasa koşullarına ayak uydurmakta geç kalmaktadırlar. Sıkça riski sevmeyen işletme muhasebecileri tarafından izlendikleri ve idarecilerin dinamiklikten yoksun olmaları, uzun dönemli fırsatları kullanamayan bir duruma gelmelerine sebep olmaktadır.

İşletmelerin fazla büyümesinin bir takım kültürel ve sosyal sakıncaları da vardır. İşletme büyüdükçe işçiler arasındaki yakınlık ve işbirliği duyguları azalır. Büyük işletmelerde üretim fazlasının elde kalması tehlikesi de bulunmaktadır.

Bütün işletmeler için ekonomik baskılar önem taşır. Zira bu baskılar işletmeyi ve işletmenin büyümesini etkiler. Özellikle geri kalmış ülkelerde ekonomik manzara geniş bir küçük işletme yaygınlığı şeklindedir. Bu ülkelerde kalkınma faaliyeti geniş çapta yığın üretime gidilmesi ve böylece artan talebi karşılamakla olur. Bu durum hem işletmelerin büyümesi hem de yeni büyük işletmelerin kurulması ile olur. Diğer taraftan ekonomik dalgalanmalar işletmenin büyümesini etkileyen faktörlerdendir. Özellikle enflasyonist baskılar büyümeyi hızlandırıcı bir etken olmakta ve iç piyasa talebi genişlemektedir. Bu artan talebi karşılamak için işletmeler büyüme yolunu seçmektedirler (Özalp, 1975'ten aktaran Pembegül, 1990, s.5).

3. Yöntem

Bu bölümde araştırmada kullanılan araştırma modeli, evren ve örneklem, araştırma verilerinin toplanması, verilerin çözümü ve yorumlanmasına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

3.1 Araştırma Modeli

Bu araştırmada 1993 – 2011 döneminde İSO 500 firmalarının ekonomik ve finansal performansları incelenmiştir.

İSO alt sektörleri, İstanbul Sanayi Odası tarafından yayınlanan ilk 500 büyük sanayi kuruluşunun üretimden satışları, satış hâsılatı toplamı (net), brüt katma değer (üretici fiyatlarıyla), özkaynak ve aktif toplamı, vergi öncesi dönem kâr veya zararı, ihracat ve çalışanlar ortalamalarına göre gruplandırılarak sektörler arasında karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmada kamu ve özel sanayi kuruluşları ile yerli ve yabancı sermayeli kuruluşlar da finansal performans sonuçlarına göre ayrı olarak analiz edilmiştir.

Bu yöntemle var olan bir durumu tanımlamaya, bu durumu etkilemeden, değiştirmeden

ortaya koymaya çalıştığı için çalışmada tarama modeli kullanılmıştır (Karasar, 1998: 77).

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini 1993 – 2011 yılları arasında İstanbul Sanayi Odası'nın üretimden satışlarına göre belirlediği ilk 500 büyük sanayi kuruluşu oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminde de kısıtlamaya gidilmemiştir. 1993–2011 yılları arasında İstanbul Sanayi Odası'nın üretimden satışlarına göre belirlediği ilk 500 büyük sanayi kuruluşu araştırmanın örneklemini de oluşturmaktadır.

3.3. Veriler ve Toplanması

Çalışmada, İstanbul Sanayi Odası'nın Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu adlı çalışmasından yararlanılmıştır. Veri setini 1993 ve 2011 yılları arasında İSO'nun anket yoluyla firmalardan toplayarak yayınladığı üretimden satışlar, satış hasılatı, ihracat, varlıklar toplamı, özsermaye, dönem karı, istihdam, yerli – yabansı sermaye payı ve brüt katma değer büyüklükleri oluşturmuştur.

3.4. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Elde edilen veriler sektörler itibariyle, toplam firma sayısı, üretimden satışlar, dönem kârı, ihracat ve istihdam açısından ayrı ayrı tablolaştırılarak yorumlanmıştır. Sektörlerin faaliyet sonuçlarının İSO ilk 500 firmalarının toplamı içindeki yeri oransal olarak hesaplanmıştır.

İSO 500 firmaları içerisinde kamu sektöründe ve özel sektörde faaliyet gösteren firmaların gösterdikleri performansları tablolaştırılarak incelenmiştir ve her iki grubun faaliyet sonuçlarının karşılaştırılması yoluna gidilmiştir.

İlk 500 firmaları içerisinde yabancı sermaye ortaklı veya % 100 yerli sermayeli firmaların gösterdikleri performansları tablolaştırılarak incelenmiş ve her iki grubun faaliyet sonuçlarının karşılaştırılması yoluna gidilmiştir.

4. Uygulama: İSO 500 Firmalarının 1993 – 2011 Döneminde İncelenmesi

4.1. İSO 500 Firmalarının Sektörel Dağılımı

1993- 2011 dönemleri arasında İSO 500 sıralamasına dahil olan şirketlerin ait oldukları sektörlerin dağılımı Tablo 1’de gösterilmektedir.

1993 – 2011 yılları arasında İSO 500 sıralamasına giren imalat alt sanayi sektörlerine ait firmaların sayısında da değişimler olduğu görülmektedir. 1993 yılından 2011 yılına gelindiğinde İSO 500 sıralamasına giren firmalar arasında sayısını en çok arttıran sektörler elektrik sektörü, başka yerde sınıflandırılmamış plastik ürünler sanayi, demir çelik metal ana sanayi, demir çelik dışında metal ana sanayi, gıda maddeleri sanayidir.

1993 yılında 54 firma ile temsil edilen gıda maddeleri sanayine ait firma sayısı 2011 yılında 74’e çıkmıştır. 1993 yılında 5 firma ile temsil edilen başka yerde sınıflandırılmamış plastik ürünler sanayine ait firma sayısı 2011 yılında 18’e çıkmıştır. 1993 yılında 35 firma ile temsil edilen demir çelik metal ana sanayine ait firma sayısı 2011 yılında 58’e çıkmıştır. Demir çelik dışında metal ana sanayinde de, 1993 yılında 9 olan firma sayısı, 2011 yılında 17’ye yükselmiştir. 1993 yılında 54 firma ile temsil edilen gıda maddeleri sanayine ait firma sayısı 2011 yılında 74’e çıkmıştır. 1993 yılında 4 firma ile temsil edilen elektrik sektörüne ait firma sayısı 2011 yılında 13’e çıkmıştır.

Dokuma sanayi, diğer kimyasal ürünler sanayi, taş ve toprağa dayalı diğer sanayi, metal eşya sanayi, elektrik makinaları, aletleri ve cihazları sanayi ise 1993 yılından 2011 yılına gelindiğinde İSO 500 içindeki firma sayısı en çok düşen imalat alt sanayi sektörleridir. Dokuma sanayini temsil eden firma sayısı 1993 yılında 77 iken, 2011 yılında 38’e düşmüştür. Diğer kimyasal ürünler sanayini temsil eden firma sayısı ise 1993 yılında 35 iken, 2011 yılında 22’ye düşmüştür. Taş ve toprağa dayalı diğer sanayini temsil eden firma sayısı, 1993 yılında 39 iken, 2011 yılında 26’ya düşmüştür.

Metal eşya sanayinde de, 1993 yılında 14 olan firma sayısı, 2011 yılında 8'e düşmüştür. Elektrik makinaları, aletleri ve cihazları sanayini temsil eden firma sayısı, 1993 yılında 34 iken, 2011 yılında 28'e düşmüştür.

İSO ilk 500 firmalarının ait oldukları sektörlerle göre 1993–2011 yılları arasındaki dağılımına baktığımızda dokuma sanayi, gıda sanayi, otomotiv endüstrisi, demir çelik metal ana sanayi ve diğer kimyasal ürünler sanayinin ağırlıklı olduğu görülmektedir.

1994 yılında, İSO ilk 500 firmaları içinde 98 firma ile temsil edilen dokuma sanayi firmalarının sayısı her geçen yıl azalmış, özellikle 2002 yılından sonra bu düşüş dikkat çekici olmaya başlamış, 2009 yılında 42, 2011 yılında 38 olmuştur. 1994 yılı ile karşılaştırıldığında 2011 yılında dokuma sanayi firmalarının %50'den fazla azaldığı görülmektedir.

Gıda maddeleri sanayiine ait firmaların sayısı İSO 500 firmaları içinde önemli bir yere sahiptir. 1993–2011 yılları arasında gıda maddeleri sanayine ait firma sayısı 55 ile 77 arasında değişmiştir. 2011 yılında gıda maddeleri sanayi tarafından temsil edilen firma sayısı 77'dir. Bu sayının en düşük olduğu yıl ise 54 firma ile 1993 yılıdır.

Demir çelik metal ana sanayiinde faaliyet gösteren firmaların sayısı İSO 500 içindeki payını düzenli olarak yıldan yıla arttırmıştır. 1993 yılında demir çelik sanayi tarafından temsil edilen firma sayısı 35 iken, 1999 yılında 36, 2004 ve 2009 yıllarında 55 , 2011 yılında ise 58 olmuştur.

Tablo 1. 1993 – 2011 Döneminde İSO 500 Firmalarının Sektörel Dağılımı

SEKTÖR KODU	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995	1994	1993
210	17	14	12	13	11	10	10	6	8	9	11	11	14	12	17	17	15	21	19
311	74	77	75	66	54	56	60	63	68	75	72	71	80	69	60	64	62	59	54
312	20	16	16	15	18	15	23	23	14	12	13	13	11	10	11	8	7	5	7
313	5	8	8	5	5	5	7	5	6	6	5	4	8	7	8	9	8	7	9
314	3	4	5	6	6	5	4	5	5	5	6	6	6	8	7	7	6	7	6
321	38	42	42	39	45	53	55	64	71	85	92	83	80	91	92	89	86	98	77
322	9	9	8	8	15	14	18	19	24	25	22	14	17	17	18	16	16	24	11
323								1	1	1	1	1				1			
324	1		1		1	1	1				1	1				1		1	1
331	7	7	7	7	8	6	8	6	6	5	3	5	4	4	4	4	4	3	5
332	3	3	4	5	5	5	5	5	5	5	4	6	7	7	6	4	4	2	3
341	12	11	12	10	11	12	11	12	14	14	13	17	12	15	12	18	24	16	17
342	3	5	5	8	6	6	6	6	7	4	7	9	10	8	7	7	7	6	7
351	15	14	15	16	14	14	16	15	16	15	15	11	15	15	12	12	14	17	19
352	22	30	29	26	25	26	27	32	36	30	33	38	38	35	32	31	33	31	35
353	2	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	2			2	4
354	12	11	12	10	10	11	10	11	13	13	12	13	10	10	10	13	11	8	6
355	6	5	5	5	5	5	5	4	5	5	3	4	5	4	4	4	4	4	6
356	18	19	23	16	16	16	17	14	13	12	12	12	14	12	13	10	12	6	5
361	4	5	6	5	4	6	6	5	6	5	4	3	4	4	7	7	6	9	8
362	6	7	8	8	7	7	7	7	7	7	7	7	8	8	8	9	9	10	10
369	26	24	26	31	31	35	30	25	21	22	22	27	25	24	25	24	27	29	39
371	58	54	55	68	63	59	54	55	48	45	44	42	36	37	38	32	32	32	35
372	17	16	10	10	14	13	9	7	6	5	6	6	7	4	8	7	9	8	9
381	8	10	7	7	6	6	6	5	4	4	5	5	6	9	14	18	16	14	14
382	22	20	20	19	20	21	18	19	17	12	13	16	15	14	14	11	11	14	15
383	28	30	27	29	31	29	23	20	20	23	26	28	24	29	29	34	35	29	34
384	46	41	43	48	49	47	47	50	43	38	30	37	36	40	36	37	36	32	40
385													1	1	1	1	1	2	1
390	5	4	3	5	5	4	4	3	3	3	3	2	1		1	1	1		
400	13	12	14	13	12	10	10	10	10	12	12	6	4	4	4	4	4	4	4
Toplam	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası tarafından yayınlanan verilere göre hazırlanmıştır.

Otomotiv endüstrisinde faaliyet gösteren firmalar, İSO 500 içinde sayısal olarak ağırlıklı olan firmalardır. 1993 yılında 40 firma, 1999 yılında 36 firma, 2004 yılında 50 firma, 2009 yılında 43 firma ve 2011 yılında 46 firma, İSO 500 içinde otomotiv endüstrisini temsil etmiştir.

İSO 500 sıralamasına giren diğer kimyasal ürünler sanayinde faaliyet gösteren firma sayısı da yüksektir, fakat inceleme dönemi içinde İSO sıralamasına giren bu sanayi kolundaki firma sayısında azalış görülmektedir. 1993 yılında 35 firma, 1999 yılında 38 firma, 2004 yılında 32 firma, 2009 yılında 29 firma ve 2011 yılında 22 firma, İSO 500 içerisinde diğer kimyasal ürünler sanayini temsil etmektedir.

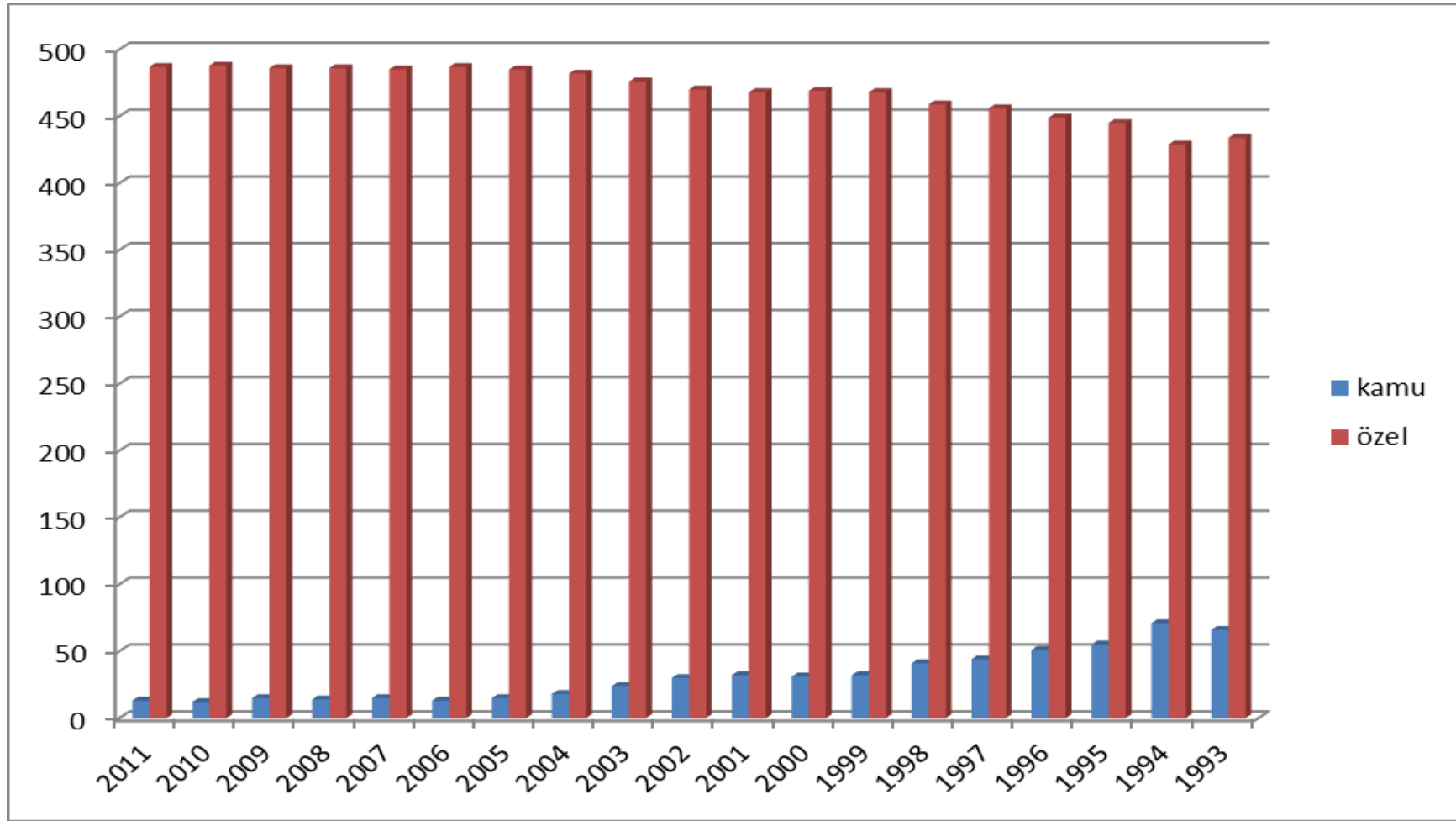
4.2. 500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Kamu Ve Özel Kuruluşlarının Karşılaştırılması

Türkiye’de kamu sektörüne ve özel sektöre ait işletmeler, ekonominin birçok sektöründe birlikte faaliyet göstermektedirler. Ancak 1980 yılı sonrasında izlenen sanayileşme politikalarında özel sektöre daha fazla önem verilmiş ve bu çerçevede özel sektörün dinamikliğinden yararlanmak suretiyle dışa dönük ve rekabet gücü olan bir sanayi yapısı oluşturulması amaçlanmıştır. Bu nedenle, kamu kesiminin imalat sanayiindeki nispi ağırlığı zamanla azalmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1963–1967), imalat sanayi katma değeri içinde kamu kesiminin payı %56,7 iken, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1985–1989) bu pay %39,4’e kadar düşmüştür. 1980 yılından sonra hem GSMH hem de toplam sabit sermaye yatırımları içinde kamu sabit sermaye yatırımları zamanla azalma göstermiştir. Türkiye’de 1980 öncesine kadar kamu kesimine ait işletmelerin en fazla yer aldığı üretim dallarından biri imalat sanayi idi. 1930’lardan itibaren Türkiye’de sanayileşmenin Kamu İktisadi Teşebbüsleri aracılığıyla gerçekleşmesinin ilke olarak kabul edilmesi ve bu nedenle de birçok alanda KİT’lere tekel gücü sağlanması, Türkiye’de sanayi sektöründe kamu kesiminin ağırlığının yüksek olmasının ilk

nedenidir. İkinci neden ise özel sektörün ilgi duymaması nedeniyle yatırım yapmadığı alanlara ve geri kalmış bölgelerin kalkındırılması amacıyla yatırım yapma görevinin KİT'lere verilmesidir. Bu sayede KİT'ler, bir yandan bölgesel kalkınma aracı, istihdam aracı, fiyat kontrol ve düzenleme aracı olarak görülürken diğer yandan devlete gelir sağlama aracı olarak da kullanılmıştır. Ayrıca yakın geçmişe kadar sanayileşmede öncü olan KİT'lerin, sanayileşmenin ileri aşamalarına geçmede özel sektör kuruluşlarından önce davranması da Türkiye'de sanayi sektöründe kamu kesiminin ağırlığının yüksek olmasının bir diğer nedenidir. Özellikle 1980'lerden sonra özel kesimin daha hızlı gelişmesine paralel olarak devletin altyapı yatırımlarına yönelerek üretken kesimlere daha az yatırım yapması ve KİT'lerin kamu açıkları ve kamu kesiminin finansman ihtiyacının birinci nedeni durumuna gelmesiyle birlikte devletin imalat sanayii üretimindeki payı giderek küçülmüştür. Kamu kuruluşlarının sayılarındaki bu azalma İSO 500 firmaları içinde de gözlenmektedir.

Tablo 2'den de görüldüğü gibi 1993 yılından 2011 yılına kadar 500 Büyük Sanayi Kuruluşu kapsamında özel firmaların sayısı 434'ten 487'ye yükselmiş, kamu kuruluşlarının sayısı 66'dan 13'e gerilemiş, yani 53 firma yer değiştirmiştir. Bu 53 firmanın bir kısmı özelleşerek kamudan özele geçmiş, bir kısmı ufalarak İSO 500 büyük firmaları arasından çıkmış, bir kısmı da kapanmış olabilir.

İSO 500 sıralamasında kamu kuruluşlarının sayısındaki düşüş eğilimi sürekli dir. Sadece kamu kuruluşlarının İSO 500 sıralamasında firma sayısı olarak yükseldiği yıllar 1993–1994, 2000–2001, 2008–2009 ve 2010–2011 yıllardır. 1993 yılında 66 olan kamu kuruluşu sayısı 1994'te 71'e; 2000'de 31 olan sayı, 2001'de 32'ye; 2008'de 14 olan sayı, 2009'da 15'e; 2010'da 12 olan sayı 2011'de 13'e yükselmiştir. 1994, 2000 ve 2009 yıllarının kriz yılları olduğu göz önüne alındığında, kriz dönemlerinde özel sektör kuruluşlarının hızla küçüldüğüne ve kamu kuruluşlarının bunların yerini aldığı görülmektedir.

Grafik 1. 500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Kamu Ve Özel Kuruluşlarının Sayıları

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası tarafından yayınlanan verilere göre hazırlanmıştır.

Genel olarak kamu kuruluşları özel kuruluşlara kıyasla çok büyük kuruluşlardır. Bu nedenle, kamu kuruluşlarının sayıları az olmasına rağmen, faaliyet sonuçları bakımından İSO 500 firmaları içerisinde önemli paya sahiptirler.

İSO 500 şirketleri içinde 1993–2011 yılları arasında giyim eşya sanayi , kürk ve deri sanayi, ağaç, mobilya ve mefruşat sanayi, basım sanayi, başka yerde sınıflandırılmamış plastik ürünleri sanayi, çanak, çömlek, çini ve porselen sanayi, cam ve camdan mamul eşya sanayi, mesleki ve bilimsel aletleri sanayi, diğer imalat sanayi içinde kamu kuruluşları faaliyet göstermemiştir.

İSO 500 firmaları içinde en çok kamu kuruluşu payına sahip sektörler, madencilik ve taş ocakçılığı, gıda maddeleri sanayi ve otomotiv endüstrisidir. Her yıl İSO 500 sıralamasına giren kamu kuruluşunun bulunduğu sektörler ise Madencilik ve Taşocakçılığı, Gıda Maddeleri Sanayi, Otomotiv Endüstrisi ve Elektrik Sektörü'dür.

Madencilik ve taş ocakçılığı sektöründe 1993- 1997 yılları arasında kamu sektöründe faaliyet gösteren firmalardan 10–14 tanesi İSO 500 sıralamasına girmiş. Daha sonraki yıllarda bu sayı giderek azalmıştır. 1998–2002 yılları arasında bu sayı 4–6 arasında değişmiş daha sonra 2–3 firmaya inmiştir. 2011 yılında madencilik ve taş ocakçılığı sektöründe faaliyet gösteren 3 kamu kuruluşu İSO sıralamasına girebilmiştir. Bu kurumlar Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Taşkömürü Kurumu dur.

Gıda maddeleri sanayinde faaliyet gösteren kurumlar içinde İSO 500 sıralamasına dahil olan kamu kuruluşu sayısı 1993 yılında 5 iken, 1994 ve 1995 yılında en yüksek sayısına ulaşmış ve 6 olmuştur. 2010 ve 2011 yıllarında da, gıda maddeleri sanayini temsil eden firmalar, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Et ve Balık Kurumu Genel Müdürlüğü ve İstanbul Halk Ekmek Un ve Unlu Mad. Gıda San. ve Tic. A.Ş'dir. 2006 ve 2007 yıllarında bu sektörden sadece Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. İSO 500 sıralamasına dahil olabilmıştır.

Tablo 2-1993- 2011 Döneminde İSO 500 İçinde Kamu Kuruluşlarının Sektörlere Göre Dağılımı

KOD	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995	1994	1993
210	3	3	3	3	2	2	2	3	3	4	4	5	6	6	10	12	12	17	14
311	2	2	3	2	1	1	2	3	4	4	3	2	4	3	2	5	6	6	5
312	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1				1
314					1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
321										1	1	1	1	3	3	3	2	5	6
324																1		1	1
331																			1
341									1	1	1	1	1	5	3	5	6	6	6
351					1	1	1	1	4	5	5	3	4	5	5	5	5	6	6
352									1		1	1	1	1	1				1
353	1	1	1	1	2	2	2	3	3	3	3	2	2	2	2			2	2
354	1											1	1	2	1	4	4	1	1
355																1	1	1	1
369				2	1	1	1			2		1			1			2	3
371											3	2	2	3	4	5	5	5	5
372								1	2	2	2	2	1	1	1	2	3	4	3
381	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1	1	1	3	1	1	2	
382										1		2	1	2	2	2	3	5	4
383											2	1							
384	2	2	4	2	3	2	3	3	2	3	2	3	4	4	3	3	5	5	4
400	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	2	1
TOPLAM	13	12	15	14	15	13	15	18	24	30	32	31	32	41	44	51	55	71	66

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası tarafından yayınlanan verilere göre hazırlanmıştır.

Dokuma sanayini temsil eden kamu firması sayısı 3–6 arasında değişirken 1999 – 2002 yılları arasında Sümer Holding A.Ş. Genel Müdürlüğü İSO 500 sıralamasına girmiş, 2002 yılından sonra İSO 500 firmaları arasında dokuma sanayinde faaliyet gösteren firma bulunmamaktadır.

1993–2003 yılları arasında ana kimya sanayinde faaliyet gösteren kamu firmaları sayısı 3–6 arasında değişmiştir. 2004–2007 yıllarında ise Petkim Petrokimya Holding A.Ş. Genel Müdürlüğü ana kimya sanayinde faaliyet gösteren ve İSO sıralamasına giren tek kamu firmasıdır.

İso 500 firmaları arasında, 1995 ve 1996 yıllarında petrol ürünleri sanayini tesil eden firma bulunmamaktadır. 2001 – 2004 yıllarında bu sektörden İSO sıralamasına giren üç adet kamu firması bulunmaktadır. Bu firmalar; Tüpraş-Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş., Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Ve İstanbul Asfalt Fabrikaları San. Ve Tic. A.Ş.’dir. 2008 – 2011 döneminde, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı firması İSO 500 sıralamasına girmiştir.

Otomotiv sektörüne temsil eden kamu kuruluşu sayısı inceleme dönemi içinde 2 -5 arasında değişmiştir. 2011 yılında TÜVASAŞ Türkiye Vagon Sanayi A.Ş., ve Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayii A.Ş. (Tülomsaş) İSO sıralamasına giren kamu firmalarıdır.

2005 – 2011 yılları arasında İSO 500 sıralamasına giren ve elektrik sektöründe faaliyet gösteren kamu firmaları EÜAŞ Elektrik Üretim A.Ş. Genel Müdürlüğü ve Seaş Soma Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş.’dir.

Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5’da 1993 – 2011 döneminde kamu kuruluşlarının ekonomik ve finansal performans sonuçları yer almaktadır.

Kamu ve özel sektör firmaları üretimden satışlara göre karşılaştırıldığında İSO 500 sıralamasına giren tüm firmalar içinde özel sektör firmalarının üretimden satışlar payı kamu sektörü firmalarına göre daha fazladır. 1993 yılında özel sektörün üretimden satışları genel toplamın % 63’ü iken, 2011 yılında % 94’e yükselmiştir. Kamu sektörünün üretimden satışlar oranı ise 1993 yılından 2011 yılına gelindiğinde % 37’den % 6’ya düşmüştür. Kamu sektörünün üretimden satışlar oranı, İSO ilk 500 sıralamasına giren kamu kuruluşlarının sayılarıyla da orantılı olarak değişmektedir. İSO ilk 500 sıralamasına giren kamu firmalarının sayıları ve üretimden satışları, yıldan yıla azalırken, kriz dönemlerinde kamu sektörüne ait firmaların sayısı artmıştır.

Tablo 3. 500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Kamu Ve Özel Kuruluşlarının Temel Ekonomik Göstergelere Göre İncelenmesi (1993-1998)

Yıllar	Üretimden Satış (TL)	Satış Hâsılatı (TL)	Brüt Katma Değer (TL)	Özkaynak (TL)	Aktif (TL)	Kar Zarar (TL)	İhracat (Bin \$)	Çalışan
1993	655.165.797	811.158.481	230.338.042	151.922.266	637.456.643	20.501.006	5.900.581	600.049
Kamu	240.383.934	312.624.078	100.076.744	81.118.938	331.440.673	-20.940.587	1.141.958	312.817
Özel	414.781.862	498.534.403	130.261.298	70.803.328	306.015.970	41.441.593	4.758.623	287.232
1994	1.250.824.583	1.506.327.205	426.454.315	358.718.654	1.402.081.368	77.379.933	8.151.862	579.289
Kamu	496.530.280	612.281.941	209.626.326	169.129.641	723.828.045	-23.915.835	1.231.005	294.639
Özel	754.294.303	894.045.265	216.827.989	189.589.014	678.253.324	101.295.768	6.920.857	284.650
1995	2.338.510.549	2.872.206.039	849.692.916	943.295.307	2.400.636.365	241.357.089	9.097.732	529.425
Kamu	790.923.331	999.128.545	349.731.612	390.047.297	1.088.866.485	44.403.274	1.071.872	223.723
Özel	1.547.587.218	1.873.077.495	499.961.304	553.248.010	1.311.769.880	196.953.815	8.025.860	305.702
1996	4.416.263.745	5.604.639.832	1.775.913.419	1.817.859.564	4.561.442.385	442.986.438	9.813.102	533.779
Kamu	907.201.179	1.252.015.755	466.300.245	709.083.059	1.757.135.987	105.594.254	1.175.957	200.140
Özel	3.509.062.566	4.352.624.077	1.309.613.174	1.108.776.505	2.804.306.398	337.392.184	8.637.145	333.639
1997	9.141.998.950	11.201.596.997	3.683.267.311	3.507.940.260	9.005.170.155	841.795.635	11.087.776	566.079
Kamu	2.926.574.717	3.732.335.871	1.627.001.586	1.333.543.643	3.447.162.158	97.498.499	1.280.246	209.272
Özel	6.215.424.233	7.469.261.126	2.056.265.725	2.174.396.617	5.558.007.997	744.297.136	9.807.530	356.807
1998	15.018.298.272	17.786.939.910	5.422.665.191	6.460.300.217	16.030.808.090	934.578.658	11.276.600	574.944
Kamu	4.608.606.846	5.620.522.152	2.217.838.107	2.663.710.969	6.278.396.574	174.620.688	1.081.901	208.352
Özel	10.409.691.426	12.166.417.758	3.204.827.084	3.796.589.248	9.752.411.516	759.957.970	10.194.699	366.592

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası tarafından yayınlanan verilere göre hazırlanmıştır.

Tablo 4.500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Kamu Ve Özel Kuruluşlarının Temel Ekonomik Göstergelere Göre İncelenmesi (1999-2004)

Yıllar	Üretimden Satış (TL)	Satış Hâsılatı (TL)	Brüt Katma Değer (TL)	Özkaynak (TL)	Aktif (TL)	Kar Zarar (TL)	İhracat (Bin \$)	Çalışan
1999	20.047.346.774	24.985.894.602	8.212.887.108	9.722.525.047	25.838.151.862	942.679.901	11.200.538	542.956
Kamu	4.515.119.757	6.779.246.060	3.863.448.695	3.764.570.132	9.206.012.941	228.428.811	738.160	191.461
Özel	15.532.227.017	18.206.648.542	4.349.438.413	5.957.954.915	16.632.138.921	714.251.090	10.462.378	351.495
2000	33.142.201.112	42.524.516.941	13.038.700.820	14.657.865.476	38.997.514.930	1.397.136.362	11.750.561	546.432
Kamu	8.271.726.483	10.817.205.001	5.703.318.452	5.665.581.741	14.261.193.340	-34.861.779	880.103	191.653
Özel	24.870.474.629	31.707.311.940	7.335.382.368	8.992.283.735	24.736.321.590	1.431.998.141	10.870.458	354.779
2001	56.303.937.455	68.523.970.975	18.724.539.946	19.173.562.085	66.914.109.918	-179.631.037	14.270.419	507.609
Kamu	15.944.980.050	17.266.716.197	7.670.071.700	6.390.116.229	26.899.159.753	-1.037.036.641	1.193.333	178.005
Özel	40.358.957.405	51.257.254.778	11.054.468.246	12.783.445.856	40.014.950.165	857.405.604	13.077.086	329.604
2002	79.035.127.386	98.062.611.132	37.060.305.191	33.406.265.798	87.765.385.197	5.658.363.647	16.798.158	487.048
Kamu	16.845.972.930	18.069.217.758	16.159.571.938	9.933.954.288	23.305.050.395	1.538.848.902	970.827	138.403
Özel	62.189.154.456	79.993.393.374	20.900.733.253	23.472.311.510	64.460.334.802	4.119.514.745	15.827.331	348.645
2003	101.791.807.549	128.388.892.778	45.555.950.851	47.694.924.633	105.511.046.033	8.087.467.438	23.282.935	506.179
Kamu	17.880.959.022	20.176.331.811	20.287.218.747	13.363.006.527	25.994.592.859	1.419.561.978	1.259.145	119.314
Özel	83.910.848.527	108.212.560.967	25.268.732.104	34.331.918.106	79.516.453.174	6.667.905.460	22.023.790	386.865
2004	135.501.719.204	167.013.856.810	53.284.236.736	76.871.288.447	140.389.819.888	11.224.695.483	32.559.822	513.036
Kamu	21.190.724.092	21.323.268.378	17.290.467.744	18.583.354.107	30.118.210.353	2.836.618.846	1.456.242	107.103
Özel	114.310.995.112	145.690.588.432	35.993.768.992	58.287.934.340	110.271.609.535	8.388.076.637	31.103.580	405.933

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası tarafından yayınlanan verilere göre hazırlanmıştır.

Tablo 5.500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Kamu Ve Özel Kuruluşlarının Temel Ekonomik Göstergelere Göre İncelenmesi (2005 – 2011)

Yıllar	Üretimden Satış (TL)	Satış Hâsılatı (TL)	Brüt Katma Değer (TL)	Özkaynak (TL)	Aktif (TL)	Kar Zarar (TL)	İhracat	Çalışan
							(Bin \$)	
2005	148.338.473.341	185.248.926.724	57.429.605.635	82.757.512.619	155.991.365.534	8.319.349.999	36.454.610	498.870
Kamu	10.561.648.192	11.362.838.577	8.607.229.151	17.510.091.038	29.477.937.278	487.375.067	588.571	74.486
Özel	137.776.825.149	173.886.088.147	48.822.376.484	65.247.421.581	126.513.428.256	7.831.974.932	35.866.039	424.384
2006	180.321.688.472	225.690.000.000	65.476.903.269	91.963.767.756	171.951.471.142	12.975.571.107	43.047.863	499.415
Kamu	12.635.953.454	13.011.259.037	4.436.535.023	17.638.738.953	28.323.149.539	1.000.303.699	821.485	62.599
Özel	167.685.735.018	-13.011.258.537	61.040.368.246	74.325.028.803	143.628.321.603	11.975.267.408	42.226.378	436.816
2007	200.680.794.653	249.511.433.154	75.606.089.244	110.928.088.546	202.224.156.642	17.148.677.710	53.528.681	534.662
Kamu	14.660.648.034	15.063.267.989	8.661.302.433	25.901.655.285	39.018.038.381	1.041.316.867	849.757	85.679
Özel	186.020.146.619	234.448.165.165	66.944.786.811	85.026.433.261	163.206.118.261	16.107.360.843	52.678.924	448.983
2008	237.882.208.268	279.901.984.450	70.824.337.174	111.749.133.721	233.270.568.118	11.069.032.024	66.095.613	520.376
Kamu	15.362.127.860	15.944.114.146	4.872.131.890	23.112.339.614	41.105.021.478	1.305.626.953	566.554	74.933
Özel	222.520.080.408	263.957.870.304	65.952.205.284	88.636.794.107	192.165.546.640	9.763.405.071	65.529.059	445.443
2009	204.990.859.432	244.443.938.568	73.313.879.153	116.160.572.790	230.104.063.151	13.513.207.731	44.301.253	466.404
Kamu	15.492.357.035	16.495.249.683	7.481.436.978	25.897.975.972	43.371.676.855	2.417.455.079	656.223	79.010
Özel	189.498.502.397	227.948.688.885	65.832.442.175	90.262.596.818	186.732.386.296	11.095.752.652	43.645.030	387.394
2010	250.290.549.770	304.007.690.016	87.322.732.928	126.942.125.106	258.718.918.015	21.941.328.308	50.743.170	494.941
Kamu	19.563.303.890	20.403.144.953	11.522.944.199	30.370.155.558	45.270.117.644	6.629.494.529	675.301	70.579
Özel	230.727.245.880	283.604.545.063	75.799.788.729	96.571.969.548	213.448.800.371	15.311.833.779	50.067.869	424.362
2011	318.331.282.434	394.793.044.277	93.307.919.653	132.228.241.374	285.544.843.361	20.771.388.272	60.945.685	513.703
Kamu	19.191.402.341	20.535.861.366	8.446.385.207	33.339.554.382	42.169.114.928	4.005.429.748	911.780	68.219
Özel	299.139.880.093	374.257.182.911	84.861.534.446	98.888.686.992	243.375.728.433	16.765.958.524	60.033.905	445.484

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası tarafından yayınlanan verilere göre hazırlanmıştır.

Kamu ve özel sektör firmalarının satış hâsılatındaki değişim oranları da üretimden satışların değişim oranıyla paralellik göstermektedir. 1993 yılında özel sektörün satış hasılatı, genel toplamın % 61'i iken, 2011 yılında % 95'e yükselmiştir. İSO ilk 500 içindeki kamu sektörünün satış hasılat oranı da % 39'dan % 5'e düşmüştür. Sadece 1993 –1994 döneminde kamu firmalarının İSO 500 firmaları içindeki satış hasılat payı % 39'dan % 41'e yükselmiştir. 1995 yılında tekrar % 35'e düşmüş ve daha sonraki yıllarda düzenli olarak azalan bir seyir izlemiştir. Üretimden satışlarda olduğu gibi 1993–2001 dönemlerinde kamu kuruluşlarının tüm İSO 500 firmaları içindeki satış hasılat payı % 22- 40 arasında değişirken, 2001 – 2004 yıllarında bu oran % 13–18 arasında değişim göstermiştir. 2005–2011 yılları arasında da % 5–6 oranında bir pay almıştır.

Net katma değer, çalışanlara ödenen maaş ve ücretler, ödenen faizler ve milli gelir anlamındaki kârın toplamıdır. Net katma değer kuruluşların milli gelire yaptıkları katkıdır. Net katma değere amortisman giderleri ve dolaylı vergiler eklenip, devletin verdiği sübvansiyonlar düşülerek brüt katma değer elde edilir. Özel sektör ve kamu sektörünün yarattığı brüt katma değer oranlarına bakıldığında, inceleme döneminin ilk yıllarında kamu sektörünün yarattığı brüt katma değer oranının özel sektörün yarattığı brüt katma değer oranlarına yakın olduğu görülmektedir. 1993–2003 yılları arasında İSO 500 sıralamasına giren tüm firmalar içinde kamu sektörü tarafından yaratılan brüt katma değer oranı % 26–49 arasında değişmektedir. Kamu sektörü için, bu oranın en yüksek olduğu yıl % 49 oranı ile 1994 yılıdır. 1994 yılında İSO 500 sıralamasına giren kamu iktisadi teşebbüsü sayısı ise 71'dir. İnceleme döneminin ilk yıllarında kamu firmalarının özel sektör firmalarından sayıca az olmasına rağmen yarattıkları brüt katma değer birbirlerine yakın oranda olması, kamu sektöründe faaliyet gösteren firmalar üzerindeki dolaylı vergilerin yüksek olmasıyla açıklanabilir. 2004 yılından sonra İSO firmaları içinde kamu sektörü tarafından yaratılan brüt katma değer oranı % 15'in altında kalmış ve 2011 yılında % 9 olmuştur. Kamu sektörü tarafından yaratılan brüt katma değer azalmasında en önemli etken kamu iktisadi teşebbüslerinin sayıca azalmasıdır.

İnceleme döneminin ilk yıllarında kamuya ait firmalar, özel sektörde faaliyet gösteren firmalardan sayıca az olmasına rağmen, İSO 500 firmaları içinde kamuya ait firmaların özkaynak oranı yüksektir. Kamu kuruluşlarının sayısının azalmasıyla beraber, kamu sektörünün özkaynak payı da giderek azalmıştır. 1993 yılında kamuya ait firmaların İSO 500 firmaları içindeki özkaynak oranı % 53 iken, 2011 yılında % 25'e düşmüştür. İnceleme dönemi içinde İSO 500 firmaları içinde özel sektör firmalarının özkaynak oranı ise 1993 yılında % 47 iken, 2011 yılında % 75 olmuştur. 2004 yılından sonra kamu sektörü için bu oran % 25'in altına düşmüştür.

İSO 500 firmaları içindeki kamuya ait ve özel sektörde faaliyet gösteren firmaların toplam aktifler payındaki değişim, özkaynaklar oranındaki değişime benzemektedir. 1993 ve 1994 yıllarında, İSO 500 firmaları içerisinde kamu sektörü toplam aktiflerinin payı % 52'dir. 2005 yılından sonra İSO 500 firmaları içerisinde kamu sektörü toplam aktiflerinin payı % 20'nin altına düşmüştür. 2011 yılında ise İSO 500 firmaları içerisinde kamu sektörü toplam aktiflerinin payı % 15 olmuştur. İnceleme dönemi içinde İSO 500 firmaları içinde özel sektör firmalarının toplam aktifleri payı ise % 48'den % 85'e yükselmiştir. 1993 ve 1994 yıllarında kamu sektörü toplam aktifleri, özel sektör toplam aktiflerinden daha yüksektir. Bu durum 1994 yılında yaşanan krizin, özel sektörü olumsuz yönde etkilemesiyle açıklanabilir. 2001 krizinde de kamu ve özel kuruluşlarının aktifleri arasındaki fark azalmıştır. Fakat bu değişim 1994 krizi kadar belirgin olmamıştır. 2001 yılında kamu sektörü toplam aktifleri 26.899.159.753,00 TL iken, özel sektör toplam aktifleri ise 40.014.950.165,00 TL değerindedir.

Kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren firmaların kârlılıkları incelendiğinde; kamu firmaları sayıca az fakat çok büyük firmalar olmasına rağmen, kârlılıkları özel sektörde faaliyet gösteren firmalara göre daha küçük kalmaktadır. Bu fark, kamu iktisadi teşebbüslerinin kuruluş amacının özel sektörde faaliyet gösteren firmalara göre farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Kamu iktisadi teşebbüsleri istihdam yaratmak, ara malı üretimine katkı sağlamak, ülkedeki girdilerin değerlendirilmesini sağlamak gibi amaçlarla kurulmuşken, özel sektörde faaliyet gösteren firmaların ilk amacı minimum maliyetle maksimum kârı yakalayabilmektir. Bu yüzden kârlılık toplamalarında çıkan bu

fark şaşırtıcı bir sonuç değildir. 1993, 1994, 2000 ve 2001 yıllarında kamu iktisadi teşebbüslerinin zarar ettiği görülmektedir.

1993, 1994, 2000 ve 2001 yılları kamu firmalarının dönem sonunu zararla kapattıkları yıllardır. 1993 yılında kamu firmaları – 20.940.587 TL, 1994 yılında – 23.915.835 TL zarar etmişlerdir. Özel sektörde faaliyet gösteren firmaların 1993 yılında kâr toplamı 41.441.593 TL iken, 1994 yılında 101.295.768 olmuştur. 1995 yılında ekonomideki toparlanma, özel sektörde ve kamu sektöründe faaliyet gösteren firmaların kârlarına olumlu yansımıştır. Ekonomideki iyileşmenin etkileri kamu sektöründe daha çok etkisini göstermiştir. 1999 yılında da özel sektör kârlılığı İSO 500 firmalarının toplam kârının % 76'sını oluşturmaktadır. 2000 yılında ise kamu firmalarının dönem sonu zararı -34.861.779 TL, 2001 yılında ise -1.037.036.641,00 TL olmuştur. 2001 yılında özel sektör firmalarının kar toplamı ise 857.405.604,00 TL'dir. Kamu firmalarının zararının bu denli büyük olması sonucunda 2001 yılında İSO 500 firmalarının dönem sonu kâr – zarar toplamı da zarar olarak çıkmaktadır. 2005–2009 yılları arasında kamu firmalarının İSO 500 firmaları içindeki kâr payı % 6 -18 arasında değişim göstermiş, 2010 ve 2011 yıllarında kamu firmalarının İSO 500 firmaları içindeki kâr payı sırasıyla % 30 ve % 19 olmuştur. Zarar eden kamu firmalarının özelleştirilmesi ile birlikte İSO 500 içindeki kamu firmalarının kâr oranı da yükselmiştir.

İSO 500 içindeki kamu sektörünün ve özel sektörün ihracat oranları karşılaştırıldığında kamu firmalarının ihracat paylarının çok düşük olduğu görülmektedir. Kamu firmaları dünya ekonomisiyle bütünleşememiş ve iç pazar için üretim yapan firmalardır. Kamu firmalarının ihracatını artırılabilmesi için ürettiklere ürünlere marka ve katma değer yaratarak uluslararası pazarlara açılmaları gerekmektedir. Özel sektörde faaliyet gösteren firmalar ise ölçeğe dayalı üretim yaparak, pazar paylarını arttırmak için girdikleri rekabet sonucunda marka değerlerini arttırmaya ağırlık vermişlerdir.

1993 yılında kamu firmaları, İSO 500 firmaları içerisindeki ihracatın % 19'unu gerçekleştirmiştir. 1994–1997 yılları arasında kamu firmalarının İSO 500 firmaları içerisindeki ihracat payı % 12- 15 arasında değişmiştir. 1999 yılından sonra kamu firmalarının ihracat payı % 10'un altında kalmış, 2005 – 2007 döneminde % 2 olmuş,

2008 -2011 döneminde ise % 1 olmuştur. Son yıllarda ülkemizde ihracata konu olan malların neredeyse tümü özel sektör tarafından üretilmektedir.

Kamu firmalarının özelleştirilmesinden ve kapatılmalarından dolayı yarattıkları istihdam oranı da düşmüştür.

1993 ve 1994 yıllarında kamu firmaları özel sektörde faaliyet gösteren firmalara göre sayıca az olmalarına rağmen kamu firmalarının yarattığı istihdam toplamı, özel sektörde faaliyet gösteren firmaların yarattığı istihdam toplamından daha yüksektir. 1994 yılında İSO 500 firmaları içindeki kamu sektörü istihdam payı % 52, 1994 yılında ise %51'dir. Kriz dönemlerinde özel sektörde faaliyet gösteren firmalar maliyetlerini azaltmak için personel çıkarımına giderken, bu yöntem kamu iktisadi teşebbüslerinin kuruluş amaçlarına ters düştüğünden KİT'lerin uyguladığı bir yol değildir. İnceleme dönemi içinde kamu firmalarının yarattığı istihdam payının giderek azaldığı görülmektedir. 2010 yılında İSO 500 firmaları içindeki kamu sektörü istihdam payı % 14, 2011 yılında % 13 olmuştur.

İSO 500 firmalarının Türkiye sanayisinin ihracatının ve katma değerini yarıdan fazlasını yaratırken yarattığı istihdam rakamlarının düşük olması ise dikkat çekici bir konudur. Diğer taraftan, bu durum İSO 500 firmalarının personel verimliliğinin yüksek olduğunu da göstermektedir.

4.3. 500 Büyük Sanayi Kuruluşunun Faaliyet Sonuçları

4.3.1. Üretimden satışlara göre incelenmesi

Tablo 6- 1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Üretimden Satışları

Yıllar	Üretimden Satışlar Toplamı (TL)	Net Değişim (TL)	Yüzde Değişim(%)
1993	655.165.796,78		
1994	1.250.824.583,18	595.658.786,40	90,92
1995	2.338.510.549,21	1.087.685.966,03	86,96
1996	4.416.263.745,00	2.077.753.195,79	88,85
1997	9.141.998.950,00	4.725.735.205,00	107,01
1998	15.018.298.272,00	5.876.299.322,00	64,28
1999	20.047.346.774,00	5.029.048.502,00	33,49
2000	33.142.201.112,00	13.094.854.338,00	65,32
2001	56.303.937.455,00	23.161.736.343,00	69,89
2002	79.035.127.386,00	22.731.189.931,00	40,37
2003	101.791.807.549,00	22.756.680.163,00	28,79
2004	135.501.719.204,00	33.709.911.655,00	33,12
2005	148.338.473.341,00	12.836.754.137,00	9,47
2006	180.321.688.472,00	31.983.215.131,00	21,56
2007	200.680.794.653,00	20.359.106.181,00	11,29
2008	237.882.208.268,00	37.201.413.615,00	18,54
2009	204.990.859.432,00	-32.891.348.836,00	-13,83
2010	250.290.549.770,00	45.299.690.338,00	22,09
2011	318.331.282.434,00	68.040.732.664,00	27,18

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 firmasının verilerine göre hazırlanmıştır.

Tablo 7-1998 – 2011 Döneminde Cari Fiyatlarla Kişi Başına Düşen GSYİH ve İSO 500 Firmalarının Üretimden Satışlar Değişim Oranları

Yıllar	Üretimden Satışlar Değişimi (%)	Cari Fiyatlarla Kişi Başına Düşen GSYİH Değişimi (%)
1993		
1994	90,92	
1995	86,96	
1996	88,85	
1997	107,01	
1998	64,28	-
1999	33,49	46,9
2000	65,32	57,1
2001	69,89	42,2
2002	40,37	44
2003	28,79	28,1
2004	33,12	21,4
2005	9,47	14,7
2006	21,56	15,5
2007	11,29	9,9
2008	18,54	11,3
2009	-13,83	-1,1
2010	22,09	13,8
2011	27,18	16,6

Kaynak: DİE'nin ve İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı verilere göre hazırlanmıştır.

GSYİH bir ülke ekonomisinin kalkınıp kalkınmadığını gösteren en önemli ölçüttür. GSYİH'nin hızla artması ülkede satışların ve kârların arttığını göstermektedir. Ancak bu ölçütün yanı sıra sanayi üretim rakamlarına da bakmak gerekmektedir. Sanayi üretiminin artması GSYİH'deki artışların ülke açısından daha sağlıklı olduğu sonucunu verir (Karan, 2004:102).

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, bir ekonomide yerleşik olan üretici birimlerin belli bir dönemde, yurtiçi faaliyetleri sonucu yaratmış oldukları tüm mal ve hizmetlerin değerleri toplamından bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdiler toplamının düşülmesi sonucu elde edilen değerdir. TÜİK, 8 Mart 2008 tarihinde yapmış olduğu

açıklama ile milli gelir istatistiklerinde güncelleme yapmıştır. Bu güncelleme ile sabit fiyatlarla milli gelir istatistikleri 1998 yılı fiyatları ile hazırlanmaya başlanırken, 1998 öncesine yönelik herhangi bir düzeltme yapılmamıştır. Dolayısıyla 1998 yılı ile birlikte eski seri ile yeni seri arasındaki bağlantı kesilmiştir (DİE, 2012).

İSO ilk 500 sanayi kuruluşu genelinde 1993 – 2011 döneminde üretimden satışlarda yıllık artış hızı cari fiyatlarla % 9,5 ile % 107 arasında değişmiş, ortalama olarak değişim hızı %50 olmuştur. İSO 500 firmaları, üretimden satışlarda en yüksek yüzde değişimini 1996 yılından 1997 yılına geçerken yaşamıştır. En düşük yüzde değişimi ise 2004 yılından 2005 yılına geçerken yaşamıştır. Üretimden satışlar değerinin değişimler göstermesinin nedeni enflasyon oranının etkisiyle açıklanabilir. İncelenen dönemler içinde İSO firmalarının üretimden satışlar toplamındaki yüzdesel değişimin azalan bir seyir izlediği görülmektedir. 1994 – 1997 yılları arasında üretimden satışların yüzdesel değişimi % 80–107 civarında değişirken, 2005 -2008 yılları arasında bu oran % 9–21 oranına kadar düşmüştür. 2009 yılında ise ekonomik krizin etkisiyle % (-13,83) olmuştur. Kriz sonrası toparlanma İSO firmalarının üretimden satışlarına yansımış, 2010 yılında %22,09, 2011 yılında ise %27,18 oranında artmıştır.

1998 – 2008 yılları arasında cari fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH'nin değişim oranı % 9 – 57 arasındadır. 2008 – 2009 döneminde ise, GSYİH'nin yüzdesel değişimi, İSO 500 firmalarının üretimden satışlar toplamında olduğu gibi % (-1,1) değerinde negatif yönlü değişim göstermiştir. Kriz sonrası toparlanmanın etkisiyle cari fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH oranı 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla % 13,8 ve % 16,6 olmuştur. Kişi başına düşen GSYİH'nin değişim oranının en çok arttığı dönem 1999 yılından 2000 yılına geçerken yaşanmıştır. Bu dönemde cari fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH'nin değişim oranı % 57,1 olmuştur. Aynı dönemde de İSO 500 firmalarının üretimden satışlarının değişim oranı % 65,32'dir. GSYİH oranının en az değişim gösterdiği dönem ise 2006 –2007 dönemidir. Bu dönemde cari fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH'nin değişim oranı % 9,9'dur. Aynı dönemde de İSO 500 firmalarının üretimden satışlarının değişim oranı % 11,29'dur.

Yıllar arasında İSO 500 firmalarının üretimden satışlar toplamındaki değişim, cari fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH'nin değişim oranından daha büyük olmuştur. 2001, 2002 ve 2004 yılları haricinde inceleme dönemlerinde cari fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH ile İSO 500 firmalarının üretimden satışlar toplamının değişimleri birbirlerine paralel olmuştur. 2000–2001 döneminde cari fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH değişim oranı % 57'den % 42'ye düşerken, İSO 500 firmalarının üretimden satışlar toplamındaki değişim oranı %65'ten % 69'a yükselmiştir. 2001 – 2002 döneminde ise kişi başına düşen GSYİH'deki değişim oranı % 42'den % 44'e yükselirken, İSO 500 firmalarının üretimden satışlar toplamındaki değişim oranı % 69'dan % 40'a düşmüştür. 2003 – 2004 döneminde de kişi başına düşen GSYİH değişim oranıyla İSO 500 firmalarının üretimden satışlar toplamındaki değişim oranı arasında negatif yönlü ilişki bulunmaktadır. Kişi başına düşen GSYİH değişim oranı % 28'den % 21'e düşerken, İSO 500 firmalarının üretimden satışlar toplamındaki değişim oranı % 28'den % 33'e yükselmiştir.

Tablo 8, Tablo 9 ve Tablo 10'da İSO 500 kapsamındaki alt imalat sanayi sektörlerinin 1993 – 2009 döneminde üretimden satışlarının sonucu verilmiştir. İnceleme dönemi içinde İSO 500 firmaları içinde üretimden satışlar oranı en yüksek olan ilk beş sektör otomotiv endüstrisi, demir çelik metal ana sanayi, petrol ürünleri sanayi, dokuma sanayi ve gıda maddeleri sanayidir. Bu sektörlerin ardından elektrik sektörü ve elektrik makineleri, aletleri ve cihazları sanayi gelmektedir. 1993 -2011 yılları arasında İSO 500 firmaları içinde üretimden satışlar payı en yüksek olan sektörler otomotiv endüstrisi, demir çelik metal ana sanayi, petrol ürünleri sanayi, dokuma sanayi ve gıda maddeleri sanayi iken, 2008 yılında dokuma sanayi yerine elektrik sektörü üretimden satışlar payı en yüksek olan ilk beş sektör arasına girmiştir.

Demir çelik metal ana sanayi, 2001 – 2011 döneminde üretimden satışlar payını giderek arttırmış, 2006 yılında % 10- % 15 arasında değişim göstermiştir. Bu oran 2007–2008 yılları arasında % 15 ile % 20 arasında değişmiştir. 1993 yılında % 7,3 ile en düşük değerini, 2008 yılında % 19, 93 ile en yüksek değerini almıştır. 2011 yılında bu oran % 16,98 olmuştur.

Tablo 8-2005 - 2011 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Üretimden Satışlara Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)

Sektör Kodu	2011	%	2010	%	2009	%	2008	%	2007	%	2006	%	2005	%
210	9.463.534.309	2,97	6.706.622.301	2,68	4.713.339.948	2,3	5.141.147.906	2,16	3.659.967.335	1,82	3.110.002.157	1,72	2.413.666.671	1,63
311	33.629.390.195	10,56	28.675.724.212	11,46	23.245.584.672	11,3	21.540.721.443	9,06	16.412.356.825	8,18	14.363.617.305	7,97	13.048.052.661	8,8
312	7.894.614.608	2,48	5.431.511.128	2,17	4.603.156.588	2,25	3.694.596.283	1,55	4.244.619.430	2,12	3.467.274.598	1,92	4.896.744.834	3,3
313	3.417.113.614	1,07	3.422.426.208	1,37	2.952.311.325	1,44	2.570.781.820	1,08	2.277.666.242	1,13	1.996.224.491	1,11	1.970.813.942	1,33
314	2.305.868.675	0,72	2.224.591.736	0,89	2.484.519.007	1,21	2.275.429.013	0,96	2.742.858.816	1,37	1.786.411.154	0,99	1.077.154.572	0,73
321	11.982.874.470	3,76	9.646.004.614	3,85	7.818.015.562	3,81	7.812.176.260	3,28	8.872.108.591	4,42	9.387.769.855	5,21	8.430.410.539	5,68
322	1.756.034.038	0,55	1.549.242.963	0,62	1.055.821.526	0,52	1.265.522.486	0,53	1.771.356.719	0,88	1.620.321.505	0,9	1.831.503.811	1,23
323														
324	168.879.082	0,05			103.424.369	0,05			126.160.127	0,06	109.364.704	0,06	97.548.846	0,07
331	3.970.540.966	1,25	3.275.888.579	1,31	2.550.441.881	1,24	2.364.538.176	0,99	2.194.850.257	1,09	1.521.732.474	0,84	1.186.230.628	0,8
332	1.577.768.270	0,50	1.314.429.112	0,53	1.384.856.838	0,68	1.227.895.735	0,52	1.136.276.385	0,57	1.128.312.429	0,63	1.045.293.220	0,7
341	3.406.897.520	1,07	2.337.184.926	0,93	2.050.133.492	1	2.027.257.109	0,85	1.817.764.795	0,91	1.667.911.970	0,92	1.311.512.007	0,88
342	474.145.189	0,15	1.406.077.732	0,56	1.059.128.082	0,52	1.667.672.939	0,7	1.577.725.943	0,79	1.447.819.129	0,8	1.303.489.611	0,88
351	10.258.200.216	3,22	7.684.641.537	3,07	6.045.852.830	2,95	7.006.187.978	2,95	5.643.718.944	2,81	5.468.218.068	3,03	4.170.251.631	2,81
352	6.150.820.895	1,93	6.342.898.238	2,53	6.075.960.197	2,96	5.183.851.796	2,18	4.621.959.304	2,3	4.441.421.326	2,46	4.638.359.007	3,13
353	29.493.563.757	9,27	22.190.370.227	8,87	16.504.512.555	8,05	28.944.135.053	12,2	19.605.568.331	9,77	19.721.736.362	10,94	14.900.679.233	10,1
354	11.295.704.725	3,55	12.332.513.250	4,93	9.806.124.233	4,78	7.937.569.289	3,34	7.244.473.985	3,61	6.479.785.375	3,59	5.630.336.331	3,8
355	4.459.131.914	1,40	2.384.550.718	0,95	2.309.631.174	1,13	2.462.139.124	1,04	2.284.355.477	1,14	2.093.096.683	1,16	1.678.673.254	1,13
356	5.891.636.886	1,85	5.077.588.227	2,03	4.384.047.137	2,14	4.059.750.424	1,71	3.843.174.549	1,92	3.429.320.658	1,9	2.913.508.827	1,96
361	1.543.931.499	0,49	1.402.069.058	0,56	1.280.982.770	0,62	1.192.558.107	0,5	1.109.334.189	0,55	1.282.335.637	0,71	1.104.867.814	0,74
362	2.579.160.991	0,81	2.372.687.814	0,95	2.226.644.454	1,09	2.328.946.843	0,98	2.084.022.011	1,04	1.960.460.286	1,09	1.820.051.978	1,23
369	8.359.777.745	2,63	6.867.914.266	2,74	6.187.283.076	3,02	7.294.664.503	3,07	6.734.127.195	3,36	6.193.965.022	3,43	4.364.706.855	2,94
371	54.043.767.503	16,98	36.067.234.916	14,41	28.968.870.706	14,1	47.412.583.472	19,9	33.243.438.068	16,6	27.065.964.761	15,01	19.831.422.522	13,4
372	7.263.320.912	2,28	3.900.036.105	1,56	1.662.206.322	0,81	1.887.036.567	0,79	4.722.555.449	2,35	4.021.180.351	2,23	1.876.020.551	1,26
381	2.681.828.201	0,84	2.378.925.475	0,95	1.736.801.789	0,85	1.888.739.153	0,79	1.554.294.183	0,77	1.292.831.043	0,72	1.109.498.874	0,75
382	17.058.854.747	5,36	12.471.007.875	4,98	10.862.249.228	5,3	10.395.545.573	4,37	9.800.022.386	4,88	9.327.487.288	5,17	7.067.022.400	4,76
383	15.968.345.471	5,02	13.479.859.765	5,39	11.706.224.731	5,71	14.058.763.655	5,91	10.061.031.300	5,01	10.683.084.615	5,92	8.617.657.992	5,81
384	45.542.518.422	14,31	33.547.022.498	13,40	28.107.274.215	13,7	31.674.910.024	13,3	32.224.829.197	16,1	28.128.698.367	15,6	23.903.016.596	16,1
390	2.556.718.654	0,80	2.248.422.420	0,90	1.862.864.798	0,91	2.013.743.048	0,85	1.308.421.580	0,65	984.682.705	0,55	781.440.250	0,53
400	13.136.338.960	4,13	13.553.103.870	5,41	11.242.595.927	5,48	10.553.344.489	4,44	7.761.757.040	3,87	6.140.658.154	3,41	5.318.537.884	3,59
TOPLAM	318.331.282.434	100	250.290.549.770	100	204.990.859.432	100	237.882.208.268	100	200.680.794.653	100	180.321.688.472	100	148.338.473.341	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası tarafından yayınlanan verilere göre hazırlanmıştır.

Tablo 9-1999 - 2004 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Üretimden Satışlara Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)

Sektör Kodu	2004	(%)	2003	(%)	2002	(%)	2001	(%)	2000	(%)	1999	(%)
210	1.890.808.002	1,4	1.687.403.094	1,66	1.503.361.998	1,9	1.153.331.284	2,05	743.059.608	2,24	614.537.631	3,07
311	11.203.797.024	8,27	9.996.504.406	9,82	6.538.968.311	8,27	4.798.332.836	8,52	2.905.017.746	8,77	2.349.527.692	11,72
312	4.078.566.705	3,01	2.136.481.872	2,1	1.462.310.264	1,85	1.162.492.680	2,06	697.818.178	2,11	376.584.354	1,88
313	1.383.858.316	1,02	1.309.678.744	1,29	1.109.119.487	1,4	473.818.155	0,84	266.526.110	0,8	239.589.894	1,2
314	2.318.596.212	1,71	2.100.456.033	2,06	2.126.502.066	2,69	1.547.957.992	2,75	976.820.426	2,95	549.528.536	2,74
321	9.636.810.464	7,11	9.071.890.542	8,91	8.945.658.269	11,32	6.641.464.288	11,8	3.513.656.927	10,6	2.185.120.776	10,9
322	1.818.147.105	1,34	1.799.970.930	1,77	1.602.656.747	2,03	977.830.552	1,74	368.275.680	1,11	289.823.375	1,45
323			70.000.482	0,07	81.323.798	0,1	59.107.048	0,1	21.615.073	0,07		0
324	71.450.806	0,05	70.000.482	0,07	81.323.798	0,1	59.107.048	0,1	17.912.793	0,05		0
331	836.079.636	0,62	607.797.473	0,6	362.130.266	0,46	135.731.615	0,24	165.554.480	0,5	87.005.528	0,43
332	890.041.396	0,66	607.081.228	0,6	445.641.901	0,56	284.001.224	0,5	250.240.338	0,76	162.020.236	0,81
341	1.462.195.361	1,08	1.328.481.230	1,31	1.256.219.207	1,59	827.538.942	1,47	593.902.087	1,79	277.189.644	1,38
342	1.132.462.917	0,84	901.476.382	0,89	542.563.836	0,69	565.571.360	1	557.780.492	1,68	367.456.902	1,83
351	4.121.587.557	3,04	3.343.590.989	3,28	2.686.498.813	3,4	1.980.734.977	3,52	1.128.979.156	3,41	750.069.734	3,74
352	4.761.547.473	3,51	4.370.878.216	4,29	3.154.148.789	3,99	2.168.303.977	3,85	1.435.731.622	4,33	937.091.406	4,67
353	10.982.796.352	8,11	8.685.481.860	8,53	7.324.932.334	9,27	5.662.740.894	10,06	3.260.944.798	9,84	1.469.792.483	7,33
354	4.934.263.469	3,64	4.180.924.480	4,11	3.162.920.467	4	2.279.207.661	4,05	1.024.296.931	3,09	443.199.232	2,21
355	1.041.503.656	0,77	1.352.814.423	1,33	1.040.188.722	1,32	644.784.474	1,15	403.100.781	1,22	262.561.340	1,31
356	2.294.493.772	1,69	1.583.714.544	1,56	886.247.185	1,12	641.805.305	1,14	385.036.255	1,16	264.036.118	1,32
361	911.800.779	0,67	842.951.759	0,83	680.521.037	0,86	418.468.508	0,74	211.050.657	0,64	151.157.293	0,75
362	1.732.930.770	1,28	1.410.795.833	1,39	1.228.583.324	1,55	838.201.017	1,49	475.517.549	1,43	315.586.931	1,57
369	3.005.609.462	2,22	2.142.510.785	2,1	1.946.494.071	2,46	1.363.094.927	2,42	1.013.374.026	3,06	668.055.671	3,33
371	20.044.312.872	14,79	12.133.063.480	11,92	8.292.450.235	10,49	5.696.270.221	10,12	3.303.056.572	9,97	1.787.640.931	8,92
372	959.184.988	0,71	602.397.414	0,59	609.267.881	0,77	532.470.261	0,95	361.476.953	1,09	184.314.610	0,92
381	815.006.703	0,6	680.447.469	0,67	456.079.119	0,58	363.181.375	0,65	224.738.972	0,68	157.023.975	0,78
382	6.588.435.903	4,86	5.074.152.392	4,98	3.253.987.244	4,12	1.975.137.551	3,51	1.640.131.876	4,95	1.032.586.617	5,15
383	7.936.424.542	5,86	5.945.829.644	5,84	4.901.888.802	6,2	3.684.020.727	6,54	2.198.118.905	6,63	1.271.528.904	6,34
384	23.418.509.315	17,28	13.735.304.807	13,49	8.206.486.952	10,38	4.164.018.940	7,4	3.593.949.763	10,84	1.893.144.653	9,44
390	529.940.309	0,39	459.594.703	0,45	324.093.679	0,41	263.005.203	0,47	103.854.933	0,31	17.358.879	0,09
400	4.700.557.338	3,47	3.630.132.335	3,57	4.903.882.582	6,2	5.001.313.461	8,88	1.300.661.425	3,92	915.447.976	4,57
TOPLAM	135.501.719.204	100	101.791.807.549	100	79.035.127.386	100	56.303.937.455	100	33.142.201.112	100	20.047.346.774	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası tarafından yayınlanan verilere göre hazırlanmıştır.

Tablo 10-1993 - 1998 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Üretimden Satışlara Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)

Sektör Kodu	1998	(%)	1997	(%)	1996	(%)	1995	(%)	1994	(%)	1993	(%)
210	313.914.903	2,09	243.067.642	2,66	90.929.020	2,06	48.228.948	2,06	32.129.381	2,57	14.411.164	2,2
311	1.420.498.387	9,46	741.633.054	8,11	331.963.235	7,52	186.206.799	7,96	102.178.146	8,17	49.995.092	7,63
312	246.644.198	1,64	115.769.729	1,27	28.002.512	0,63	17.852.528	0,76	6.353.888	0,51	4.341.442	0,66
313	173.768.067	1,16	101.449.028	1,11	59.666.787	1,35	27.419.017	1,17	13.438.645	1,07	9.809.032	1,5
314	944.278.711	6,29	539.521.794	5,9	249.822.116	5,66	121.323.613	5,19	65.775.722	5,26	34.403.058	5,25
321	1.608.148.260	10,71	963.939.189	10,54	506.044.559	11,46	271.909.346	11,63	157.298.517	12,58	54.613.351	8,34
322	192.679.407	1,28	117.302.557	1,28	50.522.245	1,14	27.803.102	1,19	19.205.705	1,54	4.722.741	0,72
323		0		0	2.063.343	0,05		0		0,00		
324		0		0	2.282.423	0,05		0	608.093	0,05	376.278	0,06
331	60.638.853	0,4	30.878.697	0,34	15.260.069	0,35	7.328.867	0,31	2.382.089	0,19	1.997.159	0,3
332	102.056.985	0,68	47.935.961	0,52	12.385.608	0,28	6.058.354	0,26	1.381.332	0,11	1.307.554	0,2
341	169.589.086	1,13	75.630.910	0,83	55.000.108	1,25	53.927.351	2,31	17.477.770	1,40	8.251.682	1,26
342	240.278.482	1,6	149.452.960	1,63	78.649.073	1,78	37.634.896	1,61	18.038.277	1,44	16.591.678	2,53
351	472.906.538	3,15	341.572.806	3,74	182.322.453	4,13	122.076.230	5,22	63.321.386	5,06	25.825.906	3,94
352	615.900.197	4,1	323.240.002	3,54	151.739.324	3,44	78.062.383	3,34	35.980.771	2,88	23.026.437	3,51
353	1.677.841.977	11,17	1.170.523.009	12,8		0		0	150.495.083	12,03	70.758.467	10,8
354	290.059.012	1,93	172.520.393	1,89	682.634.251	15,46	332.812.309	14,23	17.768.869	1,42	8.401.655	1,28
355	189.780.739	1,26	128.688.784	1,41	68.735.298	1,56	38.415.890	1,64	15.928.062	1,27	8.927.894	1,36
356	149.549.082	1	94.930.737	1,04	32.640.114	0,74	22.522.993	0,96	4.783.908	0,38	1.936.710	0,3
361	104.300.324	0,69	85.464.127	0,93	43.377.934	0,98	23.120.831	0,99	14.404.632	1,15	6.175.999	0,94
362	210.175.391	1,4	126.249.220	1,38	63.487.313	1,44	33.424.159	1,43	15.873.608	1,27	8.568.285	1,31
369	481.880.905	3,21	281.621.387	3,08	120.469.878	2,73	66.223.954	2,83	37.477.349	3,00	23.721.324	3,62
371	1.284.159.544	8,55	843.479.144	9,23	381.575.620	8,64	190.169.070	8,13	116.848.785	9,34	46.407.360	7,08
372	86.718.925	0,58	87.103.605	0,95	43.399.416	0,98	28.484.042	1,22	12.388.955	0,99	4.955.937	0,76
381	162.737.811	1,08	120.121.829	1,31	85.555.202	1,94	40.362.473	1,73	16.331.665	1,31	10.707.896	1,63
382	662.367.824	4,41	417.032.300	4,56	167.782.992	3,8	94.366.212	4,04	48.601.178	3,89	38.743.804	5,91
383	910.559.164	6,06	478.554.483	5,23	254.614.389	5,77	131.148.108	5,61	62.241.620	4,98	37.699.535	5,75
384	1.296.386.315	8,63	846.833.982	9,26	398.787.298	9,03	197.977.894	8,47	80.796.687	6,46	78.943.826	12,05
390		0	6.488.659	0,07	3.028.730	0,07	1.164.497	0,05		0,00		0
400	950.479.185	6,33	490.992.962	5,37	253.522.435	5,74	132.486.685	5,67	120.581.094	9,64	58.532.120	8,93
TOPLAM	15.018.298.272	100	9.141.998.950	100	4.416.263.745	100	2.338.510.549	100	1.250.824.583	100,00	655.165.797	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası tarafından yayınlanan verilere göre hazırlanmıştır.

İSO 500 firmaları içerisinde otomotiv endüstrisi üretimden satışlar payı yüksek olan sektörler arasındadır. İncelenen dönemler içinde otomotiv endüstrisinin üretimden satışlar ortalaması yaklaşık olarak % 11 civarındadır. Otomotiv endüstrisinin İSO 500 firmaları içinde üretimden satışlar payının en yüksek olduğu yıl 2004 yılıdır. 2004 yılında İSO 500 firmaları içinde otomotiv endüstrisinin üretimden satışlar payı % 17,28'dir, üretimden satışlar payının en düşük olduğu yıl ise 1994 yılıdır. 1994 yılında İSO 500 firmaları içinde otomotiv endüstrisinin üretimden satışlar payı % 6,46'dır. 2011 yılında otomotiv endüstrisinin İSO 500 firmaları içindeki üretimden satışlar payı % 14,31 olmuştur. Kriz Otomotiv endüstrisi de demir çelik metal sanayi gibi üretimden satışlar payı ile Türkiye sanayisinde önemli bir yere sahiptir, fakat incelenen dönem içerisinde otomotiv sektörünün üretimden satışları daha düzensiz bir seyir izlemiştir. Otomotiv sektörü, dünyanın en büyük yatırımlarının gerçekleştiği sektörlerden birisidir. Benzer yapı ülkemiz otomotiv sanayi için de geçerlidir. Otomotiv sektörünü üretim içindeki payı ve ekonomik katkı oranı bakımından değerlendirildiğinde, imalat sanayi içinde önde gelen sektörler arasında yer almaktadır. Sektörün yurtiçinde yaratmış olduğu değerler (yurtiçi girdi kullanımı ve katma değer toplamı) ekonomide çok önemli bir yere sahiptir. Sektörün imalat sanayi toplam üretimi içindeki payı imalat sanayinin ortalamasının üstündedir. Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşu kapsamında otomotiv sanayinin 2011 yılı üretimden satışlar değeri 45 Milyar TL'yi, net satış hâsılatı ise 53 Milyar TL'yi aşmıştır.

1993 – 2011 yılları arasında İSO 500 firmaları içinde gıda maddeleri sanayinin üretimden satışlar oranı ortalaması % 8,64 tür. 1993 yılında gıda maddeleri sanayinin İSO 500 firmaları içindeki üretimden satışlar payı %7,63'tür. 2011 yılında ise gıda maddeleri sanayinin İSO 500 firmaları içindeki üretimden satışlar payı % 10,56 olmuştur. İnceleme dönemi içinde gıda maddeleri sanayi, İSO 500 içinde aldığı üretimden satışlar payını arttırmıştır. Gıda maddeleri sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki payının en düşük olduğu yıl %7,52 oranı ile 1996 yılıdır. 1999 yılı ise İSO 500 firmaları içinde gıda maddeleri sanayinin payının en yüksek olduğu yıldır. 1999 yılında gıda maddeleri sanayisinin İSO 500 firmaları içindeki üretimden satışlar payı %11,72'dir.

İncelenen yıllar içinde dokuma sanayinin İSO 500 firmaları içinde üretimden satışlar ortalaması %8,64 tür. Dokuma sanayinin İSO firmaları içindeki üretimden satışlar payı giderek azalan bir seyir izlemiştir. Bu sektörün, 1993 yılında İSO firmaları içindeki üretimden satışlar oranı % 8,34 iken, 1994 – 2002 döneminde bu oran % 10–12 arasında değişmiştir. 2002 yılından sonra da dokuma sanayisinin İSO 500 firmaları içindeki üretimden satışlar payı düzenli olarak düşüş göstermiştir. 2011 yılında İSO 500 firmaları içinde dokuma sanayinin üretimden satışlar payı % 3,76'ya düşmüştür,

1993 – 2011 yılları arasında elektrik makineleri aletleri ve cihazları sanayinin İSO 500 firmaları içerisinde üretimden satışlar payının ortalaması % 5'dir. Elektrik makineleri aletleri ve cihazları sanayinin İSO 500 firmaları içinde üretimden satışlar payının en yüksek olduğu yıl % 6,63 oranı ile 2000 yılıdır. Elektrik makineleri aletleri ve cihazları sanayinin İSO 500 firmaları içinde üretimden satışlar payının en düşük olduğu yıl ise 1994 yılıdır. 1994 yılında bu sektörün İSO 500 firmaları içindeki üretimden satışlar payı % 4,98'tir.

Ekonomide beklenen genel büyüme, nüfus artışı, günlük hayatta elektrik kullanımının artması ve sanayi üretiminde genişleme ile elektrik sektöründeki talebi arttırmaktadır. 1993 – 2011 yılları arasında İSO 500 firmaları içinde elektrik sektörünün üretimden satışlar payı yıldan yıla değişen bir seyir izlemiştir. Elektrik sektörünün İSO 500 firmaları içinde aldığı üretimden satışlar payının ortalaması % 5,5'dir. 1993 ve 1994 yıllarında elektrik sektörünün İSO 500 firmaları içindeki üretimden satışlar payı % 8,93 ve % 9,64 olmuştur. Elektrik sektörünün İSO 500 firmaları içindeki üretimden satışlar payı 1995 – 2000 yılları arasında % 4 – 6 oranları arasında değişim göstermiş, 2001 ve 2002 yıllarında sırasıyla % 8,88 ve % 6,20 olmuştur. 2003 – 2008 yılları arasında elektrik sektörünün İSO 500 firmaları içindeki üretimden satışlar pay ortalaması % 4'e yakındır. 2009 yılında elektrik sektörünün İSO 500 firmaları içindeki üretimden satışlar payı %5,48'e yükselmiş, 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla % 5,41 ve % 4,13 olmuştur. Elektrik sektörü üretiminin, krizden etkilenmediği görülmektedir. Elektrik sektöründe üretimden satışlar sıralamasında en büyük firmalar kamu firmalarıdır.

Başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri sanayi, içki sanayi, giyim eşya sanayi, kağıt ve kağıt ürünleri sanayi, basım sanayi, lastik ürünleri sanayi, başka yerde sınıflandırılmamış plastik ürünleri sanayi, cam ve camdan mamul eşya sanayi demir çelik dışında ana metal sanayinin ise 1993 – 2011 dönemleri arasındaki ISO 500 firmaları içerisinde üretimden satışlar payı % 1 ile % 2 arasındadır.

Ayakkabı sanayi, ağaç ve mantar ürünleri sanayi, ağaç mobilya ve mefruşat sanayi, çanak çömlek çini ve porselen sanayi ve metal eşya sanayinin 1993 – 2011 dönemleri arasında ISO 500 firmaları içerisindeki üretimden satışlar oranı % 1'in altında kalmıştır.

4.3.2. Satış hâsılatına göre incelenmesi

1993 – 2011 yılları arasında ISO 500 firmalarının satış hasılatı cari fiyatlarla 811.158.481,03 TL'den 394.793.044.277,00 TL'ye çıkmıştır. ISO 500 sanayi kuruluşu genelinde 1993 – 2011 döneminde ISO 500 firmalarının cari fiyatlarla toplam satış hasılat değişim oranı % 10,55 - % 99,86 arasında değişim göstermiş, ortalama oran ise % 50,8 olmuştur. ISO 500 firmalarının satış hasılatı değişim oranının en yüksek olduğu dönem 1996 – 1997 dönemidir. 1996 yılından 1997 yılına geçerken ISO 500 firmalarının toplam satış hasılatı % 99,86 oranında artmıştır. En düşük değişim oranı ise 2006 yılından 2007 yılına geçerken yaşanmıştır. Bu dönemde ISO 500 firmalarının toplam satış hasılatı %10,55 oranında artmıştır. İncelenen dönemler içinde ISO 500 firmalarının satış hâsılatı toplamındaki yüzde değişimi azalan bir seyir izlemiştir. 1994 – 1997 yılları arasında satış hâsılat yüzde değişimi % 80–100 civarında gerçekleşmekte iken, 2005 -2008 yılları arasında bu oran % 10–21 oranına düşmüştür. 2009 yılında ISO 500 firmalarının satış hâsılat yüzde değişimi % (-12,67) olmuştur. Kriz sonrası toparlanmanın etkisiyle 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla % 24 ve % 29 olmuştur.

Tablo 11-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Satış Hasılatları ve Enflasyon Değişim Oranları

Yıllar	Satış Hasılatı Toplamı (TL)	Net Değişim (TL)	Yüzde Değişim (%)	Enflasyon Değişim(%)
1993	811.158.481,03			58,40
1994	1.506.327.205,37	695.168.724,34	85,7	120,67
1995	2.872.206.039,29	1.365.878.833,92	90,68	88,54
1996	5.604.639.832,00	2.732.433.792,71	95,13	74,63
1997	11.201.596.997,00	5.596.957.165,00	99,86	81,05
1998	17.786.939.910,00	6.585.342.913,00	58,79	70,22
1999	24.985.894.602,00	7.198.954.692,00	40,47	53,75
2000	42.524.516.941,00	17.538.622.339,00	70,19	52,62
2001	68.523.970.975,00	25.999.454.034,00	61,14	62,33
2002	98.062.611.132,00	29.538.640.157,00	43,11	49,58
2003	128.388.892.778,00	30.326.281.646,00	30,93	25,04
2004	167.013.856.810,00	38.624.964.032,00	30,08	11,09
2005	185.248.926.724,00	18.235.069.914,00	10,92	8,18
2006	225.690.222.533,00	40.441.295.809,00	21,83	9,60
2007	249.511.433.154,00	23.821.210.621,00	10,55	8,76
2008	279.901.984.450,00	30.390.551.296,00	12,18	10,44
2009	244.443.938.568,00	-35.458.045.882,00	-12,67	6,25
2010	304.007.690.016,00	59.563.751.448,00	24,37	8,57
2011	394.793.044.277,00	90.785.354.261,00	29,86	6,47

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

Enflasyon değişim oranları, TÜİK'in yayınladığı TÜFE endeksi verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Not: 1993–2003 yılları 1987 temel yılı TÜFE endeks rakamlarına göre hesaplanmış (1987=100), 2004 yılı 1994 temel yılı TÜFE endeks rakamlarına göre hesaplanmıştır (1994=100), 2005–2011 yılları 2003 temel yılı TÜFE endeks rakamlarına göre hesaplanmıştır (2003=100).

İSO 500 firmaları satış hâsılat toplamı enflasyon endeksi değişim oranıyla paralellik göstermektedir. 1995 – 1997 dönemi ile 2003 – 2007 döneminde toplam satış hâsılatı değişim oranı enflasyon değişim oranının üzerine çıkmıştır. 2001 yılına kadar %50'nin üzerinde olan enflasyon oranları, paranın alım gücünü azaltarak, fiyat değişimlerinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

1993 – 2011 yılları arasında satış hâsılatı toplamının yüzde değişimi, üretimden satışlar toplamının yüzde değişimi ile de orantılıdır. Üretimden satışlar, işyerinin ürettiği veya malzemesini vererek fason olarak yaptırdığı malların satışını kapsar. Satış hâsılatı ise,

üretimden satışlar ile firma veya müessese tarafından bizzat üretilmeyen mallardan sağlanan hâsılâtın toplamıdır.

Aşağıdaki tablolarda 1993 – 2011 yılları arasında İSO 500 firmalarının sektörlere göre satış hâsılatları verilmiştir. İSO firmaları içinde 1993–2011 yılları arasında satış hâsılat payı en yüksek olan ilk beş sektör çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayi, petrol ürünleri sanayi, otomotiv endüstrisi, dokuma sanayi ve demir çelik metal ana sanayidir. Bu sektörleri makine sanayi (elektrikli olanlar hariç) , gıda maddeleri sanayi, elektrik makineleri aletleri ve cihazları sanayi, elektrik sektörü, ana kimya sanayi, diğer kimyasal ürünler sanayi izlemektedir. Çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayi, petrol ürünleri sanayi, otomotiv endüstrisi inceleme dönemi içinde her yıl için satış hâsılatına göre büyüklükte ilk beş sektör sıralamasına girmiştir.

Çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayinin İSO 500 firmaları içinde satış hâsılatı pay ortalaması % 13'tür. 1995 yılında çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayinin İSO firmaları içerisindeki satış hâsılat payı %23,43, 1996 yılında ise % 25,41'e ulaşmıştır. Bu oranın en düşük olduğu yıl ise 1998 yılıdır, 1998 yılında bu sektörün İSO firmaları içindeki satış hâsılat payı % 7,04'tür. 2011 yılında bu sektörün İSO 500 firmaları içerisindeki satış hasıla payı % 10,82 olmuştur.

Petrol ürünleri sanayinin İSO 500 firmaları içinde satış hâsılat pay ortalaması % 8'dir. 1995 ve 1996 yıllarında ise bu sektörde faaliyet gösteren hiçbir firma İSO 500 firmaları arasına girememiştir. 1995 ve 1996 yılları hariç, incelenen dönemlerde petrol ürünleri sanayinin, İSO 500 firmaları içerisindeki satış hâsılatı payı % 7–14 arasında değişmiştir. Petrol ürünleri sanayinin İSO 500 firmaları içerisinde satış hasılatı payının en düşük olduğu yıllar %6,9 oranı ile 1999 ve %6,99 oranı ile 2004 yıllarıdır. En yüksek pay aldığı yıllar ise 1997 ve 1993 yıllarıdır. 1997 yılında petrol ürünleri sanayinin İSO 500 firmaları içinde satış hâsılatı oranı %12,28, 1993 yılında ise %12,52 olmuştur.

Tablo 12-2006 - 2011 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Satış Hasılatına Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)

S. Kodu	2011	%	2010	%	2009	%	2008	%	2007	%	2006	%
210	9.931.455.967	2,52	6975271183	2,29	5.495.223.297	2,25	5.238.108.670	1,87	3.727.083.821	1,49	3.189.877.698	1,41
311	39.374.755.510	9,97	33492336048	11,02	26.151.605.821	10,7	23.677.678.942	8,46	17.468.757.874	7	15.744.590.458	6,98
312	8.613.740.834	2,18	5671829967	1,87	4.757.690.390	1,95	3.836.978.144	1,37	4.370.094.035	1,75	3.561.784.866	1,58
313	3.488.544.369	0,88	3457056753	1,14	2.987.662.711	1,22	2.593.939.885	0,93	2.285.191.500	0,92	2.007.981.666	0,89
314	2.379.210.796	0,60	2312383603	0,76	2.542.872.311	1,04	2.295.059.020	0,82	2.835.485.575	1,14	1.818.265.622	0,81
321	12.756.828.234	3,23	10828194162	3,56	8.661.167.904	3,54	8.892.458.606	3,18	9.885.586.399	3,96	10.437.119.390	4,62
322	2.123.420.404	0,54	1849583399	0,61	1.234.464.302	0,51	1.520.330.016	0,54	1.994.402.098	0,8	1.844.529.257	0,82
323								0		0,05		
324	171.556.075	0,04			104.793.532	0,04		0	134.179.677	0	110.541.416	0,05
331	4.538.367.542	1,15	3704275152	1,2185	2.963.727.934	1,21	2.744.661.505	0,98	2.493.501.344	1	1.834.146.544	0,81
332	1.855.519.623	0,47	1496863588	0,49	1.580.486.578	0,65	1.408.046.673	0,5	1.318.622.727	0,53	1.302.092.792	0,58
341	3.511.726.327	0,89	2430488071	0,80	2.148.378.882	0,88	2.073.815.181	0,74	1.852.778.804	0,74	1.703.258.929	0,75
342	484.865.422	0,12	1423231008	0,47	1.073.528.167	0,44	1.702.486.135	0,61	1.625.245.329	0,65	1.489.731.882	0,66
351	12.647.481.133	3,20	8990586036	2,96	7.515.701.609	3,07	8.524.187.434	3,05	6.609.958.580	2,65	6.355.411.941	2,82
352	7.821.280.093	1,98	8020880559	2,64	8.810.527.391	3,6	7.809.616.301	2,79	6.088.940.611	2,44	6.029.440.047	2,67
353	39.045.724.527	9,89	24581545965	8,09	19.402.334.885	7,94	29.623.753.552	10,58	21.809.978.056	8,74	21.363.406.335	9,47
354	42.727.449.481	10,82	37147240500	12,22	23.946.604.098	9,8	25.146.883.126	8,98	34.028.765.234	13,64	31.741.819.793	14,06
355	5.193.073.848	1,32	2535095214	0,83	2.576.820.198	1,05	2.746.270.383	0,98	2.582.662.788	1,04	2.327.884.071	1,03
356	6.317.789.657	1,60	5393198509	1,77	4.693.868.679	1,92	4.317.496.093	1,54	4.181.977.981	1,68	3.838.682.080	1,7
361	1.670.778.409	0,42	1480931304	0,49	1.342.921.972	0,55	1.246.089.893	0,45	1.152.410.241	0,46	1.321.426.409	0,59
362	3.453.295.912	0,87	3205624447	1,05	2.881.099.784	1,18	2.981.079.504	1,07	2.495.001.064	1	2.243.728.931	0,99
369	8.499.896.066	2,15	7003179813	2,30	6.355.563.257	2,6	7.781.693.940	2,78	6.990.598.605	2,8	6.400.839.286	2,84
371	58.630.266.189	14,85	38368187556	12,62	30.752.595.447	12,58	49.414.038.432	17,65	34.897.959.782	13,99	28.374.414.585	12,57
372	7.446.038.801	1,89	4120367013	1,36	1.731.755.952	0,71	1.945.843.118	0,7	4.822.861.009	1,93	4.062.194.425	1,8
381	2.939.532.482	0,74	2625950407	0,86	1.904.893.882	0,78	2.200.815.344	0,79	1.821.402.077	0,73	1.512.288.118	0,67
382	20.844.426.875	5,28	15093511823	4,96	12.977.755.704	5,31	13.596.979.201	4,86	12.840.730.580	5,15	12.248.783.305	5,43
383	17.983.600.117	4,56	14799945982	4,87	13.087.111.231	5,35	15.796.597.390	5,64	11.405.704.654	4,57	11.536.377.385	5,11
384	53.802.670.074	13,63	40359502717	13,28	33.154.092.994	13,56	37.110.127.268	13,26	36.597.683.244	14,67	32.301.815.016	14,31
390	2.585.746.603	0,65	2255286707	0,74	1.882.255.764	0,77	2.596.402.620	0,93	2.996.458.351	1,2	2.421.465.166	1,07
400	13.954.002.907	3,53	14385142530	4,73	11.726.433.892	4,8	11.080.548.074	3,96	8.197.411.114	3,29	6.566.325.120	2,91
Toplam	394.793.044.277	100,00	304.007.690.016	100,00	244.443.938.568	100	279.901.984.450	100	249.511.433.154	100	225.690.202.000	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

Tablo 13-1999 – 2005 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Satış Hasılatına Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)

Sektör	2005	%	2004	%	2003	%	2002	%	2001	%	2000	%	1999	%
210	2.462.981.765	1,33	1.944.225.672	1,16	1.713.733.288	1,33	1.523.839.728	1,55	1.167.389.943	1,7	786.978.323	1,85	624.031.571	2,5
311	14.206.713.514	7,67	13.129.228.267	7,86	11.319.356.003	8,82	6.987.782.204	7,13	5.436.436.660	7,93	3.289.054.250	7,73	2.669.759.041	10,69
312	5.090.365.361	2,75	4.322.294.650	2,59	2.373.554.442	1,85	1.482.674.792	1,51	1.229.877.972	1,79	750.559.258	1,77	394.015.473	1,58
313	1.985.410.345	1,07	1.398.343.956	0,84	1.318.591.402	1,03	1.118.779.420	1,14	497.987.944	0,73	273.851.800	0,64	259.091.900	1,04
314	1.117.341.502	0,6	1.347.467.812	0,81	2.863.664.126	2,23	2.238.700.073	2,28	1.622.022.445	2,37	1.024.203.765	2,41	581.227.733	2,33
321	9.512.905.964	5,14	10.694.039.982	6,4	10.108.765.831	7,87	9.960.614.242	10,16	7.549.915.501	11,02	3.865.358.586	9,09	2.430.578.241	9,73
322	1.991.416.996	1,07	2.049.331.658	1,23	2.027.484.057	1,58	1.805.949.384	1,84	1.081.835.135	1,58	415.996.090	0,98	312.140.707	1,25
323					92.794.201	0,07	100.769.456	0,1	80.854.283	0,12	28.377.615	0,07		0
324	102.846.455	0,06	72.860.019	0,04		0		0	0	0	18.297.744	0,04		0
331	1.483.670.409	0,8	1.019.632.001	0,61	654.262.146	0,51	395.007.266	0,4	146.089.705	0,21	177.380.569	0,42	100.040.389	0,4
332	1.156.543.133	0,62	951.648.699	0,57	637.136.340	0,5	479.883.759	0,49	309.968.521	0,45	270.289.521	0,64	180.216.159	0,72
341	1.350.150.226	0,73	1.500.652.661	0,9	1.351.397.447	1,05	1.274.726.220	1,3	851.582.566	1,24	620.399.716	1,46	288.985.161	1,16
342	1.367.036.563	0,74	1.161.599.040	0,7	933.821.206	0,73	556.615.685	0,57	601.379.162	0,88	804.997.867	1,89	543.183.955	2,17
351	4.910.506.011	2,65	4.852.826.062	2,91	3.863.396.599	3,01	3.011.895.027	3,07	2.266.265.878	3,31	1.262.873.805	2,97	870.234.245	3,48
352	5.873.063.874	3,17	6.070.542.692	3,63	5.346.305.614	4,16	3.732.137.428	3,81	2.645.967.433	3,86	1.703.387.005	4,01	1.065.934.457	4,27
353	15.881.953.956	8,57	11.682.108.349	6,99	9.708.411.105	7,56	8.371.553.453	8,54	6.843.039.263	9,99	4.286.120.395	10,08	1.723.882.590	6,9
354	26.145.283.979	14,11	21.646.873.077	12,96	18.920.148.153	14,74	14.581.307.703	14,87	7.910.951.333	11,54	4.608.479.478	10,84	2.286.886.767	9,15
355	1.850.272.976	1	1.097.509.489	0,66	1.462.096.251	1,14	1.138.151.908	1,16	695.036.951	1,01	449.901.046	1,06	283.995.317	1,14
356	3.259.047.033	1,76	2.425.979.731	1,45	1.682.505.234	1,31	969.804.802	0,99	676.288.206	0,99	462.783.366	1,09	327.765.626	1,31
361	1.145.220.662	0,62	946.975.226	0,57	878.069.117	0,68	717.145.563	0,73	449.444.000	0,66	218.339.449	0,51	155.800.640	0,62
362	1.982.237.540	1,07	1.841.524.916	1,1	1.547.730.556	1,21	1.261.256.137	1,29	873.912.001	1,28	488.956.402	1,15	323.336.965	1,29
369	4.532.062.752	2,45	3.081.860.481	1,85	2.207.952.376	1,72	2.009.712.865	2,05	1.421.655.188	2,07	1.040.862.696	2,45	684.728.050	2,74
371	20.708.229.174	11,18	20.907.808.373	12,52	12.702.928.291	9,89	8.735.063.978	8,91	6.004.908.685	8,76	3.488.576.439	8,2	1.876.213.098	7,51
372	1.899.971.564	1,03	976.944.414	0,58	610.004.363	0,48	614.594.559	0,63	536.025.345	0,78	361.641.245	0,85	186.975.314	0,75
381	1.338.442.688	0,72	981.547.465	0,59	779.771.989	0,61	473.350.414	0,48	382.122.639	0,56	243.174.779	0,57	173.630.508	0,69
382	9.297.863.852	5,02	8.703.171.400	5,21	6.512.893.590	5,07	4.147.656.269	4,23	2.670.554.279	3,9	2.172.214.056	5,11	1.325.978.138	5,31
383	9.653.384.275	5,21	9.005.640.986	5,39	6.406.607.806	4,99	5.294.988.235	5,4	4.011.648.691	5,85	2.405.005.437	5,66	1.373.546.639	5,5
384	27.448.168.938	14,82	26.933.048.096	16,13	15.719.370.966	12,24	9.269.233.315	9,45	4.796.913.580	7	4.197.856.930	9,87	2.300.554.053	9,21
390	1.795.420.544	0,97	1.151.858.528	0,69	574.788.075	0,45	423.068.898	0,43	335.471.324	0,49	115.495.050	0,27	37.070.553	0,15
400	5.700.414.673	3,08	5.116.313.108	3,06	4.071.352.204	3,17	5.386.348.349	5,49	5.428.426.342	7,92	2.693.104.259	6,33	1.577.725.859	6,31
TOPLAM	185.248.926.724	100	167.013.856.810	100	128.388.892.778	100	98.062.611.132	100	68.523.970.975	100	42.524.516.941	100	24.985.894.602	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

Tablo 14-1993 – 1998 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Satış Hasılatına Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)

SEKTÖR	1998	%	1997	%	1996	%	1995	%	1994	%	1993	%
210	330.948.031	1,86	248.304.251	2,22	92.152.839	1,64	48.728.763	1,7	32.659.413	2,17	14.521.643	1,79
311	1.701.852.928	9,57	834.399.759	7,45	376.080.869	6,71	212.370.599	7,39	110.283.332	7,32	54.117.099	6,67
312	269.707.764	1,52	126.455.490	1,13	34.923.489	0,62	23.622.623	0,82	7.586.225	0,5	4.399.544	0,54
313	219.610.816	1,23	113.655.437	1,01	71.728.191	1,28	30.778.964	1,07	16.156.111	1,07	10.186.157	1,26
314	969.645.300	5,45	548.290.873	4,89	254.535.551	4,54	126.734.544	4,41	74.864.763	4,97	44.059.062	5,43
321	1.836.287.927	10,32	1.122.255.905	10,02	588.621.718	10,5	297.277.105	10,35	169.487.956	11,25	58.167.037	7,17
322	236.389.285	1,33	141.494.965	1,26	60.979.274	1,09	34.299.268	1,19	21.144.022	1,4	5.092.955	0,63
323		0		0	2.190.076	0,04		0		0		0
324		0		0	2.980.627	0,05		0	636.458	0,04	376.278	0,05
331	65.465.327	0,37	36.043.625	0,32	17.172.919	0,31	9.205.153	0,32	3.058.936	0,2	2.405.955	0,3
332	109.827.364	0,62	52.969.686	0,47	13.896.203	0,25	6.624.663	0,23	1.410.194	0,09	1.320.689	0,16
341	179.980.247	1,01	70.197.447	0,63	57.534.821	1,03	54.526.787	1,9	18.496.935	1,23	8.346.616	1,03
342	273.956.410	1,54	292.905.759	2,61	125.881.737	2,25	62.863.719	2,19	23.678.008	1,57	20.630.670	2,54
351	546.967.111	3,08	381.781.696	3,41	203.683.084	3,63	134.042.441	4,67	68.177.334	4,53	30.711.357	3,79
352	704.032.957	3,96	373.102.548	3,33	177.790.620	3,17	93.624.807	3,26	42.757.304	2,84	26.000.180	3,21
353	1.903.428.829	10,7	1.375.447.676	12,28		0		0	166.293.309	11,04	101.578.392	12,52
354	1.252.485.675	7,04	1.065.383.828	9,51	1.424.202.818	25,41	672.935.528	23,43	175.280.389	11,64	81.304.105	10,02
355	206.328.275	1,16	137.971.623	1,23	72.538.464	1,29	39.790.408	1,39	16.731.732	1,11	9.647.631	1,19
356	177.130.251	1	103.605.460	0,92	36.939.080	0,66	25.202.916	0,88	6.400.938	0,42	2.567.289	0,32
361	106.639.912	0,6	86.864.355	0,78	43.740.886	0,78	23.227.934	0,81	14.612.495	0,97	6.255.229	0,77
362	218.197.696	1,23	128.305.095	1,15	63.793.991	1,14	33.679.990	1,17	15.957.433	1,06	8.749.363	1,08
369	493.999.571	2,78	292.905.617	2,61	123.338.095	2,2	68.313.817	2,38	38.363.082	2,55	24.478.594	3,02
371	1.355.414.186	7,62	899.487.206	8,03	418.359.806	7,46	206.044.008	7,17	123.813.677	8,22	51.943.200	6,4
372	87.014.246	0,49	88.474.291	0,79	43.991.161	0,78	28.757.550	1	12.649.034	0,84	4.979.331	0,61
381	175.853.504	0,99	162.994.704	1,46	93.346.177	1,67	44.658.879	1,55	17.927.080	1,19	11.739.661	1,45
382	884.658.856	4,97	510.784.176	4,56	207.331.775	3,7	106.679.969	3,71	51.521.975	3,42	41.388.208	5,1
383	1.011.882.821	5,69	531.086.607	4,74	276.056.075	4,93	139.385.329	4,85	66.886.010	4,44	40.858.737	5,04
384	1.502.021.731	8,44	972.855.502	8,68	461.374.152	8,23	213.668.435	7,44	88.142.142	5,85	85.788.971	10,58
390		0	6.488.659	0,06	3.028.730	0,05	1.408.977	0,05		0		0
400	967.212.890	5,44	497.084.757	4,44	256.446.604	4,58	133.752.864	4,66	120.581.094	8	58.532.120	7,22
TOPLAM	17.786.939.910	100	11.201.596.997	100	5.604.639.832	100	2.872.206.039	100	1.506.327.205	100	811.158.481	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

Otomotiv endüstrisinin İSO 500 firmaları içinde satış hâsılat payı ortalaması % 10,64'dir. 2002 yılından sonra otomotiv endüstrisinin İSO 500 firmaları içinde satış hâsılat payı %10'un altına düşmemiştir. Otomotiv endüstrisinin İSO 500 firmaları içinde en düşük satış hâsılat payı aldığı yıl %5,85 oranı ile 1994 yılıdır. En yüksek orana sahip olduğu yıl ise %16,13 oranı ile 2004 yılıdır. 2011 yılında otomotiv endüstrisinin İSO 500 firmaları içerisindeki satış hâsılat payı % 13,63 olmuştur.

Dokuma sanayinin İSO 500 firmaları içinde aldığı satış hâsılat payı diğer sektörler göre yüksek olsa da azalan bir seyir izlemiştir. 1993 yılında dokuma sanayinin İSO firmaları içerisindeki satış hâsılat payı % 7,17 iken, 1994 – 2002 yılları arasında dokuma sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki satış hâsılat payı % 9–12 arasında değişmiştir. 2003 yılından sonra düzenli bir azalış göstererek, 2011 yılında dokuma sanayinin satış hâsılatı payı % 3,23'e düşmüştür.

İSO 500 firmaları içinde demir çelik metal ana sanayinde faaliyet gösteren firmaların toplam satış hâsılat payını giderek arttırdığı görülmektedir. 1993 yılında demir çelik metal ana sanayinin İSO 500 içerisindeki toplam satış hâsılat payı % 6,40 iken, 1994 – 2002 yılları arasında bu oran % 7–9 arasında değişmiş, 2004 yılından sonra da % 10'un altına düşmemiştir. 2009 yılında İSO 500 firmaları içinde demir çelik metal ana sanayinde faaliyet gösteren firmaların toplam satış hâsılat payı % 12,58 iken, 2010 yılında % 12,62 olmuş, 2011 yılında da % 14,85 olmuştur.

İSO 500 firmaları içinde gıda maddeleri sanayinde faaliyet gösteren firmaların satış hâsılat payı inceleme dönemi içinde % 7- 11 arasında değişmektedir. Gıda maddeleri sanayinin İSO 500 firmaları içinde aldığı satış hâsılat payının en yüksek olduğu yıllar % 10,70 oranı ile 1999 ve 2009 yıllarıdır, 2010 yılında ise bu oran % 11,2 olmuştur. Gıda maddeleri sanayinin İSO 500 firmaları içinde aldığı satış hâsılat payının en düşük olduğu yıl ise % 6,67 oranı ile 1993 yılıdır.

Başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri sanayi, giyim eşya sanayi, ayakkabı sanayi, ağaç ve mantar ürünleri sanayi, ağaç mobilya ve mefruşat sanayi, başka yerde

sınıflandırılmamış plastik ürünler sanayi, çanak çömlek çini porselen sanayi ve demir çelik dışında metal ana sanayinin inceleme dönemlerinde İSO firmaları içerisinde aldığı satış hasılat pay ortalaması % 1'in altında kalmıştır.

4.3.3. Brüt katma değere göre incelenmesi

Net katma değer, çalışanlara ödenen maaş ve ücretler, ödenen faizler ve milli gelir anlamındaki kârın toplamıdır. Net katma değer kuruluşların milli gelire yaptıkları katkıdır. Net katma değere amortisman giderleri ve dolaylı vergiler eklenip, devletin verdiği sübvansiyonlar düşülerek brüt katma değer elde edilir. Dolaylı vergiler ve sübvansiyonlar farkı, devletin brüt katma değerden aldığı paydır. Dolaylı vergilere, devletin kuruluşların yarattığı katma değerden aldığı pay olarak bakılabileceği gibi, alıcıların satın alma sırasında devlete ödedikleri vergi olarak da bakılabilir. Yani, dolaylı vergilerin yükü ya şirketlerin ya da tüketicilerin sırtlandığı yüküdür.

Yani, İşyerindeki üretim faaliyeti sonucu üretime katılan üretim faktörlerinin paylarına düşen faktör gelirleri bunlar maaş ve ücretler ödenen faizler ve milli gelir anlamında kar ile yıl içinde ayrılan amortisman dolaylı vergiler ve eksi kalem olarak ilave edilen sübvansiyon brüt katma değeri teşkil eder. (İSO, 2010:92)

Bir ekonomide yaratılan katma değer o ekonomide belirli bir dönemde mal ve hizmet üretimine katılan üretim faktörlerinin paylarına düşen gelirlerin toplamıdır. Ekonomide yaratılan katma değer üretilen mal ve hizmetlerin değerinden bu mal ve hizmetlerin üretimini yapabilmek için diğer sektörlerden alınan mal ve hizmetlerin değerinin çıkarılması ile hesaplanır. Bu yola üretim yolundan (dolaylı yoldan) katma değer hesaplanması denir. Genelde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde milli gelir tahminleri için yaygın olarak kullanılan yöntemdir. Ülkemizde de milli gelir tahmini bu yöntemle uygulanmaktadır. (Baysal, 1984'ten aktaran Pembegül, 1990, s.13).

Milli gelir anlamında kar vergi öncesi dönem kar ve zarar toplamından üretim faaliyeti dışı gelirlerin düşülmesi ve vergi öncesi dönem kar ve zarar toplamından o dönem için ayrılan karşılıkların ilavesi ile elde edilen kardır.

Kuruluşların katma değer yaratma güçleri artıyorsa, aynı miktar üretim faktörü kullanarak daha fazla katma değer yaratabilmeleri gerekir. Aynı miktar faktör kullanarak daha fazla katma değer yaratılması ise artan faktör verimliliklerinin artması sonucu ve/veya mallara kimlik kazandırılması ile sağlanabilir. (Ertuna, 2005: 54)

Tablo 15-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Brüt Katma Değeri

Yıllar	Brüt Katma Değer Toplam- Üretici fiyatlarıyla (TL)	Net Değişim (TL)	Yüzde Değişim (%)
1993	230.338.042,28		
1994	426.454.314,90	196.116.272,62	85,14
1995	849.692.915,91	423.238.601,01	99,25
1996	1.775.913.419,00	926.220.503,09	109,01
1997	3.683.267.311,00	1.907.353.892,00	107,40
1998	5.422.665.191,00	1.739.397.880,00	47,22
1999	8.212.887.108,00	2.790.221.917,00	51,45
2000	13.038.700.820,00	4.825.813.712,00	58,76
2001	18.724.539.946,00	5.685.839.126,00	43,61
2002	37.060.305.191,00	18.335.765.245,00	97,92
2003	45.555.950.851,00	8.495.645.660,00	22,92
2004	53.284.236.736,00	7.728.285.885,00	16,96
2005	57.429.605.635,00	4.145.368.899,00	7,78
2006	65.476.903.269,00	8.047.297.634,00	14,01
2007	75.606.089.244,00	10.129.185.975,00	15,47
2008	70.824.337.174,00	-4.781.752.070,00	-6,32
2009	73.313.879.153,00	2.489.541.979,00	3,52
2010	87.322.732.928,00	14.008.853.775,00	19,1
2011	93.307.919.653,00	5.985.186.725,00	6,85

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası’nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır

1993–2011 yılları arasında İstanbul Sanayi Odasının belirlediği en büyük 500 firmanın yarattığı brüt katma değer cari fiyatlarla 230.338.042,28 TL’den 93.307.919.653,00 TL’ye yükselmiştir. Brüt katma değer hızla artması, dolaylı vergilerin payının yükseldiğini gösterir.

İSO 500 firmaları içinde toplam brüt katma değer bir önceki yıla göre en çok artış gösterdiği dönem 1995–1996 dönemidir. 1995 – 1996 döneminde İSO 500 firmalarının

brüt katma değer değişim oranı % 109 olmuştur. 1996 – 1997 döneminde ise İSO 500 firmalarının brüt katma değer değişim oranı % 107 olmuştur. İSO 500 firmalarının brüt katma değer değişim oranının en düşük olduğu dönem % (-6,3) oranı ile 2007 – 2008 dönemidir. 2007 yılında İSO 500 firmalarının yarattığı brüt katma değer toplamı 75.606.089.244 TL iken, 2008 yılında 70.824.337.174 TL'ye düşmüştür.

1993 – 2011 döneminde İSO 500 firmaları içerisinde brüt katma değer toplamı en yüksek olan ilk beş sektör; petrol ürünleri sanayi, tütün işleme sanayi, çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayi, dokuma sanayi, otomotiv endüstrisidir. Bu sektörlerin ardından demir çelik metal ana sanayi ve gıda maddeleri sanayi gelmektedir. Otomotiv endüstrisi, 1993 – 2011 yılları arasında İSO 500 büyük firmaları içerisinde brüt katma değer toplamı en yüksek olan ilk beş sektör sıralamasına kesintisiz olarak giren tek sektördür.

1993 – 2011 yılları arasında, petrol ürünleri sanayi, İSO 500 sıralamasına giren alt sektörler içinde en çok brüt katma değer yaratan sektördür. Petrol ürünleri sanayinin İSO 500 firmaları içerisinde yarattığı brüt katma değer pay ortalaması % 20'dir. 2011 yılında İSO 500 firmaları içinde petrol ürünleri tarafından yaratılan brüt katma değer payı % 22,99 olmuştur. Petrol ürünleri sanayi tarafından yaratılan brüt katma değer en yüksek olduğu yıl, % 29 oranı ile 2001 yılıdır. Petrol ürünleri sanayi tarafından yaratılan brüt katma değer, İSO 500 firmaları tarafından yaratılan brüt katma değer yaklaşık olarak dörtte birini karşılamaktadır. Brüt katma değer oranının yüksekliği, sanayi dalı ürünleri üzerinde dolaylı vergi yükünün girdi olarak fazla olduğunu, sanayi dalının teknoloji ağırlıklı olduğunu ve sabit sermaye yatırımlarının fazla oluşu nedeniyle amortisman giderlerinin ağırlıklı pay taşıdığını göstermektedir.

Tablo 16-2005 – 2011 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Brüt Katma Değere Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)

Sektör Kod	2011	%	2010	%	2009	%	2008	%	2007	%	2006	%	2005	%
210	5.601.453.264	6,00	3.420.408.554	3,92	2.896.607.054	3,95	2.743.060.927	3,87	1.716.663.103	2,27	1.489.870.393	2,28	1.083.583.217	1,89
311	4.477.273.987	4,80	4.316.092.983	4,94	4.721.935.284	6,44	3.601.547.352	5,09	3.804.618.698	5,03	2.942.085.798	4,49	2.988.934.401	5,2
312	563.211.612	0,60	429.756.419	0,49	789.045.322	1,08	525.702.156	0,74	594.920.954	0,79	478.918.832	0,73	720.561.413	1,25
313	3.119.434.908	3,34	3.115.385.002	3,57	2.513.903.759	3,43	1.980.071.914	2,8	1.873.316.468	2,48	1.626.703.637	2,48	2.812.735.160	4,9
314	14.501.549.368	15,54	12.975.375.156	14,86	10.250.073.062	13,98	9.323.933.577	13,16	12.226.727.058	16,17	6.772.728.041	10,34	4.163.936.913	7,25
321	2.024.566.292	2,17	2.012.302.529	2,30	1.727.487.877	2,36	1.458.307.416	2,06	2.058.578.112	2,72	1.900.609.355	2,9	1.972.857.958	3,44
322	450.711.847	0,48	492.260.427	0,56	317.831.284	0,43	422.488.976	0,6	408.361.468	0,54	371.117.012	0,57	431.404.515	0,75
323								0						
324	21460900	0,02			11.934.652	0,02		0	17.693.330	0,02	13.953.064	0,02	11.074.500	0,02
331	563.772.514	0,60	767.174.979	0,88	545.455.639	0,74	351.823.697	0,5	630.485.915	0,83	241.231.201	0,37	347.855.881	0,61
332	510.163.960	0,55	446.395.328	0,51	467.909.047	0,64	358.095.661	0,51	358.082.204	0,47	323.020.859	0,49	269.685.129	0,47
341	475.361.753	0,51	417.256.767	0,48	389.279.067	0,53	350.293.338	0,49	423.685.476	0,56	433.339.421	0,66	336.941.050	0,59
342	100.301.151	0,11	386.900.504	0,44	317.844.606	0,43	264.448.200	0,37	376.817.269	0,5	420.427.711	0,64	437.602.773	0,76
351	1.874.268.578	2,01	1.370.627.685	1,57	870.723.815	1,19	1.084.803.460	1,53	981.237.355	1,3	924.529.833	1,41	601.042.977	1,05
352	883.602.754	0,95	1.823.233.725	2,09	1.495.396.465	2,04	1.739.194.903	2,46	1.444.961.079	1,91	1.184.709.066	1,81	1.117.484.295	1,95
353	21.451.823.904	22,99	19.051.719.761	21,82	17.898.748.657	24,41	17.239.749.621	24,34	16.262.407.499	21,51	14.730.802.925	22,5	15.165.465.911	26,41
354	8.267.787.691	8,86	8.388.996.341	9,61	7.123.544.813	9,72	5.933.514.239	8,38	8.818.692.607	11,66	10.398.836.539	15,88	6.812.722.499	11,86
355	1.040.847.815	1,12	563.230.620	0,64	666.517.557	0,91	724.985.050	1,02	628.734.984	0,83	580.282.771	0,89	460.710.170	0,8
356	558.384.669	0,60	740.575.102	0,85	975.890.642	1,33	655.962.230	0,93	666.816.606	0,88	446.668.830	0,68	546.143.751	0,95
361	217.452.227	0,23	257.965.698	0,30	194.726.143	0,27	176.353.303	0,25	279.094.329	0,37	327.716.768	0,5	314.912.408	0,55
362	1.337.601.512	1,43	1.130.480.223	1,29	796.367.229	1,09	781.296.643	1,1	953.349.716	1,26	776.744.961	1,19	880.335.053	1,53
369	2.155.205.980	2,31	1.992.151.183	2,28	1.817.446.706	2,48	2.087.560.711	2,95	2.860.730.853	3,78	2.607.019.227	3,98	1.961.431.052	3,42
371	6.026.183.753	6,46	3.808.103.128	4,36	1.926.261.809	2,63	7.467.184.889	10,54	5.820.400.913	7,7	5.473.938.610	8,36	3.191.634.436	5,56
372	908.550.934	0,97	718.637.209	0,82	454.928.047	0,62	314.257.425	0,44	435.470.206	0,58	549.366.242	0,84	267.969.916	0,47
381	736.920.398	0,79	583.623.500	0,67	542.379.247	0,74	517.713.962	0,73	464.412.119	0,61	227.283.446	0,35	410.226.691	0,71
382	3.488.634.007	3,74	3.177.019.729	3,64	2.777.976.672	3,79	2.351.247.099	3,32	2.588.310.245	3,42	2.894.863.122	4,42	1.947.205.251	3,39
383	2.693.744.162	2,89	1.873.350.804	2,15	2.258.375.935	3,08	2.015.342.146	2,85	1.656.504.978	2,19	1.709.560.103	2,61	1.624.421.494	2,83
384	6.391.442.259	6,85	5.578.397.823	6,39	4.678.634.751	6,38	5.250.786.099	7,41	5.431.786.441	7,18	4.186.264.602	6,39	4.071.419.167	7,09
390	13.877.129	0,01	3.721.050	0,00	7.408.210	0,01	37.954.883	0,05	-24.326.662	-0,03	15.098.766	0,02	25.007.865	0,04
400	2.852.330.325	3,06	7.481.590.699	8,57	3.879.245.802	5,29	1.066.657.297	1,51	1.847.555.921	2,44	1.429.212.134	2,18	2.454.299.789	4,27
Toplam	93.307.919.653	100,00	87.322.732.928	100,00	73.313.879.153	100	70.824.337.174	100	75.606.089.244	100	65.476.903.269	100	57.429.605.635	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır

Tablo 17-1998 - 2004 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Brüt Katma Değere Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)

Sektör Kod	2004	%	2003	%	2002	%	2001	%	2000	%	1999	%	1998	%
210	969.954.306	1,82	886.521.458	1,95	848.286.071	2,29	573.731.404	3,06	420.012.226	3,22	344.259.016	4,19	204.177.295	3,77
311	2.934.824.225	5,51	2.450.728.815	5,38	1.695.635.209	4,58	857.774.744	4,58	487.579.041	3,74	436.109.398	5,31	333.319.587	6,15
312	551.682.201	1,04	186.530.868	0,41	324.031.583	0,87	-33.011.860	-0,18	156.282.366	1,2	114.530.643	1,39	48.709.992	0,9
313	1.340.008.081	2,51	878.548.176	1,93	577.597.390	1,56	281.049.693	1,5	167.987.835	1,29	107.067.442	1,3	81.278.510	1,5
314	4.931.006.625	9,25	7.694.014.776	16,89	5.592.656.834	15,09	3.068.719.452	16,39	1.966.533.248	15,08	995.996.754	12,13	508.292.910	9,37
321	2.375.458.774	4,46	2.129.685.247	4,67	2.174.695.707	5,87	1.622.933.686	8,67	973.888.771	7,47	662.126.658	8,06	488.729.682	9,01
322	372.450.735	0,7	365.982.179	0,8	300.391.946	0,81	249.638.570	1,33	82.292.857	0,63	81.947.710	1	55.403.412	1,02
323			22.055.865	0,05	22.949.412	0,06	11.810.911	0,06	3.527.357	0,03	0	0	0	0
324	8.440.532	0,02	0	0	0	0	0	0	2.599.148	0,02	0	0	0	0
331	221.756.238	0,42	179.209.503	0,39	112.750.198	0,3	29.392.246	0,16	45.080.539	0,35	19.899.119	0,24	18.002.489	0,33
332	208.402.686	0,39	128.649.024	0,28	118.646.158	0,32	99.451.756	0,53	62.121.375	0,48	48.834.130	0,59	33.985.354	0,63
341	388.433.691	0,73	215.656.691	0,47	323.285.896	0,87	156.376.908	0,84	144.907.732	1,11	70.663.750	0,86	51.652.147	0,95
342	302.194.578	0,57	209.990.405	0,46	119.448.702	0,32	-110.378.294	-0,59	65.048.669	0,5	40.774.189	0,5	51.521.722	0,95
351	1.044.288.474	1,96	526.503.588	1,16	519.528.158	1,4	380.105.731	2,03	205.143.094	1,57	199.097.797	2,42	127.054.703	2,34
352	1.161.666.790	2,18	988.718.404	2,17	825.211.803	2,23	323.207.404	1,73	434.067.243	3,33	261.904.811	3,19	181.645.083	3,35
353	12.426.061.596	23,32	12.261.552.120	26,92	9.392.334.859	25,34	5.546.161.977	29,62	3.132.351.788	24,02	2.194.494.743	26,72	1.222.414.235	22,54
354	5.033.325.246	9,45	3.622.762.743	7,95	4.749.936.269	12,82	2.593.069.004	13,85	545.970.855	4,19	340.574.445	4,15	156.671.987	2,89
355	359.989.622	0,68	432.694.590	0,95	357.583.535	0,96	185.739.925	0,99	141.006.958	1,08	92.444.000	1,13	81.114.386	1,5
356	396.941.102	0,74	254.656.561	0,56	131.917.691	0,36	37.420.251	0,2	75.839.923	0,58	60.221.427	0,73	37.155.184	0,69
361	269.625.509	0,51	253.782.070	0,56	208.687.627	0,56	92.414.637	0,49	67.296.548	0,52	54.414.794	0,66	42.183.308	0,78
362	791.976.244	1,49	673.150.314	1,48	582.934.958	1,57	387.910.981	2,07	226.340.338	1,74	118.563.516	1,44	79.596.798	1,47
369	1.226.046.530	2,3	679.820.527	1,49	587.221.344	1,58	387.818.521	2,07	315.874.776	2,42	238.278.104	2,9	198.770.221	3,67
371	5.012.471.074	9,41	2.360.671.975	5,18	1.135.287.159	3,06	706.980.758	3,78	721.989.434	5,54	286.067.462	3,48	244.902.834	4,52
372	282.342.060	0,53	103.924.679	0,23	95.704.097	0,26	128.110.992	0,68	70.076.374	0,54	43.681.081	0,53	22.300.500	0,41
381	347.726.485	0,65	336.757.996	0,74	129.390.257	0,35	82.478.418	0,44	70.070.504	0,54	50.962.354	0,62	57.672.097	1,06
382	2.288.490.254	4,29	1.463.192.187	3,21	1.409.697.787	3,8	575.889.962	3,08	627.661.967	4,81	399.798.296	4,87	247.531.582	4,56
383	1.559.143.590	2,93	1.169.524.001	2,57	1.004.503.919	2,71	632.567.510	3,38	482.959.781	3,7	241.386.548	2,94	249.542.450	4,6
384	4.243.589.368	7,96	3.232.577.820	7,1	1.745.305.614	4,71	774.660.087	4,14	1.031.465.749	7,91	376.357.174	4,58	357.088.529	6,59
390	18.121.047	0,03	4.715.732	0,01	18.937.042	0,05	13.393.263	0,07	2.470.311	0,02	2.389.474	0,03	0	0
400	2.217.819.073	4,16	1.843.372.537	4,05	1.955.747.966	5,28	-930.878.691	-4,97	310.254.013	2,38	329.996.532	4,02	241.948.194	4,46
GENEL	53.284.236.736	100	45.555.950.851	100	37.060.305.191	100	18.724.539.946	100	13.038.700.820	100	8.212.887.108	100	5.422.665.191	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır

Tablo 18-1993 - 1997 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Brüt Katma Değere Göre Faaliyet Sonuçları (TL ve yüzde payı)

Sektör Kodu	1997	%	1996	%	1995	%	1994	%	1993	%
210	154.871.708	4,2	60.731.591	3,42	28.545.655	3,36	19.986.820	4,69	7.880.766	3,42
311	150.855.046	4,1	96.358.515	5,43	40.300.149	4,74	26.678.224	6,26	14.129.922	6,13
312	29.807.288	0,81	12.184.420	0,69	1.909.626	0,22	1.485.282	0,35	932.864	0,4
313	45.753.074	1,24	24.823.530	1,4	13.312.706	1,57	7.025.722	1,65	3.647.788	1,58
314	386.591.557	10,5	158.980.804	8,95	70.519.488	8,3	41.097.002	9,64	12.278.754	5,33
321	370.228.441	10,05	190.247.476	10,71	95.139.061	11,2	54.027.557	12,67	21.408.965	9,29
322	38.031.541	1,03	15.676.184	0,88	7.777.288	0,92	3.823.047	0,9	1.067.248	0,46
323		0	377.251	0,02		0		0		0
324		0	1.295.910	0,07		0	219.886	0,05	136.837	0,06
331	10.863.152	0,29	4.338.521	0,24	2.114.237	0,25	642.500	0,15	514.575	0,22
332	15.521.501	0,42	4.841.465	0,27	2.597.992	0,31	470.579	0,11	372.467	0,16
341	24.300.144	0,66	19.365.522	1,09	24.349.225	2,87	6.257.675	1,47	2.337.123	1,01
342	39.156.760	1,06	15.942.309	0,9	12.851.453	1,51	2.817.408	0,66	2.650.331	1,15
351	114.826.230	3,12	67.818.593	3,82	53.742.212	6,32	22.958.092	5,38	6.321.505	2,74
352	103.780.859	2,82	50.450.167	2,84	23.976.281	2,82	11.990.699	2,81	7.092.555	3,08
353	827.853.472	22,48		0		0	62.488.257	14,65	30.918.480	13,42
354	112.988.998	3,07	426.795.891	24,03	156.960.828	18,47	11.421.371	2,68	8.848.627	3,84
355	58.887.626	1,6	31.206.329	1,76	16.647.373	1,96	5.245.022	1,23	3.558.993	1,55
356	29.959.606	0,81	10.237.849	0,58	6.898.046	0,81	1.827.883	0,43	660.901	0,29
361	35.994.975	0,98	16.206.745	0,91	10.767.913	1,27	7.485.227	1,76	2.405.970	1,04
362	61.538.507	1,67	29.403.374	1,66	19.755.044	2,32	8.489.361	1,99	4.125.775	1,79
369	109.433.617	2,97	46.957.483	2,64	25.149.112	2,96	14.877.089	3,49	9.569.114	4,15
371	172.726.071	4,69	109.135.301	6,15	40.025.878	4,71	14.213.111	3,33	10.137.397	4,4
372	21.949.235	0,6	15.549.292	0,88	9.471.406	1,11	5.076.801	1,19	723.547	0,31
381	48.957.470	1,33	30.335.223	1,71	15.279.545	1,8	6.952.714	1,63	4.115.100	1,79
382	164.607.930	4,47	68.716.334	3,87	27.214.202	3,2	9.787.254	2,3	12.866.832	5,59
383	142.657.883	3,87	85.888.068	4,84	40.338.391	4,75	13.882.802	3,26	13.255.155	5,75
384	251.489.291	6,83	117.670.079	6,63	61.461.648	7,23	26.052.187	6,11	27.046.722	11,74
390	462.839	0,01	-2.913	0	13.293	0		0		0
400	159.172.490	4,32	88.750.946	5	46.394.117	5,46	39.061.602	9,16	21.152.000	9,18
GENEL	3.683.267.311	100	1.775.913.419	100	849.692.916	100	426.454.315	100	230.338.042	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

Petrol ürünleri sanayinden sonra incelenen yıllar içinde İSO 500 sıralamasında en çok brüt katma değer oranına sahip olan diğer sektör ise tütün işleme sanayidir. İSO 500 firmaları içinde tütün işleme sanayinin yarattığı brüt katma değer pay ortalaması % 11,50'dir. 1993 –2011 yılları arasında İSO 500 firmaları içinde tütün işleme sanayinin yarattığı brüt katma değer payı artan bir seyir izlemektedir. 1993 yılında tütün işleme sanayinin İSO 500 firmaları içindeki brüt katma değer payı % 5,33'tür. 2003 yılına kadar bu oran % 8- 15 arasında değişmiştir. 2004 ve 2005 yıllarında İSO 500 firmaları içinde tütün işleme sanayi tarafından yaratılan brüt katma değer payı sırasıyla %9,25 ve %7,25 olmuş, 2006 yılında sonra %10'un altına düşmemiştir. 2011 yılında İSO 500 firmaları içinde tütün işleme sanayi tarafından yaratılan brüt katma değer oranı % 15,54 olmuştur. Tütün işleme sanayi ürünleri üzerindeki dolaylı vergi yükünün artışının etkisiyle, bu sektör tarafından yaratılan brüt katma değer, sanayi sektörüne göre hızla yükselmiştir. Özellikle içki ve tütün üzerindeki dolaylı vergilerin 2002 yılından sonra hızla ağırlaştırılması, sektördeki brüt katma değer in daha hızlı artmasına yol açmıştır.

1993 – 2011 döneminde çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayinin İSO 500 firmaları içerisinde aldığı brüt katma değer pay ortalaması % 9,70'dir. 1993 yılında çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki brüt katma değer payı sırasıyla % 3,84 iken, 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla % 9,6 ve % 8,8 olmuştur.

Dokuma sanayi tarafından yaratılan brüt katma değer in, İSO 500 firmaları içerisindeki pay ortalaması % 7'dir. Dokuma sanayinin, 1993 – 2001 yılları arasında İSO 500 firmaları içinde yarattığı brüt katma değer % 8 - % 12 oranı arasında değişirken, 2002 yılından sonra bu oran giderek azalmıştır. 2002 yılında İSO 500 firmaları içinde dokuma sanayiinin brüt katma değer payı % 5,87 iken, 2011 yılında % 2,17 olmuştur. Dokuma sanayinin İSO 500 firmaları içerisinde ki brüt katma değer payının en yüksek olduğu yıl % 12,67 oranı ile 1994 yılıdır. Dış satıma yönelik sektörlerde döviz kurundaki dalgalanmalar ve kurdaki yıllık değişimin, iç fiyat artışından farklı oran ve yönde oluşu, yaratılan brüt katma değeri etkilemektedir. Nitekim dokuma sanayinin brüt katma değeri kriz yıllarında artış göstermiştir.

Otomotiv endüstrisi, İSO 500 firmaları içinde yüksek oranda brüt katma değer yaratan sektörlerden biridir. Otomotiv sektörünün İSO 500 firmaları içinde yarattığı brüt katma

değer payı yıldan yıla farklılıklar göstermektedir. Otomotiv endüstrisinin ISO 500 firmaları içerisindeki brüt katma değer payının en yüksek olduğu yıl % 11,74 oranı ile 1993 yılıdır. Otomotiv endüstrisinin ISO 500 firmaları içerisindeki brüt katma değer payının en düşük olduğu yıl ise % 4,14 oranı ile 2001 yılıdır. 2010 yılında otomotiv endüstrisinin ISO firmaları içinde yarattığı brüt katma değer payı % 6,39, 2011 yılında ise % 6,85'dir.

Demir çelik metal ana sanayi de, ISO 500 firmaları içerisinde brüt katma değer payı yüksek olan sektörler arasındadır. Demir çelik metal ana sanayisinin 1993 – 2011 döneminde ISO 500 firmaları içerisindeki brüt katma değer pay ortalaması % 5,5'tir. Demir çelik metal ana sanayinin, ISO 500 firmaları içerisindeki brüt katma değer payının en düşük olduğu yıl ise % 3,06 oranı ile 2002 yılıdır. 2008 yılında Demir çelik metal ana sanayisinin, ISO 500 firmaları içinde yarattığı katma değer payı % 10,54 iken, 2009 yılında %2,63'e düşmüştür. 2009 yılındaki ani düşüş sektörün hammadde ihtiyacının büyük kısmını ithalat yolu ile karşılaması ve bu dönemde yaşanan uluslar arası kriz ile ilgilidir. Türk demir çelik üreticileri ağırlıklı olarak ithal hammaddeye bağımlı şekilde üretim yaptıklarından uluslararası girdi piyasalarındaki gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir. 2010 ve 2011 yıllarında demir çelik metal ana sanayinin ISO 500 firmaları içerisindeki brüt katma değer payı sırasıyla % 4,3 ve % 6,4 olmuştur.

Demir çelik sektöründeki katma değer ilk 500 firmanın ortalamasına göre düşük kalması, sektörün üretim maliyeti yapısından ve yüksek hammadde maliyetinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, sektörün kullandığı hammaddelerin büyük kısmının ithalat yolu ile karşılanması, sektörün ülke için yarattığı ekonomik değer sınırlı kalmasına yol açmaktadır. Türk demir çelik üreticileri, Rusya ve Ukrayna gibi girdi üreten bazı ülkelerdeki demir çelik kapasitesi artışlarına bağlı olarak, girdi fiyatlarının artması ve hatta hurda başta olmak üzere bazı girdilerde arz sıkıntısı yaşanması riski ile karşı karşıyadır (Koca, 2008: 90). Diğer taraftan, Türk demir çelik sanayisinin son yıllardaki ortalama ürün ihracat ve ithalat fiyatlarına bakıldığında, sektörün ürün gruplarında ortalama ihracat fiyatlarının ortalama ithalat fiyatlarının üzerinde olduğu görülmektedir. Vasıflı çelik ürünlerinde ise ortalama ihracat fiyatı ile ortalama ithalat fiyatı arasındaki marj hızlı bir şekilde daralmaktadır. Ancak, uzun ürün gruplarında ortalama ithal

fiyatları ortalama ihracat fiyatlarının çok üzerinde seyretmeye devam etmektedir. Bu durum, ihraç edilen uzun ürünlerin ithal edilen ürünlere göre daha düşük katma değerli ürünlerden oluşması ile açıklanabilir (Koca, 2008: 93–94).

Başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri sanayi, giyim eşya sanayi, ayakkabı sanayi, kürk ve deri sanayi, ağaç ve mantar ürünleri sanayi, ağaç mobilya ve mefruşat sanayi, kâğıt ve kağıt ürünleri sanayi, basım sanayi, başka yerde sınıflandırılmamış plastik ürünleri sanayi, çanak çömlek çini porselen sanayi, demir çelik dışında ana metal sanayi ve diğer imalat sanayinin 1993 – 2011 döneminde İSO firmaları içerisindeki brüt katma değer payı % 1'in altında kalmıştır.

4.3.3.1. Dikey tamlaşma

İSO 500 firmaları genelinde dikey tamlaşma derecesi, başka bir deyişle brüt katma değer / satışlar oranındaki gelişmeler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Brüt katma değer/satışlar oranı ile ölçülen dikey tamlaşma oranı 1993 yılında %35,2 iken, 2008 yılında % 29,8'e gerilemiştir. Dikey tamlaşma oranının azalması inceleme kapsamındaki firmaların, satışlarına göre daha düşük oranda katma değer yarattığını göstermektedir.

İnceleme dönemi içinde, dikey tamlaşma derecesinin en yüksek düzeye ulaştığı yıl 2002 yılıdır. Bu yılda dikey tamlaşma derecesi % 46,9'dur. İzleyen yıllarda ise dikey tamlaşma derecesi düşme eğilimi göstermiştir. Dikey tamlaşma derecesinin en düşük olduğu yıl ise 2008 yılıdır. Bu yılda dikey tamlaşma derecesi % 29,8'dir. İzlenen kur politikası ve döviz kurundaki gelişmeler, dikey tamlaşma derecesini olumsuz etkilemiştir. 2001 yılında yapılan devalüasyon, işletmeleri daha çok iç üretime yönlendirmiştir. Ancak izleyen yıllarda dikey tamlaşma derecesinin düşen bir seyir izlemesinin nedeni, TL'nin reel değer kazanması sonucunda, işletmelerin yurt dışından girdi, yarı mamul ve ara malı tedarikine yönelmiş olmalarıdır (İSO, 2010:21).

Tablo 19-2008 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Dikey Tamlaşma Oranı

Yıllar	Dikey Tamlaşma
2008	29,8
2007	37,7
2006	36,3
2005	38,7
2004	39,3
2003	44,8
2002	46,9
2001	33,3
2000	39,3
1999	41,0
1998	36,1
1997	40,3
1996	40,2
1995	36,3
1994	34,1
1993	35,2

Kaynak: İSO (İstanbul Sanayi Odası), 2010: 22-23, 135-136.

Dikey tamlaşma oranının yüksek olması dolaylı vergilerin arttığını gösterir. Gerçi dolaylı vergiler, piyasa fiyatlarının bir ögesi olarak hem brüt katma değer hem de satış hâsılatı içinde yer almaktadır. Ancak bir oranın değeri 1'den ya da %100'den küçükse pay ve paydaya aynı tutarın eklenmesi oranın değerini yükseltir. Brüt Katma Değer / Satış Hâsılatı oranı yükselmesi de alt sektörde vergilerin arttırıldığını gösterir (İSO, 2010:32).

Dikey tamlaşma derecesinin düşük oluşu ve giderek daha da düşme eğilimi göstermesi, inceleme kapsamındaki firmaların ana fiziki girdilerini işletme dışından sağladıklarını ve/veya fason imalata yöneldiklerini göstermektedir. Aynı zamanda konu olan sanayi dalında inceleme döneminde, satışa göre daha az brüt katma değer yaratabildiğini

gösterir. Dikey tamlama derecesinin yüksek olması ise işletme içi girdi yaratabildiğini gösterir (ISO, 2010:40–41).

4.3.3.2. Net katma değerin faktör gelirleri (fonksiyonel) dağılımı

İSO 500 firmalarının ekonomik verileri açıklanırken, ödenen brüt maaş ve ücretler (işveren payları dahil), ödenen faizler ve milli gelir anlamında kârla ilgili veriler de alınarak, kuruluşların ekonomiye olan net katkıları hesaplanmaktadır.

Faktör gelirleri dışında, kuruluşların yıl içinde ayırdıkları amortisman, ödenen dolaylı vergiler ve alınan sübvansiyonlarla ilgili bilgiler, net katma değere eklendiğinde kuruluşların temel ve üretici fiyatlarla brüt katma değer bilgisine ulaşılmaktadır.

İSO 500 firmaları tarafından yaratılan net katma değerin fonksiyonel dağılımı incelendiğinde, yıllar içinde ekonomide yaşanan gelişmeler doğrultusunda ödenen maaş ve ücretler, ödenen faizler ve milli gelir anlamında kâr payında önemli değişimler olmuştur.

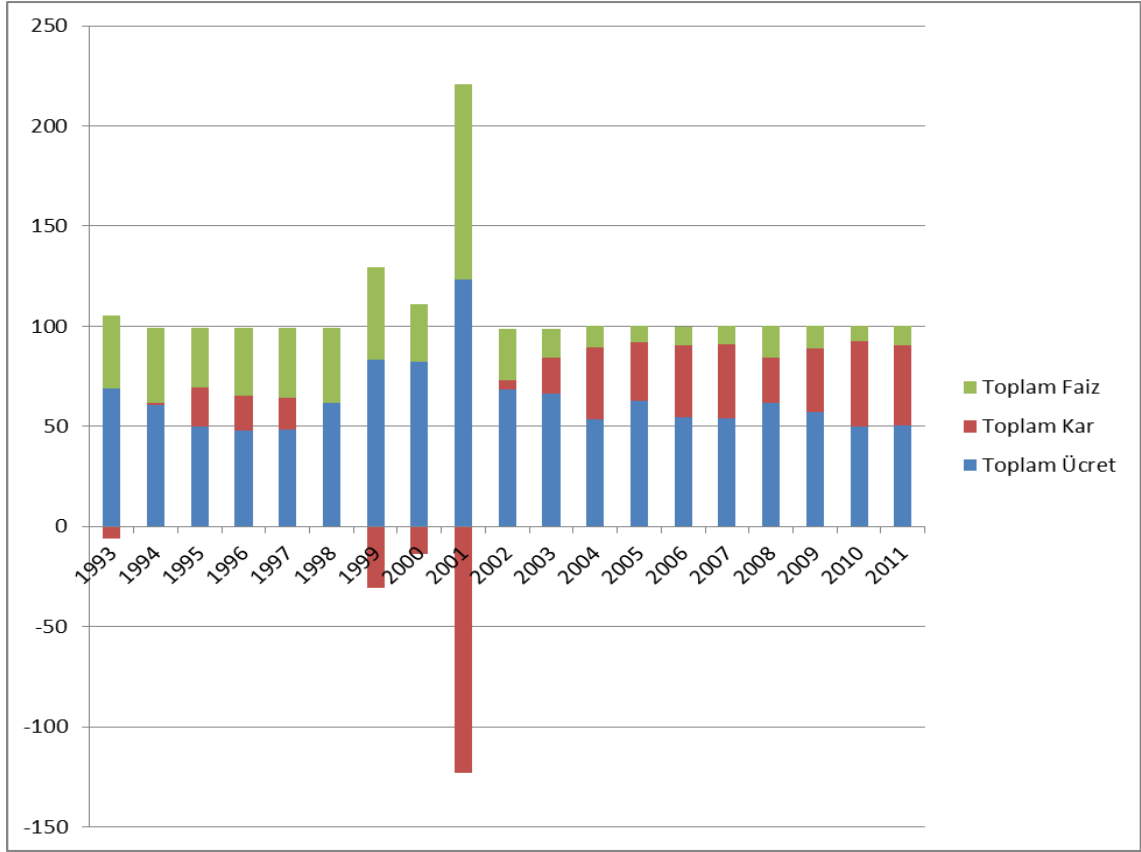
1993 – 2011 yılları arasında İSO 500’de yaratılan net katma değerin dağılımında maaş ve ücretlerin ortalama payı % 63’tür. Milli gelir anlamında kâr payının ortalaması % 9,35 iken, ödenen faizlerin ortalaması ise % 26,47’dir.

İSO 500 firmalarının üretim faktörleri arasında en yüksek paya sahip kalemler ödenen maaş ve ücretlerdir. Maaş ve ücretler payının en düşük olduğu yıllar, 1995 – 1997 yıllarıdır. Bu yıllarda ödenen maaş ve ücretlerin, İSO 500 firmaları net katma değeri içerisindeki payı % 47 – 50 arasında değişmiştir. 1999, 2000 ve 2001 yılları ise maaş ve ücretler payının en yüksek olduğu yıllardır. 2000 yılında İSO 500 firmalarının net katma değeri içerisinde, ödenen maaş ve ücretler payı % 82,5 iken, 2001 yılında % 123’e yükselmiştir.

Tablo 20-Net Katma Değerin Fonksiyonel Dağılımı

Yıllar	Toplam			Kamu			Özel		
	Ücret	Kar	Faiz	Ücret	Kar	Faiz	Ücret	Kar	Faiz
1993	68,8	-6,2	36,8	105,2	-63,2	57,7	48	26,4	24,8
1994	60,7	0,9	37,7	91,4	-45,3	53,6	42,2	28,7	28,1
1995	49,8	19,6	29,9	76	-6,6	30,4	39	30,5	29,6
1996	47,9	17,3	34,1	70,9	-6,8	35,6	40,2	25,4	33,6
1997	48,5	16	34,6	79,8	-13,1	33	38,9	25	35
1998	61,5	-0,4	37,8	88,6	-15,5	26,4	52,7	4,6	41,5
1999	83,5	-30,8	45,9	104,4	-23	18,4	74,5	-34,2	57,9
2000	82,5	-13,6	28,4	110,6	-33,1	16,7	70,4	-5,2	33,4
2001	123,3	-123,1	97,3	399,8	-426,5	124,9	85,3	-81,4	93,5
2002	68,4	4,6	25,5	86,8	1,3	11,3	62	5,7	30,4
2003	66,1	18,4	14	79,2	4	16,3	62	22,9	13,3
2004	53,6	35,9	10,5	67,5	27,4	5,2	50,4	37,9	11,7
2005	62,7	29,2	8,2	82,3	13,3	4,5	59,2	32	8,8
2006	54,4	36,2	9,3	93,5	0,6	5,9	50,1	40,2	9,7
2007	54,1	36,9	9	91,6	0,3	8,1	49,8	41,1	9,1
2008	61,8	22,5	15,7	110,2	-23,9	13,6	57	27,1	16
2009	57,2	31,8	11	65,7	28,5	5,8	55,6	32,4	12
2010	49,9	42,5	7,6	37,8	60,2	2	52,9	38,1	9
2011	50,4	39,9	9,7	49,2	40,2	10,6	58,5	38	3,5
Toplam	63,43	9,35	26,47	99,50	-25,33	25,26	55,19	17,64	26,36

Kaynak: İSO (İstanbul Sanayi Odası), 2012: 55.

Grafik 2. Toplam Net Katma Değerin Fonksiyonel Dağılımı

Kaynak: Özmucur, 2010:174.

Üretim faktörleri arasında, milli gelir anlamında kâr payı, en düşük paya sahip olan faktördür. İSO 500 firmalarının milli gelir anlamında kâr payı 1993 yılında % (-6,29), 1998 yılında % (-0,4), 1999 ve 2000 yıllarında sırasıyla % (-30) ve % (-13) olmuştur. Kâr payının en düşük olduğu yıl ise % (-123)'lük payla 2001 yılıdır. 2004 yılından sonra kâr paylarında yükselme olmuş ve % 20 oranının altına inmemiştir. Kâr paylarının en yüksek olduğu yıllar ise ; % 36,9 oranıyla 2007 yılı ve % 36,2 oranıyla 2006 yıllarıdır.

İSO 500 firmalarının net katma değeri içerisinde ödenen faizlerin payında, 1993 – 20011 döneminde azalma görülmektedir. Özellikle 2003 yılından sonraki düşüş dikkat çekicidir. 1993 yılında ödenen faizler payı % 36,8 iken, 2009 yılında ödenen faizler payı % 11 olarak gerçekleşmiştir. Ödenen faizler oranının en yüksek olduğu yıllar ise; % 97,3 oranı ile 2001 yılı ve % 45,9 oranıyla 1999 yıllarıdır. 1993 – 1999 yılları arasında İSO 500 firmalarının net katma değeri içerisinde ödenen faizler payı % 30 – 40

arasında değişim göstermiştir. Fakat 2003 yılından sonra bu oran düzensiz değişimler göstermiş ve % 15'in altında kalmıştır. Ödenen faizler oranının en düşük olduğu yıl ise, % 7,6 oranı ile 2010 yılıdır. 2011 yılında ise % 9,7 olmuştur. Son yıllarda ödenen faizler oranının düşmesinin nedeni, 2009 yılında kredi faizlerinde yaşanan gerilemedir.

Net katma değeri oluşturan faktörlerin dağılımı kamu kurumları ve özel kurumlar olarak gruplandırılarak incelendiğinde, 1993 – 2011 döneminde, kamu sektörünün ödenen maaş ve ücretler ortalaması % 99,50 iken, özel sektörün ödenen maaş ve ücretler ortalaması % 55,19'dur. Milli gelir anlamındaki kâr payına baktığımızda kamu sektörünün ortalaması % (-25) iken, özel sektörün ortalaması % 17'dir. Ödenen faizler ortalaması özel sektörde % 26,36 iken, kamu sektöründe % 25,26'dır.

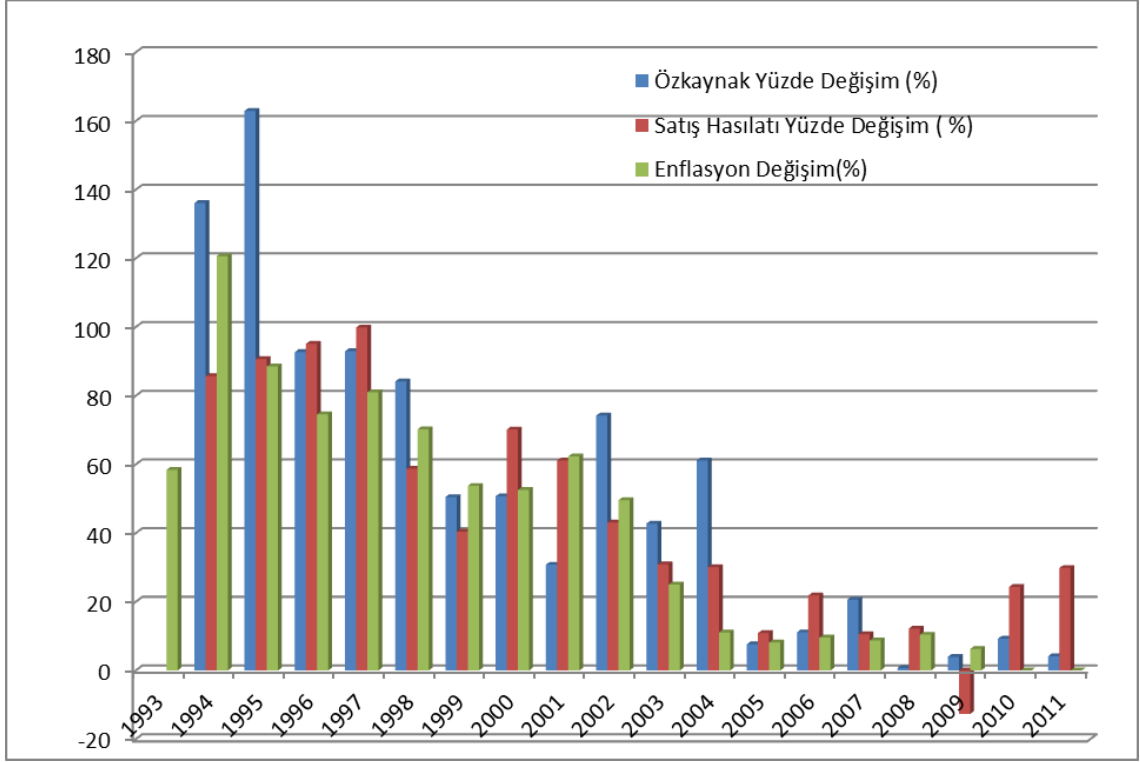
4.3.4. Özkaynak yapısına göre incelenmesi

İSO 500 firmalarının özkaynak toplamı 1993 yılında 151.922.266,00 TL iken, 2011 yılında 132.228.241.374,00 TL'ye yükselmiştir. Fakat yıllar içerisinde İSO 500 firmalarının özkaynak toplamındaki değişimin artış hızı yavaşlamıştır. 1994 – 1995 yıllarında İSO 500 firmalarının özkaynak toplamındaki değişim % 100'ün üzerinde iken, 1996 – 1998 yıllarında özkaynak toplamının değişim oranı % 85 – 92 dolayında olmuş ve 1999 – 2004 yılları arasında İSO 500 firmalarının toplam özkaynak değişim oranı % 30 – 75 arasında gerçekleşmiştir. Enflasyon oranlarındaki azalma şirketlerin özkaynak değerlerini etkilemiştir. Özkaynak değişim oranları da enflasyon değişim oranı ile paralellik göstermektedir. 2004 yılı sonuna kadar yapılan yeniden değerleme ve enflasyon düzeltmesinin etkisiyle, 2003 – 2004 yılında İSO 500 firmalarının toplam özkaynakları % 61 oranında artmıştır. Daha sonra fiyat artışı hızı yavaşladığı ve enflasyon düzeltmesi yapılmadığı için İSO 500 firmalarının özkaynak artış hızı yavaşlamıştır. 2004 – 2005 döneminde İSO firmalarının toplam özkaynak değişim oranı % 7'ye düşmüştür. 2008–2009 ise kriz döneminde ise % 3,95 oranında artış göstermiştir. Kriz sonrası dönemde ekonomideki toparlanmanın ardından 2009 -2010 döneminde özkaynak artış oranı % 9,28 , 2010- 2011 döneminde ise % 4,16 olmuştur.

Tablo 21-1993 – 2011 Döneminde İSO 500 Firmalarının Toplam Özkaynakları ve Yüzde Değişim Oranı

Yıllar	Toplam Özkaynak (TL)	Net Değişim (TL)	Özkaynak Yüzde Değişim (%)	Satış Hasılatı Yüzde Değişim (%)	Enflasyon Değişim(%)
1993	151.922.266,00				58,4
1994	358.718.654,45	206.796.388,44	136,12	85,7	120,67
1995	943.295.306,67	584.576.652,22	162,96	90,68	88,54
1996	1.817.859.564,00	874.564.257,33	92,71	95,13	74,63
1997	3.507.940.260,00	1.690.080.696,00	92,97	99,86	81,05
1998	6.460.300.217,00	2.952.359.957,00	84,16	58,79	70,22
1999	9.722.525.047,00	3.262.224.830,00	50,5	40,47	53,75
2000	14.657.865.476,00	4.935.340.429,00	50,76	70,19	52,62
2001	19.173.562.085,00	4.515.696.609,00	30,81	61,14	62,33
2002	33.406.265.798,00	14.232.703.713,00	74,23	43,11	49,58
2003	47.694.924.633,00	14.288.658.835,00	42,77	30,93	25,04
2004	76.871.288.447,00	29.176.363.814,00	61,17	30,08	11,09
2005	82.757.512.619,00	5.886.224.172,00	7,66	10,92	8,18
2006	91.963.767.756,00	9.206.255.137,00	11,12	21,83	9,60
2007	110.928.088.546,00	18.964.320.790,00	20,62	10,55	8,76
2008	111.749.133.721,00	821.045.175,00	0,74	12,18	10,44
2009	116.160.572.790,00	4.411.439.069,00	3,95	-12,67	6,25
2010	126.942.125.106,00	10.781.552.316,00	9,28	24,37	8,57
2011	132.228.241.374,00	5.286.116.268,00	4,16	29,86	6,47

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır

Grafik 3. Özkaynak İle Satış Hasılatı Yüzde Değişiminin Karşılaştırılması

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır

İSO 500 firmalarının özkaynak değişim oranı ile satış hasılat değişim oranı arasında paralellik görülmektedir. Grafik'ten de görüleceği üzere özkaynak ve satış hasılatı değişim oranları inceleme dönemi içinde azalan bir seyir izlemektedir. 2001 – 2002 ve 2006 – 2007 dönemlerinde özkaynak değişim oranında artış yaşanırken, satış hasılatı değişim oranında azalma yaşanmıştır. 2007 – 2008 döneminde özkaynak değişim oranında azalma görülürken, satış hasılatı değişim oranında artış görülmektedir. 2008 – 2009 döneminde ise özkaynak değişim oranında artış yaşanırken, satış hasılatı değişim oranında azalma yaşanmıştır. 2008 – 2009 döneminde özkaynak değişim oranı % 3,95 iken, satış hasılatı değişim oranı % (-12,67) olmuştur. Kriz sonrası dönemde satış hasılatı değişim oranı %24 – 29 olurken, özkaynak değişim oranı da % 4 – 9 olmuştur.

1993 – 2011 yılları arasında İSO 500 firmaları içinde özsermaye payı en yüksek olan ilk beş sektör elektrik sektörü, demir çelik metal ana sanayi, otomotiv endüstrisi, ana kimya sanayi ve taş ve toprağa dayalı sanayidir.

Elektrik sektörünün, İSO 500 firmaları içerisindeki özkaynak oranı giderek azalmasına rağmen, özkaynak pay ortalaması % 18'dir. 1993 ve 1994 yıllarında bu sektörün İSO 500 firmaları içerisindeki özsermaye payı % 35,66 ve % 35,10 olmuş, 2000 yılına kadar da % 19 – 22 oranında değişim göstermiştir. 2001 kriz yılında elektrik sektörünün özkaynak payı % 9,86'ya düşmüştür. 2002 – 2011 yılları arasında elektrik sektörünün İSO 500 firmaları içindeki özkaynak payı % 11–16 arasında değişmiştir.

1993–2011 yılları arasında İSO 500 firmaları içinde özsermaye oranı yüksek olan bir diğer sektör ise otomotiv endüstrisidir. Otomotiv endüstrinin İSO 500 firmaları içerisindeki özsermaye pay ortalaması % 7,5'tir. Yıllar içinde belirgin bir değişim görülmemektedir. 1993 yılında otomotiv endüstrisinin, İSO 500 firmaları içerisindeki özsermaye payı % 6,59'dur. 2010 yılından 2011 yılına geçerken, otomotiv endüstrisinin İSO 500 firmaları içerisindeki özsermaye payı % 6,5'ten % 6,6'ya düşmüştür. Otomotiv endüstrisinin İSO 500 firmaları içinde özsermaye payının en yüksek olduğu yıl % 9,49 oranı ile 2004 yılıdır.

Demir çelik metal ana sanayinin, İSO 500 firmaları içerisinde aldığı özsermaye pay ortalaması % 11'dir ve giderek artan bir seyir izlemiştir. 1993 yılında demir çelik metal ana sanayinin İSO 500 firmaları içerisinde aldığı özsermaye payı % 4,99 iken, 1995–1999 yılları arasında %7 ile % 10 arasında değişmiştir. 2000 – 2003 yılları arasında demir çelik metal ana sanayinin özsermaye payı % 10 – 12 oranına yükselmiş, 2004 yılından sonra bu oran % 15'in üzerine çıkmış, 2011 yılında ise % 12,5 olmuştur. Demir çelik metal ana sanayinin, İSO 500 firmaları içinde aldığı özsermaye payının en yüksek olduğu yıl ise % 16,87 oranıyla 2008 yılıdır.

Tablo 22-2005 - 2011 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Özkaynaklar Toplamı (TL ve yüzde payı)

Sektör Kod	2011	%	2010	%	2009	%	2008	%	2007	%	2006	%	2005	%
210	8.571.211.733	6,482133956	5.931.284.692	4,672432171	4.645.137.160	4	4.335.162.490	3,88	3.277.179.161	2,95	2.735.325.788	2,97	2.170.681.039	2,62
311	10.832.096.486	8,191968957	10.465.857.078	8,244589469	9.482.518.198	8,16	8.490.750.015	7,6	7.886.514.062	7,11	6.825.254.469	7,42	6.583.073.093	7,95
312	1.504.140.195	1,137533238	958.899.883	0,755383512	1.235.187.490	1,06	955.795.209	0,86	1.041.900.287	0,94	905.951.823	0,99	-70.855.360	-0,09
313	3.168.494.464	2,396231267	3.812.616.338	3,003428795	3.376.252.465	2,91	2.708.303.597	2,42	2.537.246.941	2,29	2.201.375.868	2,39	2.655.173.339	3,21
314	1.115.303.921	0,84346877	1.090.536.975	0,859082022	1.177.881.217	1,01	1.355.067.672	1,21	3.924.441.237	3,54	942.898.529	1,03	1.893.171.941	2,29
321	7.890.131.307	5,96705456	7.243.900.515	5,706459151	6.619.867.926	5,7	6.352.597.993	5,68	7.576.081.507	6,83	7.058.634.484	7,68	6.806.273.467	8,22
322	836.317.267	0,632480065	795.392.611	0,626578931	565.480.336	0,49	585.191.111	0,52	614.136.975	0,55	551.502.475	0,6	570.209.080	0,69
323	151.119.950	0,114287196						0						
324					88.851.109	0,08		0	68.387.651	0,06	55.594.219	0,06	39.686.974	0,05
331	1.602.481.491	1,211905622	1.503.255.948	1,184205753	1.200.172.027	1,03	774.559.538	0,69	987.634.105	0,89	588.266.665	0,64	731.999.118	0,88
332	1.068.959.147	0,808419696	872.618.179	0,687414188	754.253.167	0,65	618.021.168	0,55	611.154.850	0,55	526.921.720	0,57	426.328.131	0,52
341	864.717.455	0,653958221	1.038.699.302	0,818246347	1.194.648.477	1,03	1.096.203.179	0,98	1.324.313.214	1,19	1.233.764.011	1,34	1.107.463.309	1,34
342	399.336.367	0,302005353	1.330.406.141	1,048041491	1.257.331.476	1,08	1.501.394.266	1,34	1.385.604.251	1,25	1.159.263.313	1,26	1.107.356.867	1,34
351	5.152.522.053	3,896688029	4.462.022.089	3,515005035	3.968.048.620	3,42	3.770.798.219	3,37	3.483.954.322	3,14	3.114.705.252	3,39	3.106.528.450	3,75
352	1.769.641.673	1,338323534	2.731.907.956	2,152089351	2.625.078.108	2,26	3.215.951.798	2,88	2.274.123.196	2,05	2.052.926.354	2,23	2.583.745.581	3,12
353	9.294.610.455	7,029217328	7.581.498.976	5,972405905	7.073.331.417	6,09	6.639.444.097	5,94	6.018.431.566	5,43	5.289.993.876	5,75	4.560.362.925	5,51
354	3.590.146.424	2,715113191	4.448.438.173	3,504304162	4.867.532.344	4,19	3.457.053.989	3,09	4.895.147.421	4,41	4.155.600.981	4,52	2.774.255.231	3,35
355	1.377.543.947	1,041792534	1.003.201.218	0,790282357	1.114.126.136	0,96	1.035.707.070	0,93	1.000.692.414	0,9	935.401.106	1,02	886.112.528	1,07
356	1.741.551.327	1,317079702	2.427.850.741	1,912565068	2.344.699.191	2,02	1.963.333.475	1,76	2.134.826.085	1,92	1.822.292.664	1,98	1.466.887.514	1,77
361	692.458.894	0,523684568	720.329.031	0,567446803	744.573.951	0,64	702.996.225	0,63	677.312.505	0,61	736.448.170	0,8	708.566.205	0,86
362	2.941.242.312	2,224367716	2.616.355.876	2,061061979	2.281.499.958	1,96	2.200.346.869	1,97	2.026.547.815	1,83	1.836.799.731	2	1.666.075.615	2,01
369	6.615.564.077	5,003140031	6.444.293.807	5,07656052	6.239.212.022	5,37	6.530.839.327	5,84	6.725.645.702	6,06	6.053.999.899	6,58	5.118.748.979	6,19
371	16.648.032.397	12,59037572	16.157.177.865	12,72798754	15.767.735.159	13,57	18.855.315.986	16,87	17.212.831.862	15,52	14.661.164.014	15,94	12.545.895.135	15,16
372	1.453.984.408	1,099602016	1.920.170.541	1,512634627	1.454.017.213	1,25	1.380.469.913	1,24	1.249.431.502	1,13	960.939.719	1,04	686.063.610	0,83
381	1.287.559.225	0,97373996	1.237.909.010	0,975175899	911.568.657	0,78	865.475.746	0,77	852.803.731	0,77	319.026.026	0,35	622.984.808	0,75
382	6.462.314.313	4,887242125	5.779.956.272	4,55322161	5.287.178.345	4,55	4.352.936.683	3,9	4.240.140.389	3,82	4.000.329.540	4,35	3.040.489.453	3,67
383	5.135.731.682	3,883990007	4.466.794.352	3,518764436	3.871.352.147	3,33	3.449.841.850	3,09	3.004.502.477	2,71	2.808.008.290	3,05	2.506.080.985	3,03
384	8.753.206.257	6,619770607	8.286.887.751	6,528083364	8.006.693.426	6,89	8.642.348.397	7,73	8.506.257.698	7,67	7.818.700.481	8,5	6.889.143.975	8,32
390	50.380.789	0,038101383	153.818.462	0,121172118	192.993.533	0,17	316.267.338	0,28	94.348.565	0,09	181.206.259	0,2	186.364.927	0,23
400	21.257.441.358	16,07632465	21.460.045.324	16,9053774	17.813.351.515	15,34	15.596.960.501	13,96	15.296.497.055	13,79	10.431.472.030	11,34	9.388.645.700	11,34
Toplam	132.228.241.374	100	126.942.125.106	100	116.160.572.790	100	111.749.133.721	100	110.928.088.546	100	91.963.767.756	100	82.757.512.619	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır

Tablo 23-1998 - 2004 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Özkaynaklar Toplamı (TL ve yüzde payı)

Sektör Kod	2004	%	2003	%	2002	%	2001	%	2000	%	1999	%	1998	%
210	1.860.133.360	2,42	813.618.474	1,71	514.277.562	1,54	416.463.811	2,17	223.905.540	1,53	230.088.336	2,37	168.372.057	2,61
311	6.044.559.476	7,86	3.908.001.254	8,19	2.272.046.602	6,8	1.624.332.903	8,47	949.152.940	6,48	599.130.835	6,16	396.029.587	6,13
312	-339.876.726	-0,44	-404.444.913	-0,85	237.981.983	0,71	-304.431.106	-1,59	-165.163.351	-1,13	18.565.396	0,19	15.867.932	0,25
313	1.887.845.542	2,46	1.097.850.669	2,3	682.623.842	2,04	156.848.940	0,82	165.131.891	1,13	108.539.970	1,12	74.615.192	1,15
314	669.815.230	0,87	1.894.770.429	3,97	1.072.958.035	3,21	688.258.488	3,59	386.211.803	2,63	202.411.087	2,08	173.791.996	2,69
321	6.602.691.089	8,59	4.616.720.265	9,68	3.887.254.252	11,64	3.117.791.795	16,26	1.388.150.237	9,47	856.481.744	8,81	731.651.187	11,33
322	599.008.376	0,78	443.046.087	0,93	350.583.861	1,05	165.163.008	0,86	81.087.149	0,55	90.202.111	0,93	49.196.175	0,76
323			30.918.825	0,06	21.242.111	0,06	9.485.344	0,05	3.201.452	0,02		0		0
324	26.103.093	0,03		0		0	0	0	3.084.504	0,02		0		0
331	553.753.679	0,72	307.420.526	0,64	157.530.271	0,47	61.042.410	0,32	62.764.354	0,43	32.080.852	0,33	22.700.504	0,35
332	351.834.431	0,46	214.628.046	0,45	147.637.056	0,44	68.525.973	0,36	65.002.544	0,44	50.225.254	0,52	36.958.723	0,57
341	1.179.343.127	1,53	659.789.430	1,38	626.477.956	1,88	328.480.011	1,71	343.909.960	2,35	170.321.088	1,75	84.106.388	1,3
342	995.273.077	1,29	651.775.033	1,37	413.741.866	1,24	222.927.041	1,16	357.361.198	2,44	275.834.845	2,84	139.424.812	2,16
351	3.044.245.046	3,96	1.824.913.613	3,83	1.484.974.955	4,45	1.094.940.681	5,71	693.409.248	4,73	556.379.845	5,72	379.674.136	5,88
352	2.809.990.126	3,66	1.929.639.003	4,05	878.023.647	2,63	345.078.515	1,8	347.586.890	2,37	219.436.058	2,26	152.236.181	2,36
353	4.397.082.600	5,72	2.872.600.703	6,02	2.415.186.209	7,23	1.360.131.438	7,09	851.494.967	5,81	524.154.395	5,39	248.776.936	3,85
354	2.412.430.008	3,14	2.454.565.773	5,15	1.039.367.077	3,11	682.286.144	3,56	412.883.520	2,82	259.881.078	2,67	134.847.032	2,09
355	593.849.115	0,77	570.517.430	1,2	606.286.196	1,81	252.434.271	1,32	248.820.871	1,7	183.084.479	1,88	123.664.725	1,91
356	1.121.461.237	1,46	760.605.720	1,59	456.374.353	1,37	212.845.681	1,11	169.066.944	1,15	111.836.942	1,15	67.059.329	1,04
361	641.869.096	0,83	512.340.756	1,07	345.348.399	1,03	198.542.459	1,04	126.552.691	0,86	83.796.439	0,86	57.369.610	0,89
362	1.590.401.774	2,07	1.122.947.636	2,35	858.110.554	2,57	489.112.610	2,55	330.620.762	2,26	219.337.460	2,26	139.780.914	2,16
369	3.934.049.325	5,12	1.834.552.680	3,85	1.490.576.891	4,46	1.110.812.879	5,79	776.476.862	5,3	558.051.265	5,74	332.277.045	5,14
371	12.644.325.254	16,45	5.267.744.756	11,04	3.452.176.210	10,33	1.798.738.405	9,38	1.466.517.283	10	824.371.732	8,48	568.584.792	8,8
372	504.420.314	0,66	162.093.568	0,34	208.569.213	0,62	230.203.876	1,2	140.775.161	0,96	67.432.084	0,69	44.099.052	0,68
381	535.206.843	0,7	146.222.944	0,31	132.412.135	0,4	89.913.107	0,47	57.971.570	0,4	52.859.990	0,54	61.648.215	0,95
382	3.027.492.541	3,94	1.583.049.726	3,32	967.053.290	2,89	713.325.113	3,72	624.970.559	4,26	366.622.700	3,77	230.096.348	3,56
383	2.372.659.877	3,09	1.708.598.094	3,58	1.288.659.245	3,86	786.021.610	4,1	574.397.519	3,92	278.748.490	2,87	223.069.169	3,45
384	7.293.725.602	9,49	4.240.345.876	8,89	2.185.537.818	6,54	1.311.019.085	6,84	1.141.094.030	7,78	668.873.961	6,88	435.708.505	6,74
390	150.900.393	0,2	128.463.170	0,27	91.046.478	0,27	52.189.869	0,27	15.374.919	0,1	7.423.905	0,08		0
400	9.366.695.542	12,18	6.341.629.060	13,3	5.122.207.731	15,33	1.891.077.724	9,86	2.816.051.459	19,21	2.105.907.899	21,66	1.368.693.675	21,19
Toplam	76.871.288.447	100	47.694.924.633	100	33.406.265.798	100	19.173.562.085	100	14.657.865.476	100	9.722.525.047	100	6.460.300.217	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır

Tablo 24-1993 - 1997 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Özkaynaklar Toplamı (TL ve yüzde payı)

Sektör Kod	1997	%	1996	%	1995	%	1994	%	1993	%
210	89.114.748	2,54	8.134.132	0,45	-4.581.776	-0,49	-10.167.988	-2,83	-1.134.928	-0,75
311	109.886.093	3,13	49.905.218	2,75	33.845.023	3,59	14.200.281	3,96	-675.500	-0,44
312	13.104.236	0,37	6.301.776	0,35	-5.772.620	-0,61	656.279	0,18	-584.350	-0,38
313	49.283.675	1,4	27.742.663	1,53	14.687.751	1,56	4.100.691	1,14	1.624.520	1,07
314	105.338.042	3	53.041.634	2,92	33.466.825	3,55	13.268.083	3,7	7.604.379	5,01
321	426.805.138	12,17	221.918.606	12,21	92.890.086	9,85	36.565.117	10,19	11.179.694	7,36
322	32.231.485	0,92	14.417.084	0,79	11.317.424	1,2	2.408.735	0,67	571.697	0,38
323		0	363.096	0,02		0				
324		0	-94.900	-0,01		0	-753.943	-0,21	-308.722	-0,2
331	9.680.212	0,28	4.733.046	0,26	3.245.026	0,34	722.392	0,2	413.178	0,27
332	15.600.767	0,44	4.586.153	0,25	1.494.576	0,16	236.393	0,07	141.694	0,09
341	35.014.030	1	32.586.354	1,79	26.416.863	2,8	6.036.853	1,68	2.859.460	1,88
342	66.197.648	1,89	32.075.490	1,76	22.786.076	2,42	8.347.480	2,33	2.385.625	1,57
351	249.531.883	7,11	148.848.396	8,19	94.986.207	10,07	29.940.804	8,35	12.532.165	8,25
352	81.690.007	2,33	41.026.261	2,26	23.984.261	2,54	8.879.195	2,48	3.906.328	2,57
353	51.971.392	1,48		0		0	15.050.250	4,2	11.075.879	7,29
354	82.112.170	2,34	88.398.798	4,86	53.128.361	5,63	8.548.789	2,38	3.231.403	2,13
355	74.114.810	2,11	41.453.298	2,28	22.044.246	2,34	8.151.288	2,27	4.116.482	2,71
356	30.297.454	0,86	11.927.595	0,66	8.297.527	0,88	1.355.670	0,38	341.343	0,22
361	41.842.511	1,19	23.296.860	1,28	12.457.520	1,32	4.667.604	1,3	1.929.243	1,27
362	69.508.298	1,98	43.156.589	2,37	22.387.926	2,37	7.321.242	2,04	3.609.788	2,38
369	171.969.656	4,9	76.139.818	4,19	40.546.968	4,3	13.951.693	3,89	7.323.933	4,82
371	312.297.974	8,9	141.378.676	7,78	72.620.920	7,7	15.695.229	4,38	7.574.629	4,99
372	31.850.750	0,91	22.838.082	1,26	5.473.687	0,58	-1.849.473	-0,52	-3.067.142	-2,02
381	42.960.645	1,22	26.498.388	1,46	14.187.992	1,5	5.505.761	1,53	1.904.772	1,25
382	130.371.083	3,72	55.366.798	3,05	20.798.308	2,2	2.715.208	0,76	2.240.013	1,47
383	126.323.954	3,6	74.054.145	4,07	38.429.768	4,07	13.331.242	3,72	6.744.946	4,44
384	268.552.715	7,66	143.015.409	7,87	67.685.793	7,18	23.594.270	6,58	10.015.595	6,59
390	1.551.565	0,04	74.074	0	73.018	0,01	318.512	0,09	191.611	0,13
400	788.737.319	22,48	424.676.025	23,36	216.397.551	22,94	125.920.995	35,1	54.174.530	35,66
Toplam	3.507.940.260	100	1.817.859.564	100	943.295.307	100	358.718.654	100	151.922.266	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

İnceleme dönemi içrsinde ana kimya sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki özsermaye payı azalan bir seyir izlemektedir. Ana kimya sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki özsermaye payı 1993 yılında % 8,25 iken; 2010 yılında % 3,5; 2011 yılında ise % 3,8 olmuştur. Ana kimya sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki özsermaye payının en yüksek olduğu yıl %10,07 oranı ile 1995 yılıdır. Ana kimya sanayisinin İSO 500 firmaları içinde özsermaye payının en düşük olduğu yıl ise % 3,14 oranı ile 2007 yılıdır.

Petrol ürünleri sanayinin İSO 500 firmaları içinde aldığı özkaynak pay ortalaması % 4,80'dir. Petrol ürünleri sanayinin İSO 500 firmaları içinde aldığı özkaynak payının en yüksek olduğu yıl %7,58 oranı ile 2010 yılıdır. Bu payın en düşük olduğu yıl ise %1,48 oranı ile 1997 yılıdır. 1995 ve 1996 yıllarında petrol ürünleri sanayiinde faaliyet gösteren hiçbir firma İSO 500 sıralamasına girememiştir. 1993 yılında İSO 500 firmalarının özkaynak ortalaması 304,546 TL iken, petrol ürünleri sanayinde faaliyet gösteren iki kamu kurumunun özkaynak değeri bu ortalamanın üstündedir.

Başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri sanayi, giyim eşya sanayi, ayakkabı sanayi, ağaç ve mantar ürünleri sanayi, ağaç mobilya ve mefruşat sanayi, çanak çömlek çini porselen sanayi, demir çelik dışında metal ana sanayi, metal eşya sanayinin inceleme dönemleri içinde İSO firmaları içerisinde aldığı özkaynak payı % 1'in altındadır.

4.3.5. Aktifler toplamına göre incelenmesi

Aktifler toplamı, bir işletmenin sahip olduğu ekonomik değerlerin mali tutarını gösterir. 1993 – 2011 yılları arasında İSO 500 firmalarının toplam varlıkları, cari fiyatlarla 637.456.642,96 TL'den 285.544.843.361,00 TL'ye yükselmiştir. 2004 yılı sonuna kadar yapılan yeniden değerlendirme ve enflasyon düzeltmesinin etkisiyle 2004 yılında İSO 500 firmalarının toplam aktifleri % 33 oranında artmıştır. Daha sonra fiyat artışı hızı yavaşladığı ve enflasyon düzeltmesi yapılmadığı için İSO 500 firmalarının toplam aktiflerinin artış hızı yavaşlamıştır. 1993 – 1994 döneminde, İSO 500 firmaları aktifler toplamının değişim oranı % 119 olmuştur. 2002 yılına kadar İSO 500

firmalarının toplam aktiflerinin değişim oranı % 50'nin altına düşmemiştir. 2002 – 2004 yılları arasında İSO 500 firmalarının toplam aktifleri % 20 – 30 oranında artmış, 2005 – 2008 yılları arasında ise % 10- 17 oranında artmıştır. 2008–2009 döneminde İSO 500 firmalarının aktifler toplamının değişim oranı % (-1,36) olmuştur. 2010 yılında İSO 500 firmalarının aktifler toplamı 258.718.918.015,00 TL iken, 2011 yılında 26.825.925.346,00 TL olmuştur.

Tablo 25-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Aktifler Toplamı

Yıllar	Aktifler Toplamı (TL)	Net Değişim (TL)	Yüzde Değişim (%)
1993	637.456.642,96		
1994	1.402.081.368,37	764.624.725,41	119,95
1995	2.400.636.365,34	998.554.996,97	71,22
1996	4.561.442.385,00	2.160.806.019,66	90,01
1997	9.005.170.155,00	4.443.727.770,00	97,42
1998	16.030.808.090,00	7.025.637.935,00	78,02
1999	25.838.151.862,00	9.807.343.772,00	61,18
2000	38.997.514.930,00	13.159.363.068,00	50,93
2001	66.914.109.918,00	27.916.594.988,00	71,59
2002	87.765.385.197,00	20.851.275.279,00	31,16
2003	105.511.046.033,00	17.745.660.836,00	20,22
2004	140.389.819.888,00	34.878.773.855,00	33,06
2005	155.991.365.534,00	15.601.545.646,00	11,11
2006	171.951.471.142,00	15.960.105.608,00	10,23
2007	202.224.156.642,00	30.272.685.500,00	17,61
2008	233.270.568.118,00	31.046.411.476,00	15,35
2009	230.104.063.151,00	-3.166.504.967,00	-1,36
2010	258.718.918.015,00	28.614.854.864,00	12,43
2011	26.825.925.346,00		

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır

Tablolarda, 1993 – 2011 döneminde İSO 500 firmalarının sektörlere göre gruplandırılarak, aktiflerinin toplamı verilmiştir. İnceleme dönemi içinde aktifler ortalaması en yüksek olan ilk beş sektör ise elektrik sektörü, demir çelik metal ana sanayi, dokuma sanayi, otomotiv endüstrisi ve gıda maddeleri sanayidir. 1993 – 2011 yılları arasında İSO 500 firmaları içinde aldığı aktifler payı en yüksek olan ilk beş

sektör sıralamasına kesintisiz olarak giren sektörler; elektrik sektörü, demir çelik metal ana sanayi ve dokuma sanayidir.

İnceleme dönemi içinde dokuma sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler pay ortalaması % 9'dur. Dokuma sanayinin 1993 – 2004 yılları arasında İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler payı % 10 – 12 arasında değişmektedir. 2004 – 2009 döneminde dokuma sanayinin aktifler payı yıldan yıla düşüş göstermektedir. 2010 yılında dokuma sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler payı % 4,9 iken, 2011 yılında % 5,18 olmuştur. Dokuma sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler payının en yüksek olduğu yıl ise %12,52 oranı ile 1998 yılıdır.

İnceleme dönemi içinde, demir çelik metal ana sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler pay ortalaması % 10'dur ve artan bir seyir izlemiştir. 1993 yılında demir çelik metal ana sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler payı % 6,69'dur. 2004 yılından sonra demir çelik metal ana sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler payı % 10'un üzerine çıkmıştır. 2010 yılında demir çelik metal ana sanayinin İSO 500 firmaları içerisinde aldığı aktifler payı % 14,11 iken, 2011 yılında % 13,76 olmuştur.

Tablo 26-2005- 2011 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Aktifleri (TL ve yüzde payı)

Sektör Kod	2011	%	2010	%	2009	(%)	2008	(%)	2007	(%)	2006	(%)	2005	(%)
210	11.086.711.656	3,88	7.432.288.926	2,87	6.342.877.920	2,76	6.540.154.700	2,8	5.046.037.737	2,5	4.124.763.710	2,4	3.243.869.510	2,08
311	26.192.295.579	9,17	23.314.487.105	9,01	19.700.437.075	8,56	18.206.262.319	7,8	13.072.040.693	6,46	11.916.206.409	6,93	11.116.379.499	7,13
312	3.803.778.344	1,33	2.505.612.716	0,97	2.461.302.700	1,07	2.245.982.776	0,96	2.250.757.614	1,11	1.622.429.257	0,94	2.272.024.816	1,46
313	5.320.898.200	1,86	5.944.669.830	2,30	5.280.041.833	2,29	4.122.052.461	1,77	3.591.112.023	1,78	3.249.634.038	1,89	3.717.386.422	2,38
314	2.768.497.508	0,97	2.580.277.259	1,00	2.639.013.937	1,15	2.487.543.473	1,07	5.449.821.514	2,69	1.740.419.099	1,01	4.150.168.315	2,66
321	14.799.286.306	5,18	12.671.670.218	4,90	11.773.693.259	5,12	12.062.011.738	5,17	13.813.905.943	6,83	11.603.489.714	6,75	13.108.500.992	8,4
322	1.911.057.346	0,67	1.672.629.208	0,65	1.160.739.671	0,5	1.290.107.716	0,55	1.348.117.396	0,67	1.238.436.706	0,72	1.398.156.860	0,9
323	285.068.422	0,10						0						
324					131.844.335	0,06		0	113.743.260	0,06	91.207.396	0,05	68.804.845	0,04
331	5.322.563.361	1,86	3.960.403.241	1,53	3.388.066.323	1,47	2.899.830.391	1,24	2.730.122.842	1,35	1.998.031.556	1,16	1.918.307.130	1,23
332	1.412.377.633	0,49	1.155.115.682	0,45	1.094.330.429	0,48	1.003.240.341	0,43	943.730.062	0,47	989.541.048	0,58	799.170.273	0,51
341	2.359.123.609	0,83	2.162.858.123	0,84	2.372.109.003	1,03	2.340.550.386	1	1.996.814.522	0,99	1.808.238.589	1,05	1.408.429.390	0,9
342	468.495.415	0,16	2.120.222.501	0,82	2.097.493.807	0,91	2.561.693.964	1,1	2.291.248.993	1,13	1.834.172.986	1,07	1.708.893.536	1,1
351	10.190.035.373	3,57	8.323.845.886	3,22	6.765.115.135	2,94	6.707.298.967	2,88	5.197.090.313	2,57	4.971.299.108	2,89	4.610.368.704	2,96
352	5.395.906.948	1,89	6.541.883.356	2,53	5.524.169.238	2,4	6.672.142.816	2,86	5.207.910.306	2,58	4.915.409.796	2,86	4.914.636.173	3,15
353	19.407.078.738	6,80	17.728.432.587	6,85	13.371.165.394	5,81	11.619.808.869	4,98	11.487.251.957	5,68	9.104.234.439	5,29	7.770.921.543	4,98
354	9.250.313.947	3,24	10.426.721.859	4,03	10.704.075.045	4,65	9.047.267.309	3,88	10.364.046.980	5,13	10.163.675.270	5,91	6.952.068.791	4,46
355	3.341.572.254	1,17	1.876.434.616	0,73	1.822.670.763	0,79	1.925.545.648	0,83	1.623.965.382	0,8	1.507.010.001	0,88	1.315.352.552	0,84
356	3.864.604.821	1,35	4.811.060.699	1,86	4.668.074.145	2,03	3.990.254.627	1,71	3.755.822.178	1,86	3.098.603.945	1,8	2.907.152.361	1,86
361	1.978.947.812	0,69	1.652.608.848	0,64	1.583.547.582	0,69	1.643.195.247	0,7	1.331.034.515	0,66	1.474.609.980	0,86	1.317.516.338	0,84
362	4.852.909.738	1,70	4.649.503.409	1,80	4.136.521.462	1,8	3.889.082.237	1,67	3.051.270.634	1,51	2.818.437.271	1,64	2.561.435.635	1,64
369	10.500.268.517	3,68	9.851.007.391	3,81	9.597.940.136	4,17	11.824.774.799	5,07	9.697.915.596	4,8	8.618.327.627	5,01	7.091.946.660	4,55
371	39.301.354.830	13,76	36.510.956.743	14,11	31.871.312.780	13,85	37.846.980.597	16,22	28.903.324.330	14,29	24.285.910.876	14,12	20.227.622.902	13
372	4.762.643.744	1,67	4.334.637.352	1,68	2.640.495.242	1,15	3.159.225.742	1,35	2.944.201.179	1,46	2.407.877.191	1,4	1.731.847.805	1,11
381	3.313.449.235	1,16	2.917.142.367	1,13	2.281.578.270	0,99	2.173.308.196	0,93	1.996.079.967	0,99	1.049.864.430	0,61	1.383.507.853	0,89
382	16.049.265.378	5,62	12.585.469.428	4,86	11.350.075.780	4,93	11.752.384.450	5,04	10.140.290.085	5,01	9.182.342.150	5,34	6.666.852.407	4,27
383	15.611.780.853	5,47	12.759.346.401	4,93	10.664.394.180	4,63	10.718.398.469	4,59	9.728.868.804	4,81	10.237.613.572	5,95	8.967.849.520	5,75
384	25.669.320.883	8,99	21.544.464.116	8,33	19.731.130.628	8,57	20.298.629.308	8,7	17.672.675.905	8,74	15.317.727.114	8,91	14.033.632.316	9
390	211.122.923	0,07	367.046.886	0,14	701.814.214	0,3	808.313.530	0,35	742.122.639	0,37	468.954.507	0,27	439.576.262	0,28
400	36.114.113.988	12,65	36.318.121.262	14,04	34.248.032.865	14,88	33.434.527.042	14,33	25.732.833.273	12,72	20.113.003.357	11,7	18.188.986.124	11,7
Toplam	285.544.843.361	100,00	258.718.918.015	100,00	230.104.063.151	100	233.270.568.118	100	202.224.156.642	100	171.951.471.142	100	155.991.365.534	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

Tablo 27-1998- 2004 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Aktifleri (TL ve yüzde payı)

Sektör Kodu	2004	(%)	2003	(%)	2002	(%)	2001	(%)	2000	(%)	1999	(%)	1998	(%)
210	2.791.439.584	1,99	1.850.311.677	1,75	1.338.935.990	1,53	1.003.441.472	1,5	649.263.635	1,66	597.880.524	2,31	379.147.034	2,37
311	11.153.725.511	7,94	8.661.239.284	8,21	6.033.588.653	6,87	4.448.484.042	6,65	3.163.807.269	8,11	2.218.571.024	8,59	1.323.503.669	8,26
312	2.120.762.839	1,51	1.534.304.285	1,45	820.292.471	0,93	913.055.375	1,36	729.096.087	1,87	474.539.035	1,84	181.511.416	1,13
313	2.405.779.225	1,71	1.720.572.102	1,63	1.445.330.101	1,65	538.989.831	0,81	335.605.879	0,86	267.926.272	1,04	181.809.536	1,13
314	1.363.235.654	0,97	3.440.854.140	3,26	3.371.299.604	3,84	3.688.269.134	5,51	2.706.173.142	6,94	1.597.429.280	6,18	1.402.567.242	8,75
321	12.972.785.009	9,24	10.938.730.437	10,37	10.134.087.915	11,55	8.321.140.573	12,44	4.305.331.729	11,04	2.819.445.732	10,91	2.007.423.829	12,52
322	1.433.285.596	1,02	1.215.178.282	1,15	1.105.981.295	1,26	584.151.348	0,87	264.504.562	0,68	289.572.755	1,12	171.763.445	1,07
323	41.269.712	0,03	52.565.936	0,05	33.872.508	0,04	22.617.608	0,03	15.096.853	0,04		0		0
324	41.269.712	0,03		0		0		0	11.358.731	0,03		0		0
331	1.317.394.293	0,94	735.401.356	0,7	383.714.101	0,44	144.118.736	0,22	145.638.988	0,37	84.590.757	0,33	58.908.903	0,37
332	661.591.518	0,47	410.729.109	0,39	339.835.135	0,39	245.245.387	0,37	190.645.588	0,49	117.602.782	0,46	70.610.221	0,44
341	1.654.144.590	1,18	1.180.814.324	1,12	1.345.076.598	1,53	782.757.615	1,17	619.268.334	1,59	319.482.637	1,24	163.114.670	1,02
342	1.310.952.679	0,93	1.038.906.158	0,98	710.070.471	0,81	745.798.659	1,11	860.627.841	2,21	758.238.362	2,93	346.158.257	2,16
351	4.345.017.185	3,09	2.812.167.859	2,67	2.618.057.800	2,98	1.958.995.660	2,93	1.186.324.829	3,04	877.633.873	3,4	567.525.611	3,54
352	5.030.287.672	3,58	4.125.747.919	3,91	2.798.663.839	3,19	1.914.474.696	2,86	1.227.076.298	3,15	818.491.606	3,17	488.324.821	3,05
353	7.067.111.615	5,03	5.013.560.942	4,75	4.599.772.532	5,24	3.063.148.595	4,58	1.916.540.358	4,91	1.341.442.624	5,19	605.119.263	3,77
354	6.253.388.624	4,45	5.798.189.734	5,5	5.036.346.207	5,74	1.378.483.877	2,06	906.746.978	2,33	479.920.089	1,86	267.559.350	1,67
355	837.773.965	0,6	940.913.952	0,89	967.843.983	1,1	508.956.232	0,76	433.098.778	1,11	324.842.500	1,26	191.484.077	1,19
356	2.267.778.820	1,62	1.561.298.715	1,48	958.248.848	1,09	583.144.597	0,87	418.117.408	1,07	317.167.185	1,23	171.100.219	1,07
361	1.065.566.635	0,76	839.517.108	0,8	713.087.515	0,81	447.030.920	0,67	240.303.602	0,62	176.049.359	0,68	108.725.869	0,68
362	2.409.743.330	1,72	1.933.490.600	1,83	1.607.652.605	1,83	1.012.135.032	1,51	637.287.425	1,63	432.516.182	1,67	292.874.806	1,83
369	4.753.992.931	3,39	2.581.676.762	2,45	2.282.264.052	2,6	1.809.447.260	2,7	1.286.195.202	3,3	886.770.670	3,43	548.012.984	3,42
371	19.657.732.339	14	10.382.869.126	9,84	8.012.849.467	9,13	5.490.408.343	8,21	3.672.654.557	9,42	2.130.104.739	8,24	1.356.591.386	8,46
372	788.314.769	0,56	512.220.285	0,49	415.930.185	0,47	419.881.703	0,63	270.643.503	0,69	151.939.138	0,59	75.186.884	0,47
381	1.320.696.476	0,94	770.615.542	0,73	357.802.374	0,41	287.225.047	0,43	176.785.961	0,45	140.469.790	0,54	135.439.975	0,84
382	6.271.758.600	4,47	4.475.007.545	4,24	3.200.812.111	3,65	2.271.801.682	3,4	1.643.399.801	4,21	1.003.124.969	3,88	534.972.236	3,34
383	7.611.013.489	5,42	5.828.988.778	5,52	5.088.571.581	5,8	3.343.865.105	5	1.931.308.207	4,95	1.185.124.834	4,59	772.050.368	4,82
384	13.861.377.566	9,87	10.701.908.143	10,14	8.536.766.167	9,73	4.439.558.578	6,63	2.969.622.087	7,61	1.888.095.137	7,31	1.153.213.783	7,19
390	297.224.185	0,21	257.752.183	0,24	196.149.623	0,22	109.393.393	0,16	34.165.132	0,09	12.721.033	0,05		0
400	17.324.675.477	12,34	14.195.513.750	13,45	13.312.481.466	15,17	16.438.089.418	24,57	6.050.826.166	15,52	4.123.792.825	15,96	2.476.108.236	15,45
Toplam	140.389.819.888	100	105.511.046.033	100	87.765.385.197	100	66.914.109.918	100	38.997.514.930	100	25.838.151.862	100	16.030.808.090	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

Tablo 28-1993- 1997 Döneminde İSO 500 Alt Sektörlerinin Aktifleri (TL ve yüzde payı)

Sektör Kodu	1997	(%)	1996	(%)	1995	(%)	1994	(%)	1993	(%)
210	266.415.685	2,96	92.957.969	2,04	45.473.392	1,89	36.751.381	2,62	15.590.727	2,45
311	638.741.355	7,09	297.518.941	6,52	158.739.770	6,61	95.196.412	6,79	56.984.017	8,94
312	94.536.673	1,05	26.575.837	0,58	17.303.182	0,72	2.438.483	0,17	1.609.799	0,25
313	106.735.096	1,19	57.764.623	1,27	23.853.424	0,99	10.859.508	0,77	4.587.057	0,72
314	664.316.304	7,38	329.292.622	7,22	164.787.368	6,86	112.717.055	8,04	46.146.428	7,24
321	1.057.737.008	11,75	529.736.332	11,61	248.122.205	10,34	157.601.552	11,24	59.974.733	9,41
322	106.243.584	1,18	45.819.654	1	26.743.167	1,11	12.008.192	0,86	2.555.772	0,4
323		0	1.994.911	0,04		0		0		0
324		0	1.222.916	0,03		0	224.367	0,02	163.703	0,03
331	32.496.471	0,36	17.084.805	0,37	7.585.148	0,32	2.586.137	0,18	1.388.386	0,22
332	30.934.274	0,34	8.955.821	0,2	3.529.316	0,15	781.468	0,06	513.781	0,08
341	61.250.549	0,68	50.817.260	1,11	38.351.417	1,6	14.575.748	1,04	7.157.305	1,12
342	206.981.229	2,3	97.849.269	2,15	56.681.505	2,36	27.705.969	1,98	11.275.517	1,77
351	369.490.991	4,1	218.842.833	4,8	137.800.821	5,74	65.316.078	4,66	31.508.792	4,94
352	255.941.242	2,84	116.411.370	2,55	60.144.403	2,51	30.647.501	2,19	14.550.481	2,28
353	313.136.487	3,48		0		0	50.497.302	3,6	33.025.092	5,18
354	186.478.922	2,07	308.595.434	6,77	142.875.042	5,95	29.352.729	2,09	12.116.797	1,9
355	119.637.631	1,33	60.983.656	1,34	33.698.202	1,4	16.288.078	1,16	7.727.534	1,21
356	82.151.865	0,91	28.087.850	0,62	16.587.480	0,69	3.956.938	0,28	1.161.814	0,18
361	96.362.711	1,07	45.910.320	1,01	23.687.941	0,99	14.453.694	1,03	4.701.280	0,74
362	153.749.041	1,71	97.511.753	2,14	37.455.051	1,56	15.896.512	1,13	7.400.873	1,16
369	303.948.438	3,38	132.883.446	2,91	70.905.508	2,95	38.182.983	2,72	20.216.557	3,17
371	886.848.016	9,85	431.091.309	9,45	231.383.202	9,64	124.190.154	8,86	42.658.195	6,69
372	62.831.894	0,7	39.055.503	0,86	23.680.678	0,99	11.534.809	0,82	5.621.994	0,88
381	114.736.334	1,27	73.456.406	1,61	33.176.003	1,38	19.028.172	1,36	8.268.803	1,3
382	316.264.452	3,51	130.743.390	2,87	69.203.273	2,88	40.042.056	2,86	27.222.063	4,27
383	425.003.819	4,72	223.273.223	4,89	112.683.973	4,69	56.960.988	4,06	31.147.762	4,89
384	664.382.940	7,38	325.244.642	7,13	162.170.479	6,76	79.547.139	5,67	46.626.041	7,31
390	3.523.668	0,04	976.236	0,02	309.500	0,01	649.340	0,05	385.496	0,06
400	1.384.293.476	15,37	770.784.054	16,9	453.704.919	18,9	332.090.623	23,69	135.169.841	21,2
Toplam	9.005.170.155	100	4.561.442.385	100	2.400.636.365	100	1.402.081.368	100	637.456.643	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

Aktifler toplamı açısından İSO 500 firmaları incelendiğinde dikkate değer bir diğer sektör ise elektrik sektörüdür. Elektrik sektörünün İSO 500 firmaları içerisindeki toplam aktifler payı yıllar içinde giderek azalsa da, 1993- 2011 yılları arasında % 10'un altına düşmemiştir. Elektrik sektörünün İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler payının en düşük olduğu yıllar 2005 ve 2006 yıllardır. Bu yıllar da elektrik sektörünün İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler payı sırasıyla % 11,66 ve %11,70 olmuştur. Bu oranının en yüksek olduğu dönem ise % 24,57 oranıyla 2001 yılıdır. 1994 yılında da elektrik sektörünün İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler payı % 23,69 olmuştur. 2010 yılında elektrik sektörünün İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler payı %14,04 iken, 2011 yılında %12,65 olmuştur.

Gıda maddeleri sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki toplam aktifler payı % 6 – 9 arasında değişmiştir. Gıda maddeleri sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler payının en düşük olduğu yıl % 6,46 oranı ile 2007 yılıdır. Gıda maddeleri sanayisinin İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler payının en yüksek olduğu yıl ise % 9,17 oranı ile 2011 yılıdır.

İnceleme dönemi içinde, otomotiv endüstrisinin İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler payı % 5 – 9 oranları arasında değişmiştir. Otomotiv endüstrisinin İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler payının en düşük olduğu yıl % 5,67 oranı ile 1994 yılıdır. Bu oranın en yüksek olduğu yıl ise % 10,14 oranı ile 2003 yılıdır. 2002 yılından sonra otomotiv sektörünün İSO 500 firmaları içerisindeki aktifler payı % 8'in altına düşmemiştir. 2011 yılında bu oran % 8,99 olmuştur.

Başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri sanayi, giyim eşya sanayi, ayakkabı sanayi, ağaç ve mantar ürünleri sanayi, ağaç mobilya ve mefruşat sanayinin, lastik ürünleri sanayi, çanak çömlek çini ve porselen sanayi, demir çelik dışında metal ana sanayi, metal eşya sanayi, mesleki, bilimsel, sağlık amaçlı aletler ve malz. sanayinin 1993 – 2011 yılları arasında İSO firmaları içerisinde aldığı aktifler payı %1'in altındadır.

4.3.6. Dönem kârı ve zararına göre incelenmesi

Bu bölümde, İSO 500 firmalarının 1993 – 2011 yılları arasında toplam kâr, kârın sektörlere göre dağılımı ve kârlılık durumları açıklanacaktır. Aşağıdaki tabloda 1993–2009 yılları arasında İSO 500 firmalarının kârlılığı verilmiştir.

Tablo 29-1993 – 2011 Döneminde İSO 500 Firmaları Toplam Kârı ve Yüzde Değişimi

Yıllar	Toplam Dönem Sonu Kar - Zararı (TL)	Net Değişim (TL)	Yüzde Değişim (%)
1993	20.501.005,81		
1994	77.379.932,57	56.878.926,76	277,44
1995	241.357.089,10	163.977.156,53	211,91
1996	442.986.438,00	201.629.348,90	83,54
1997	841.795.635,00	398.809.197,00	90,03
1998	934.578.658,00	92.783.023,00	11,02
1999	942.679.901,00	8.101.243,00	0,87
2000	1.397.136.362,00	454.456.461,00	48,21
2001	-179.631.037,00	-1.576.767.399,00	-112,86
2002	5.658.363.647,00	5.837.994.684,00	32,50
2003	8.087.467.438,00	2.429.103.791,00	42,93
2004	11.224.695.483,00	3.137.228.045,00	38,79
2005	8.319.349.999,00	-2.905.345.484,00	-25,88
2006	12.975.571.107,00	4.656.221.108,00	55,97
2007	17.148.677.710,00	4.173.106.603,00	32,16
2008	11.069.032.024,00	-6.079.645.686,00	-35,45
2009	13.513.207.731,00	2.444.175.707,00	22,08
2010	21.941.328.308,00	8.428.120.577,00	62,37
2011	20.771.388.272,00	-1.169.940.036,00	-5,33

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

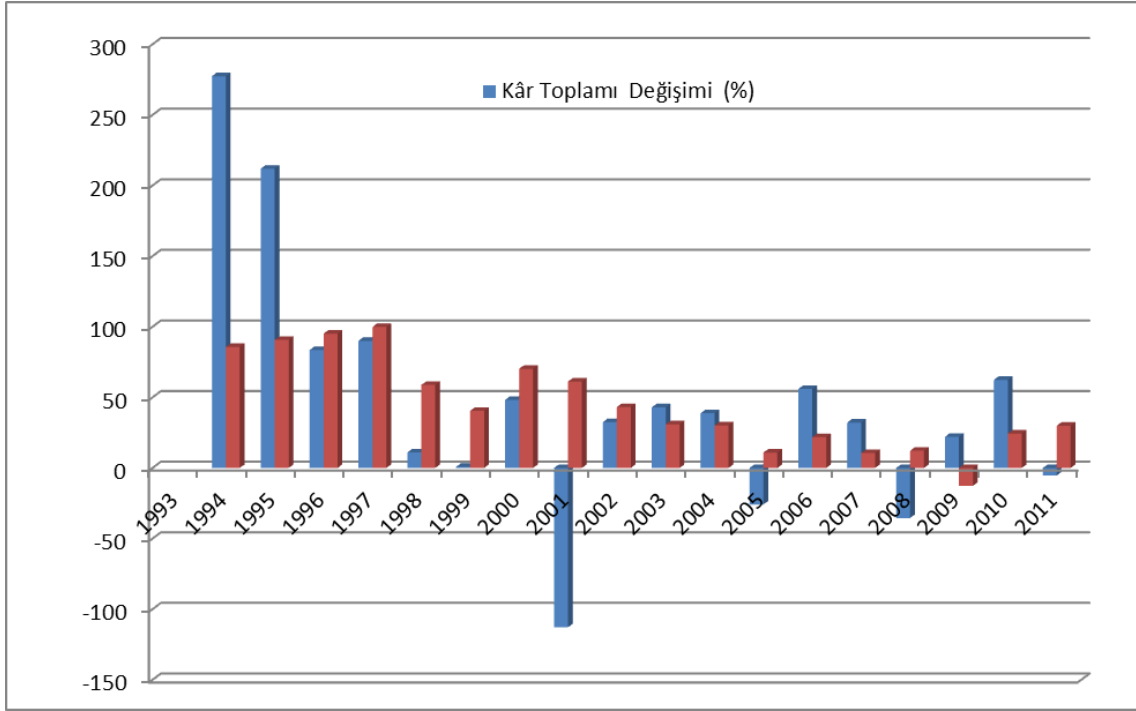
İSO 500 firmalarının dönem sonu net kârı 1993 yılında 20.501.005,81 TL iken, 2011 yılında 20.771.388.272,00 TL olmuştur. 2001 yılında İSO 500 firmalarının dönem sonu toplam net kâr- zararına bakıldığında bu yılı zararla kapattıkları görülüyor. 2001 yılında İSO 500 firmalarının vergi öncesi dönem net zararı -179.631.037,00 TL olmuştur. 1993 – 1995 yılları arasında İSO 500 firmalarının vergi öncesi kâr artış oranı

% 200'ün üzerindedir. 1996 – 1997 döneminde İSO 500 firmaları vergi öncesi kâr artış oranı % 80–90 olmuştur. 1997 – 1998 döneminde vergi öncesi toplam kâr artış oranı % 11 olmuş, 1999 – 2000 döneminde ise vergi öncesi toplam kâr artış oranı % 0,87 olmuştur. İSO 500 firmaları 2001 yılı sonunda elde ettikleri zarardan dolayı, dönem sonu net kâr – zarar değişim oranı % (-112) olmuştur. 2004 – 2005 döneminde İSO 500 firmalarının dönem sonu net kâr değişim oranı % (-25) azalmış, 2007 – 2008 döneminde ise bu oran % (-35) 'e düşmüştür. 2010 yılında İSO 500 firmalarının dönem sonu net kâr toplamı 21.941.328.308,00 TL iken, 2011 yılında 20.771.388.272,00 TL olmuştur.

Tablo 30-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Toplam Kârı ile Satış Hasılatının Karşılaştırılması

Yıllar	Kâr Toplamı Değişimi (%)	Satış Hasılatı Değişimi (%)
1993		
1994	277,44	85,7
1995	211,91	90,68
1996	83,54	95,13
1997	90,03	99,86
1998	11,02	58,79
1999	0,87	40,47
2000	48,21	70,19
2001	-112,86	61,14
2002	32,5	43,11
2003	42,93	30,93
2004	38,79	30,08
2005	-25,88	10,92
2006	55,97	21,83
2007	32,16	10,55
2008	-35,45	12,18
2009	22,08	-12,67
2010	62,37	24,37
2011	-5,33	29,86

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

Grafik 4. 1993 – 2009 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Toplam Kârı ile Satış Hasılatının Karşılaştırılması

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

1993 – 2011 döneminde İSO firmalarının satış hasılatı ile dönem sonu kâr değişim oranlarında azalma görülmektedir. 1993 – 1994 ve 1994 – 1995 dönemlerinde kârlılık değişim oranı % 277 ve % 211 iken, satış hasılatı değişim oranı sırasıyla % 85 ve % 71 olmuştur. Bu durum işletmelerin satış hasılatının üzerinde kâr elde ettiklerini gösterir. 1996 – 2002 yılları arasında satış hasılatı yüzde değişimi, net kârın yüzde değişiminden daha yüksek olmuştur. 2000 – 2001, 2004 – 2005 ve 2007 – 2008 dönemleri ise toplam net kâr değişim oranları azalırken, satış hasılatı değişim oranlarının arttığı dönemlerdir. Satış hasılatı değişim oranının kârlılık değişim oranının üstünde olması işletmelerin satışlarından elde ettikleri geliri, o sene içinde alamadıklarını göstermektedir.

2001 kriz döneminde işletmelerin dönem sonu elde ettikleri zarar sonucunda kâr değişim oranı % (- 112) olurken, satış hasılatı değişim oranı % 61,14 olmuştur. 2001 kriz döneminde şirketlerin satış hasılatının etkilenmediği görülmektedir. 2001 kriz döneminden sonra İSO 500 firmalarının satış hasılatındaki değişimin azaldığı görülmektedir. 2001 – 2002 döneminde şirketlerin satış hasılatı değişimi % 43,11 iken

2007 – 2008 döneminde % 12,18'e düşmüştür. 2008 – 2009 döneminde ise İSO 500 firmalarının dönem sonu kâr toplamı değişim oranı % 22 iken, satış hasılatı değişim oranı % (-12,67) olmuştur. 2009 kriz döneminde satışlarının düşmesine rağmen kârlılıklarını koruyabilmeleri, aktiflerini kullandıklarını göstermektedir, çünkü 2008 – 2009 döneminde İSO 500 firmalarının toplam aktifleri değişim oranı (-1,36) olmuştur.

İSO 500 firmalarının 1993- 2011 yılları arasında toplam kârın cari fiyatlarla sektörel dağılımının gösterdiği gelişim aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

2001 kriz yılı dâhil edilmeden, 1993–2011 yılları arasında kârlılık ortalaması en yüksek olan ilk beş sektör otomotiv endüstrisi, petrol ürünleri sanayi, çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayi, taş ve toprağa dayalı diğer sanayi ile demir çelik metal ana sanayidir. Otomotiv endüstrisi, inceleme dönemi içerisinde, her yıl en kârlı beş sektör arasına girmiştir.

İncelenen yıllar içinde İSO 500 firmaları içinde başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri sanayi, ayakkabı sanayi, ağaç mobilya ve mefruşat sanayi, kâğıt ve kâğıt ürünleri sanayi, demir çelik dışında metal ana sanayinin dönem sonu kâr – zarar toplamalarının ortalamasına bakıldığında ağırlıklı olarak zararlar kapattıkları görülüyor.

Tablo 31-İSO 500 Firmalarının 2005 – 2011 Döneminde Sektörlere Göre Dönem Sonu Kâr – Zararı (TL ve İSO 500 içinde yüzde payı)

Sektör Kod	2011	%	2010	%	2009	%	2008	%	2007	%	2006	%	2005	%
210	3.104.582.565	14,95	1.443.103.841	6,58	1.110.471.383	8,22	878.906.097	7,94	740.202.981	4,32	594.252.855	4,58	284.767.472	3,42
311	1.322.588.287	6,37	1.283.558.567	5,85	1.624.151.057	12	600.084.190	5,42	1.433.801.990	8,36	825.715.062	6,36	691.964.940	8,32
312	51.677.449	0,25	4.643.642	0,02	129.152.361	0,96	50.001.986	0,45	174.327.737	1,02	73.626.049	0,57	175.707.415	2,11
313	386.708.882	1,86	568.830.448	2,59	610.563.120	4,52	393.916.943	3,56	505.491.389	2,95	312.777.259	2,41	338.057.650	4,06
314	633.960.165	3,05	601.199.647	2,74	716.433.966	5,3	832.625.015	7,52	671.743.770	3,92	509.443.746	3,93	-290.994.078	-3,5
321	805.962.382	3,88	718.937.805	3,28	330.724.272	2,45	-305.439.541	-2,76	455.677.071	2,66	38.313.956	0,3	-122.555.971	-1,47
322	139.991.379	0,67	120.860.055	0,55	46.412.464	0,34	74.175.349	0,67	83.271.876	0,49	58.723.110	0,45	54.828.044	0,66
323								0						
324	8.125.840	0,04			6.913.103	0,05		0	6.583.576	0,04	6.956.292	0,05	5.465.359	0,07
331	168.567.456	0,81	358.847.718	1,64	184.002.776	1,36	-27.731.480	-0,25	366.079.920	2,13	-5.206.997	-0,04	126.969.354	1,53
332	266.262.907	1,28	204.884.462	0,93	223.609.997	1,65	59.695.322	0,54	115.512.083	0,67	108.213.538	0,83	68.047.553	0,82
341	114.197.155	0,55	118.960.656	0,54			7.166.176	0,06	164.402.376	0,96	124.710.392	0,96	58.296.427	0,7
342	8.382.025	0,04	94.522.116	0,43	97.288.711	0,72	17.765.721	0,16	173.481.045	1,01	126.893.653	0,98	166.511.272	2
351	1.024.816.448	4,93	670.282.135	3,05	225.826.599	1,67	366.042.933	3,31	308.668.585	1,8	205.588.101	1,58	-133.538.934	-1,61
352	92.181.588	0,44	554.462.957	2,53	267.491.263	1,98	188.028.440	1,7	396.527.878	2,31	132.591.843	1,02	324.907.653	3,91
353	3.051.886.367	14,69	2.226.791.571	10,15	1.200.406.172	8,88	2.289.396.159	20,7	1.680.598.091	9,8	1.451.721.386	11,2	1.072.203.331	12,9
354	318.465.784	1,53	784.940.284	3,58	823.727.832	6,1	273.079.037	2,47	1.640.665.317	9,57	837.806.360	6,46	604.554.982	7,27
355	254.290.817	1,22	121.352.515	0,55	96.115.403	0,71	110.363.626	1	141.491.235	0,83	134.432.488	1,04	68.547.579	0,82
356	144.501.948	0,70	292.303.226	1,33	374.378.474	2,77	109.339.480	0,99	252.925.056	1,47	247.945.721	1,91	158.620.442	1,91
361	27.124.232	0,13	54.688.477	0,25	23.356.481	0,17	-124.307.129	-1,12	-11.414.891	-0,07	25.661.324	0,2	28.556.986	0,34
362	624.218.832	3,01	506.485.681	2,31	187.229.912	1,39	268.586.949	2,43	346.435.888	2,02	254.568.638	1,96	243.029.512	2,92
369	871.428.056	4,20	972.279.927	4,43	788.271.988	5,83	795.339.487	7,19	1.857.182.810	10,8	1.763.215.520	13,6	1.265.719.098	15,2
371	1.607.553.976	7,74	712.784.172	3,25	-1.073.979.564	-7,95	2.393.859.476	21,6	2.526.942.985	14,7	2.379.896.266	18,3	538.939.091	6,48
372	189.988.950	0,91	212.253.810	0,97	252.457.938	1,87	79.830.510	0,72	243.935.083	1,42	249.813.369	1,93	72.523.408	0,87
381	161.702.575	0,78	95.996.141	0,44	84.174.334	0,62	-25.661.867	-0,23	73.749.160	0,43	57.994.692	0,45	72.527.287	0,87
382	1.123.969.438	5,41	1.128.379.637	5,14	1.066.319.962	7,89	512.596.679	4,63	720.837.191	4,2	1.022.576.076	7,88	733.519.366	8,82
383	737.328.121	3,55	763.886.703	3,48	776.966.816	5,75	339.079.032	3,06	409.828.103	2,39	216.743.170	1,67	337.508.987	4,06
384	2.372.278.630	11,42	2.065.317.868	9,41	1.213.762.928	8,98	1.357.998.708	12,3	1.491.505.838	8,7	1.333.493.767	10,3	1.027.322.004	12,4
390	658.392	0,00	1.658.174	0,01	-215.447	0	-13.622.578	-0,12	3.788.916	0,02	1.879.811	0,01	1.623.585	0,02
400	1.157.987.626	5,57	5.259.116.073	23,97	2.105.341.189	15,6	-432.082.696	-3,9	174.434.651	1,02	-114.776.340	-0,88	345.720.185	4,16
Toplam	20.771.388.272	100,00	21.941.328.308	100,00	13.513.207.731	100	11.069.032.024	100	17.148.677.710	100	12.975.571.107	100	8.319.349.999	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

Tablo 32-İSO 500 Firmalarının 1998 – 2004 Döneminde Sektörlere Göre Dönem Sonu Kâr – Zararı (TL ve İSO 500 içinde yüzde payı)

Sektör Kod	2004	%	2003	%	2002	%	2001	%	2000	%	1999	%	1998	%
210	177.330.972	1,58	127.206.488	1,57	183.485.882	3,24	53.425.488	-29,74	-44.616.392	-3,19	39.152.652	4,15	96.271.303	10,3
311	450.368.097	4,01	782.004.565	9,67	520.913.209	9,21	-19.988.752	11,13	-73.435.959	-5,26	17.395.503	1,85	40.589.053	4,34
312	-275.870.838	-2,46	-158.505.191	-1,96	23.685.187	0,42	-246.155.406	137,03	-186.558.739	-13,4	-45.201.057	-4,79	-15.670.902	-1,68
313	259.892.935	2,32	247.057.381	3,05	93.876.416	1,66	-60.244.246	33,54	23.996.132	1,72	1.892.191	0,2	6.291.115	0,67
314	203.562.509	1,81	309.163.219	3,82	385.886.345	6,82	305.003.976	-169,8	140.462.959	10,1	-25.182.406	-2,67	35.849.109	3,84
321	150.700.309	1,34	250.825.928	3,1	219.658.510	3,88	-25.067.194	13,95	-39.678.562	-2,84	-68.530.023	-7,27	-14.553.350	-1,56
322	71.167.019	0,63	64.460.977	0,8	67.783.682	1,2	32.364.217	-18,02	13.680.543	0,98	3.020.367	0,32	10.033.589	1,07
323	3.942.761	0,04							1.628.940	0,12		0		0
324	3.942.761	0,04	9.946.687	0,12	12.121.764	0,21	6.113.686	-3,4	191.466	0,01		0		0
331	94.188.044	0,84	75.996.068	0,94	55.486.765	0,98	7.561.188	-4,21	20.952.875	1,5	3.773.711	0,4	7.395.364	0,79
332	51.096.950	0,46	47.798.489	0,59	22.469.465	0,4	-26.740.373	14,89	10.059.001	0,72	10.643.473	1,13	15.154.251	1,62
341	62.423.998	0,56	-96.774.643	-1,2	-21.952.759	-0,39	-56.157.494	31,26	-33.629.760	-2,41	-20.513.062	-2,18	1.088.333	0,12
342	96.652.761	0,86	100.244.520	1,24	80.265.103	1,42	-176.525.007	98,27	35.419.067	2,54	22.489.223	2,39	35.795.475	3,83
351	144.050.138	1,28	30.710.023	0,38	200.251.859	3,54	124.520.976	-69,32	36.761.382	2,63	107.144.277	11,4	85.866.721	9,19
352	365.450.093	3,26	273.578.982	3,38	81.968.128	1,45	-172.474.211	96,02	86.496.121	6,19	29.433.383	3,12	33.644.102	3,6
353	1.164.774.091	10,4	857.173.434	10,6	791.474.547	14	943.023.521	-525	559.407.558	40	349.560.055	37,1	55.811.776	5,97
354	513.833.428	4,58	767.908.733	9,5	483.667.695	8,55	406.508.529	-226,3	237.374.452	17	176.699.785	18,7	85.927.179	9,19
355	91.514.555	0,82	143.554.957	1,78	104.803.647	1,85	35.714.298	-19,88	18.413.257	1,32	28.803.402	3,06	28.214.592	3,02
356	105.002.163	0,94	39.235.162	0,49	29.449.565	0,52	-37.915.383	21,11	21.710.496	1,55	517.292	0,05	7.690.848	0,82
361	34.812.850	0,31	48.605.402	0,6	40.510.238	0,72	-8.237.422	4,59	10.252.081	0,73	2.880.636	0,31	8.999.544	0,96
362	239.136.754	2,13	259.009.887	3,2	223.284.780	3,95	70.206.468	-39,08	33.764.109	2,42	-1.723.226	-0,18	6.749.082	0,72
369	664.745.948	5,92	280.814.933	3,47	256.678.886	4,54	164.153.083	-91,38	89.096.750	6,38	106.541.672	11,3	81.932.154	8,77
371	2.400.760.434	21,4	997.133.138	12,3	100.325.397	1,77	-295.058.663	164,26	67.835.411	4,86	-59.189.271	-6,28	22.031.352	2,36
372	89.559.734	0,8	-79.443.247	-0,98	-29.842.754	-0,53	23.705.683	-13,2	-5.788.728	-0,41	-5.915.494	-0,63	2.517.480	0,27
381	36.906.030	0,33	76.822.130	0,95	32.147.847	0,57	2.857.215	-1,59	9.065.884	0,65	7.894.499	0,84	23.309.790	2,49
382	736.123.067	6,56	624.637.344	7,72	318.490.767	5,63	61.362.545	-34,16	184.934.874	13,2	112.044.387	11,9	81.948.957	8,77
383	311.876.184	2,78	390.933.465	4,83	419.989.460	7,42	187.777.928	-104,5	138.839.408	9,94	50.528.158	5,36	69.778.811	7,47
384	1.509.308.924	13,5	1.054.414.084	13	165.682.635	2,93	158.070.448	-88	374.630.840	26,8	119.620.748	12,7	126.587.806	13,5
390	639.980	0,01	9.102.420	0,11	22.314.822	0,39	27.806.427	-15,48	7.507.321	0,54	3.290.578	0,35		0
400	1.470.745.593	13,1	553.852.103	6,85	773.486.559	13,7	-1.665.242.562	927,03	-341.636.425	-24,5	-24.442.216	-2,59	-4.674.876	-0,5
Toplam	11.224.695.483	100	8.087.467.438	100	5.658.363.647	100	-179.631.037	100	1.397.136.362	100	942.679.901	100	934.578.658	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

Tablo 33-İSO 500 Firmalarının 1993 – 1997 Döneminde Sektörlere Göre Dönem Sonu Kâr – Zararı (TL ve İSO 500 içinde yüzde payı)

Sektör Kodu	1997	%	1996	%	1995	%	1994	%	1993	%
210	27.812.359	3,3	3.341.451	0,75	-4.731.623	-1,96	-9.231.467	-11,9	-4.465.320	-21,8
311	-10.977.227	-1,3	409.581	0,09	-4.574.573	-1,9	-2.444.159	-3,16	-7.000.098	-34,2
312	-24.228.590	-2,88	-17.985.585	-4,06	-4.187.891	-1,74	512.654	0,66	-378.890	-1,85
313	11.118.730	1,32	8.540.720	1,93	5.263.364	2,18	3.387.888	4,38	1.261.631	6,15
314	52.984.194	6,29	10.682.580	2,41	12.029.361	4,98	10.659.239	13,78	529.328	2,58
321	80.989.300	9,62	52.245.244	11,8	32.947.154	13,7	20.250.340	26,17	725.316	3,54
322	11.481.266	1,36	5.688.282	1,28	3.800.908	1,57	1.700.717	2,2	424.064	2,07
323		0	161.803	0,04		0		0		0
324		0	-180.676	-0,04		0	-792.737	-1,02	-321.589	-1,57
331	1.001.516	0,12	398.113	0,09	456.550	0,19	138.715	0,18	104.513	0,51
332	7.331.289	0,87	2.716.908	0,61	1.046.426	0,43	231.712	0,3	154.337	0,75
341	6.675.239	0,79	7.812.889	1,76	13.827.603	5,73	1.634.291	2,11	-414.143	-2,02
342	31.249.346	3,71	6.570.007	1,48	4.889.930	2,03	285.673	0,37	851.633	4,15
351	96.276.000	11,4	68.817.983	15,5	48.210.416	20	12.927.181	16,71	-338.916	-1,65
352	30.508.373	3,62	16.419.761	3,71	7.665.492	3,18	2.757.082	3,56	1.798.688	8,77
353	-7.982.931	-0,95		0		0	-2.176.517	-2,81	2.204.332	10,75
354	60.081.493	7,14	40.417.156	9,12	17.004.663	7,05	9.520.779	12,3	4.270.342	20,83
355	32.335.544	3,84	19.001.021	4,29	7.778.913	3,22	2.179.769	2,82	841.376	4,1
356	8.131.592	0,97	4.427.719	1	3.510.408	1,45	626.538	0,81	213.355	1,04
361	7.620.152	0,91	5.752.707	1,3	3.833.303	1,59	3.590.526	4,64	622.222	3,04
362	5.073.937	0,6	5.336.472	1,2	8.149.542	3,38	3.571.384	4,62	1.106.250	5,4
369	46.693.609	5,55	17.830.826	4,03	9.346.599	3,87	8.016.917	10,36	4.419.406	21,56
371	44.723.971	5,31	17.223.783	3,89	7.591.250	3,15	-6.058.883	-7,83	-3.026.794	-14,8
372	5.276.243	0,63	8.223.242	1,86	925.708	0,38	-2.714.603	-3,51	-3.641.608	-17,8
381	20.484.501	2,43	9.627.860	2,17	4.007.656	1,66	2.441.330	3,15	1.668.202	8,14
382	72.253.649	8,58	29.451.322	6,65	8.936.687	3,7	-5.247.093	-6,78	-628.125	-3,06
383	51.818.258	6,16	35.170.022	7,94	17.625.578	7,3	9.035.420	11,68	4.235.712	20,66
384	149.369.978	17,7	65.064.982	14,7	28.261.849	11,7	14.193.210	18,34	12.344.491	60,21
390	37.490	0	10.572	0	8.712	0	-34.960	-0,05	46.859	0,23
400	23.656.354	2,81	19.809.693	4,47	7.733.102	3,2	-1.581.013	-2,04	2.894.432	14,12
Toplam	841.795.635	100	442.986.438	100	241.357.089	100	77.379.933	100	20.501.006	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır

Petrol ürünleri sanayi İSO 500 sıralamasına giren firmalar içinde en kârlı firmalara sahip olan alt sektörlerdendir. 1993 yılında bu sektörün İSO 500 içindeki kârlılık oranı % 10,75 olmuş, 1994 yılında % (-2,81)'e düşmüştür. 1995 ve 1996 yılında petrol ürünleri sanayinde faaliyet gösteren hiç bir firma İSO sıralamasına girememiştir. 1997 yılında petrol ürünleri sanayinin İSO 500 firmaları içindeki kârlılık oranı % (-0,95) olmuştur. 1999 ve 2000 yıllarında bu oran % 40'a yakın olmuştur. İSO firmalarının 2001 yılındaki zarar toplamı -179.631.037,00 YTL iken, petrol ürünleri sanayi bu yılı 943.023.521,00 YTL kâr elde etmişlerdir. 2002 – 2007 yılları arasında petrol ürünleri sanayinin İSO 500 firmaları içindeki kârlılık oranı % 10 civarında olmuş, 2008 yılından 2009 yılına geçerken bu oran % 20,68'ten % 8,8'e düşmüştür. Kriz sonrası toparlanmanın etkisiyle, 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla % 10,15 ve % 14,69 olmuştur.

Çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayi, 2001 ekonomik kriz yılı dahil olmak üzere 1993 – 2009 yıllarını kârla kapatmıştır. 2001'de İSO firmalarının toplam zararı -179.631.037,00 YTL iken, çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayinin dönem sonu kârı 406.508.529,00 YTL'dir. Çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayinin İSO 500 firmaları içerisinde kârlılık payının en yüksek olduğu yıl % 20,83 oranı ile 1993 yılıdır. 2010 yılından 2011 yılına geçerken %3,58'den % 1,53'e düşmüştür.

Otomotiv endüstrisi de İSO 500'ü oluşturan alt sektörler içinde kârlı sektörlerden biridir. 1993 yılında otomotiv endüstrisinin İSO 500 firmaları içindeki kârlılık payı % 60,21'dir. Otomotiv endüstrisinin 1993'te toplam dönem sonu kârı 12.344.491,34 TL iken, Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.'nin kârı 5.062.543 TL, Oyak-Renault Otomobil Fabrikaları A.Ş.'nin dönem sonu net kârı 2.497.891 TL, Otosan Otomobil San. A.Ş. dönem sonu kârı 1.116.182 TL'dir. Bu üç firma 1993 yılında İSO'nun ilk 5 büyük firması arasındadır. 1994 – 1999 yılları arasında otomotiv endüstrisinin İSO 500 firmaları içerisindeki kârlılık payı % 11 – 18 arasında değişmiş, 2000 yılında % 26 olmuş, 2001 yılında ise % 88 olmuştur. 2002 yılında otomotiv endüstrisinin İSO firmaları içindeki kârlılık oranı % 2,93'e düşmüştür. Bu yılda otomotiv endüstrisinde faaliyet gösteren 38 firma İSO sıralamasına girebilmişken, 12 firma dönemi zararla kapatmıştır. 2003 – 2011 yılları arasında da otomotiv endüstrisinin İSO firmaları

içindeki kârlılık oranları % 8 – 13 arasında değişim göstermiş, 2011 yılında da bu oran % 11,42 olmuştur.

Otomotiv sanayinde yaşanan büyük rekabet sonucunda azalan kâr oranları, Ar-Ge harcamalarının artması ve yeni teknoloji kullanımına yönelik yüksek yatırım gerekliliği nedeniyle, şirketler arası birleşme yoluyla güç birlikteliklerinde artış görülmektedir. Otomotiv sektöründe kurulu yüksek kapasitenin düşük oranlarda kullanılması üretim maliyetlerinin artışındaki temel etkenlerden biridir. Söz konusu olumsuzluk, özellikle kriz dönemlerinde kendini daha da şiddetli hissettirmektedir. Otomotiv sanayinde bulunan kapasite fazlasının mali yükü; pazardaki büyümenin sınırlı kalması, müşterilerin daha düşük fiyatla daha yüksek kalite/performans/konfor isteklerinden doğan yoğun rekabet, Ar-Ge harcamalarının artışı sonucunda azalan kâr oranları gibi nedenlerle daha da artmaktadır. (Otomotiv Sektörü Raporu, 2010: 14–26)

Demir çelik metal ana sanayi ise 1993, 1994, 1999, 2001 ve 2009 yıllarını zararla kapatmıştır. Demir çelik metal ana sanayinin kârlılığı, ekonomik kriz dönemlerinde olumsuz etkilenmiştir. Demir çelik metal ana sanayinin İSO firmaları içerisindeki kârlılık oranlarının en yüksek olduğu yıllar ise 2003, 2004, 2006, 2007 ve 2008 yıllarıdır. Bu yıllardaki kârlılık oranı % 10'nun üzerindedir. Kârlılık payının en yüksek olduğu yıl ise % 21, 63 oranı ile 2008 yılıdır.

Demir çelik sanayi, ürün ve girdi fiyatları itibarıyla dalgalı bir yapıya sahiptir. Uluslararası piyasalarda oluşan nihai ürün fiyatlarıyla girdi fiyatları arasındaki fark demir çelik firmalarının kârlılığını belirlemektedir (Koca, 2008:1). Dünya demir çelik piyasalarında, geleneksel olarak, fazla kapasiteden kaynaklanan yoğun bir fiyat rekabeti yaşanmaktadır. Ayrıca, demir çelik firmalarının, demir cevheri ve kok kömürü gibi yoğunlaşmış tedarikçi grupları karşısında pazarlık gücü de zayıftır. Bunlara ilaveten, demir çelik ürün fiyatlarına duyarlı alıcılar, tedarik imkânlarının çok çeşitli olduğu demir çelik sektöründe fiyatların düşmesi için sürekli bir baskı yapmaktadır. Demir çelik ürünleri, kullanıldıkları bazı sektörlerde, alüminyum, plastik vb. ikame ürünlerle de rekabet halindedir. Dolayısıyla, demir çelik sanayi, yukarıda sayılan rekabet unsurlarının etkisinin yoğun bir biçimde hissedildiği bir sanayi dalı olarak

değerlendirilmektedir. Firmalar arasındaki rekabetin yoğun olduğu bir sektördeki kârlılık da, uzun vadede, düşük kalmaktadır (Koca, 2008: 150).

Taş ve toprağa dayalı diğer sanayinin İSO 500 içindeki kârlılık payı azalan bir seyir izlemiştir. 1993 yılında, taş ve toprağa dayalı diğer sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki kârlılık payı % 21,56 iken, 1994 yılında % 10,34 olmuştur. Taş ve toprağa dayalı diğer sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki kârlılık payı 1995 – 1997 yılları arasında % 3- 6 arasında değişmiş, 1999 yılında % 11’ e yükselmiştir. 2001 kriz yılında taş ve toprağa dayalı diğer sanayi 164.153.083 TL kâr ile dönemi kapatmıştır. 2002 – 2004 yılları arasında ise İSO 500 firmaları içerisindeki kârlılık payı %3 – 5 arasında 2005 – 2008 yılları arasında ise bu oran % 7 -15 arasında değişmiş, 2009 – 2011 döneminde ise % 4 – 5 dolayında olmuştur.

4.3.6.1. Kârlılık oranları

İnceleme kapsamındaki İSO 500 firmalarının 1993 – 2011 döneminde kârlılık oranlarındaki gelişmeler yıllar itibariyle aşağıdaki tabloda verilmiştir. İSO 500 firmalarının kârlılık göstergesi olarak özsermaye kârlılığı (mali rantabilitesi), satış kârlılığı (işlem hacmi rantabilitesi) ve aktif kârlılığı oranları hesaplanmıştır.

Satış hâsılatını dönem kâr ve zararına bölerek, satış kârlılığı bulunmuştur. İSO 500 firmalarının satış kârlılığı oranında artış gözlenmektedir. 1993 yılında satış kârlılığı % 2,2 iken, 2011 yılında % 5,6 olmuştur. İSO 500 firmalarının satış kârlılığı ortalaması % 5,16’dır. Satış kârlılığının en düşük olduğu yıl % (-0,5)’oranı ile 2001 yılıdır. Nihai mal ve hizmet üretimindeki artışların etkisiyle 2001 ekonomik krizi sonrasında satış kârlılığında artış yaşanmıştır. 2004 ve 2008 yılı haricinde, özel sektörün satış kârlılığı, kamu sektöründen daha yüksektir. Kamu sektörünün satış kârlılığı ortalaması % 5,98 iken, özel sektörün satış kârlılığı ortalaması ise % 6,02’dir.

Tablo 34-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Satış Kârlılık Oranları

Yıllar	Toplam	Kamu	Özel
1993	2,2	-7,7	8,1
1994	4,1	-4,6	9,8
1995	7,3	3,7	9,2
1996	7	4	8,5
1997	6,7	2,3	8,8
1998	4,8	2,8	5,6
1999	3,7	3,4	3,8
2000	3,4	-0,4	4,6
2001	-0,5	-6,1	1,3
2002	5,7	8,3	5,1
2003	6,4	6,9	6,3
2004	6,7	10,6	6,1
2005	4,6	4,3	4,7
2006	5,9	4,7	5,9
2007	7,2	6,9	7,2
2008	3,9	8,2	3,6
2009	5,7	14,7	5,1
2010	7,6	32,5	5,9
2011	5,6	19,1	4,8
Ortalama	5,16	5,98	6,02

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası. (2010). *İstanbul Sanayi Odası Dergisi Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2009*. İstanbul. S.48.

Tablo 35-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Aktif Kârlılık Oranları

Yıllar	Toplam	Kamu	Özel
1993	2,8	-7,3	12,9
1994	5,1	-4,4	15,1
1995	10	3,8	14,8
1996	9,8	4,5	13,4
1997	9,4	2,8	13,5
1998	5,9	2,8	7,9
1999	3,6	2,5	4,1
2000	3,7	-0,3	5,9
2001	-0,5	-3,9	1,7
2002	6,4	6,4	6,3
2003	7,8	5,4	8,5
2004	7,8	7,1	7,9
2005	5,4	1,7	6,3
2006	7,3	2,1	8,4
2007	8,7	2,7	10,1
2008	4,7	3,2	5
2009	6,1	5,6	6,2
2010	8,3	14,6	7,1
2011	6,8	9,2	6,5
Ortalama	6,27	3,08	8,51

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası. (2010). *İstanbul Sanayi Odası Dergisi Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2009*. İstanbul. S. 51.

Aktif (varlık) toplamının dönem kâr ve zararına bölünerek aktif (varlık) kârlılığı bulunmuştur.

İSO 500 firmalarının aktif kârlılığı ortalaması % 6,27'dir. Özel sektörün aktif kârlılık oranları kamu sektörüne göre daha yüksektir. 2001 kriz döneminde aktif kârlılığı % (0,5) olmuştur. 2001 yılından sonra, aktif kârlılığının en yüksek olduğu yıl % 8,7 oranıyla 2007 yılıdır. 2007 yılında dış borç ağırlığı ile kurdaki gelişme sonucu kârın sanal olarak yükselmesi aktif kârlılık oranının yükselmesinde etkili olmuştur. Kamu sektörünün aktif kârlılığı % 3,08 iken, özel sektörün aktif kârlılığı ise % 8,5'dir.

Tablo 36-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Özsermaye Kârlılık Oranları

Yıllar	Toplam	Kamu	Özel
1993	12,3	-32,2	56,4
1994	20,4	-20,1	54,3
1995	33,1	12,9	48,4
1996	31,1	14,2	43
1997	30,3	8,1	46,1
1998	14,7	6,6	20,2
1999	9,6	6,1	11,7
2000	10	-0,7	16,5
2001	-1,7	-16,6	5,3
2002	16,6	15,1	17,3
2003	17,1	10,4	19,7
2004	14,2	11,6	15,1
2005	10,3	2,8	12,2
2006	13,8	3,2	16,6
2007	15,9	4	19,4
2008	9,9	5,6	10,9
2009	11,9	9,3	12,6
2010	16,9	21,8	15,5
2011	14,8	11,7	15,6
Ortalama	15,85	3,88	24,04

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası. (2010). *İstanbul Sanayi Odası Dergisi Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2009*. İstanbul. S. 49.

İnceleme döneminde İSO 500 firmalarının özkaynak kârlılığı ortalması %15,8'dir. Özkaynak kârlılığının en yüksek olduğu yıl % 33,1 oranı ile 1995 yılı, en düşük olduğu yıl ise % (-1,7) oranı ile kriz yılı olan 2001 yılıdır. Özel sektörün özkaynak kârlılık oranları kamu sektörüne göre daha yüksektir. Kamu sektörünün özsermaye kârlılığı % 3,8 iken, özel sektörün özsermaye kârlılığı ise % 24,04'tür.

Enflasyon düzeltmesinin yapıldığı yıllarda özkaynak kârlılığının düşük hesaplanması normal iken, İSO 500 firmalarında olduğu gibi enflasyon düzeltmesinden sonra, özkaynak kârlılığı oranında yaşanan düşüş ciddi bir kâr daralmasını göstermektedir.

4.3.7.İhracata göre incelenmesi

Uluslararası ekonomiye entegre olabilmemiz için dış ticaret hacminin arttırılması gerekmektedir. Fakat 1990'dan bu yana TL 'nin aşırı değerlenmesi ve hatalı dış ticaret politikaları yüzünden dış ticaret açığımız hızla artmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar Türkiye, dış ticarete önemli değişiklikler kaydetmiştir. 1923–1980 yılları arasında tarıma dayalı ihracat gerçekleştirilmeye çalışılırken, sanayi ürünlerine dayalı ithalat yüksek rakamlara ulaşmıştır. Fakat 1960 planlı dönem sonrasında ihraç ürünlerinin içeriği tarım ürünlerinden sanayi ürünlerine doğru kaymaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyet tarihinde ihracata ilişkin en büyük adımlar 1980 Kararları ile atılmıştır. 1980 Kararları'ndan sonra döviz ve kambiyo kontrollerinin kaldırılması, ihracata teşvikler sağlanmaya çalışılması ve yabancı sermayenin serbest dolaşımı için yapılan çalışmalarla uluslar arası ticarete rekabet edebilme olanağı sağlamıştır (<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=559&l=1>, 2010, 27.11).

Bilindiği gibi 1980, Türkiye için ithal ikameci politikaların yerini dışa dönük politikalara bıraktığı yıldır. Seksenlerin ilk yarısından itibaren ticaretin serbestleşmesi ile birlikte dış ticaret hacminde önemli artışlar gözlenmiştir. Dış ticaret açığının GSMH'ye olan oranının son yıllarda yükselmesi ise kaygı vericidir.

Aşağıdaki tabloda 1990 yılı itibariyle Türkiye'nin dış ticaret rakamları gösterilmektedir. Her yıl artan ihracat rakamları karşısında ithalat rakamlarının da artması, dış ticaret dengesinde negatif büyüme oluşmasına neden olmaktadır.

Tablo 37- 1990 -2010 Dönemi Dış Ticaret Rakamları

YILLAR	DIŞ TİCARET - YILLIK (Milyon \$)						İHR / İTH
	İHRACAT	Değ.%	İTHALAT	Değ.%	DENGE	HACİM	%
1990	12.959	11,5	22.302	41,2	-9.343	35.261	58,1
1991	13.593	4,9	21.047	-5,6	-7.454	34.640	64,6
1992	14.715	8,2	22.871	8,7	-8.156	37.586	64,3
1993	15.345	4,3	29.428	28,7	-14.083	44.773	52,1
1994	18.106	18,0	23.270	-20,9	-5.164	41.376	77,8
1995	21.637	19,5	35.709	53,5	-14.072	57.346	60,6
1996	23.224	7,3	43.627	22,2	-20.402	66.851	53,2
1997	26.261	13,1	48.559	11,3	-22.298	74.820	54,1
1998	26.974	2,7	45.921	-5,4	-18.947	72.895	58,7
1999	26.587	-1,4	40.671	-11,4	-14.084	67.258	65,4
2000	27.775	4,5	54.503	34,0	-26.728	82.278	51,0
2001	31.334	12,8	41.399	-24,0	-10.065	72.733	75,7
2002	36.059	15,1	51.554	24,5	-15.495	87.613	69,9
2003	47.253	31,0	69.340	34,5	-22.087	116.593	68,1
2004	63.167	33,7	97.540	40,7	-34.373	160.707	64,8
2005	73.476	16,3	116.774	19,7	-43.298	190.251	62,9
2006	85.535	16,4	139.576	19,5	-54.041	225.111	61,3
2007	107.272	25,4	170.063	21,8	-62.791	277.334	63,1
2008	132.027	23,1	201.964	18,8	-69.936	333.991	65,4
2009	102.143	-22,6	140.928	-30,2	-38.786	243.071	72,5
2010	113.883	11,5	185.544	31,7	-71.661	299.428	61,4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2011), İstatistik Göstergeler 1923 – 2010. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara. S. 434 – 435.

Dünyada yaşanan gelişmeler paralelinde Türkiye’de 1980 yılından itibaren dışa açık büyüme politikaları uygulanmaya başlamış ve bu değişim sonucunda ihracat 1980 yılında 2,9 milyar seviyesinde iken, 2010 yılında 113,883 milyar dolara ulaşmıştır.

1991- 1993 yılları arasındaki üç yıllık dönemde Türkiye ihracatı yıllık ortalama artış oranı % 5,8’dir. 1998, 1999 yıllarında arasında yıllık ortalama artış oranı %2,7 ve %(-1,4)’e gerilemiştir. 2000–2004 yıllarında yeniden artışa gecen ihracat rekor üstüne rekor kırmaktadır. 2001–2003 yılları arasında ihracat artış oranı sırasıyla % 12,8, % 15,1 ve % 31 olmuştur. 2005 yılından sonra ihracat artış oranlarında yavaşlama yaşanmıştır. 2005 ve 2006’da ihracatımız %16 oranında büyümüştür. 2007 ve 2008 yıllarında ihracatımız % 23-25 oranında artış göstermiş, 2009 yılında yaşanan krizin etkisiyle ihracat değerimiz 132.027 milyar dolardan 102,143 milyar dolara düşmüş ve bu rakamla 2007 yılında yapılan ihracat değerinin de altına düşmüştür. 2009 yılında ihracatta % 22 oranında bir azalma olmuştur. 2010 yılında ise ekonomideki toparlanma ihracat rakamlarına yansımış ve % 11,5’lik büyümeyle 113,883 milyar dolar ihracat gerçekleşmiştir.

İthalat rakamları ise gerçekleştirilen ihracat rakamlarının üstünde olmuştur. İthalat ile ihracat arasındaki fark dış ticaret açığını göstermektedir. 1990 yılında dış ticaret açığımız 9.343 milyar dolar iken, 2008 yılında 69,936 milyar dolara yükselmiş, 2009 yılında ihracat ve ithalattaki düşüşten dolayı 38.786 milyar dolar olmuştur. İthalatımız 2010 yılında tekrar 71,661 milyar dolara yükselmiştir.

Cari işlemler hesabımızın en önemli bileşenleri olan ihracat ve ithalatta 2008 yılı sonunda başlayan yıllık düşüş eğiliminin devam ettiği görülmektedir. Enerji ve emtia fiyatlarındaki gerileme ithalatın değer olarak ihracattan daha hızlı düşmesine neden olurken, ihracat pazarlarımızdaki çeşitliliğin artması ihracattaki düşüşün görece sınırlı kalmasında etkili olmuştur. Böylece dış ticaret açığında hızlı bir daralma süreci yaşanmıştır.

Diğer taraftan ihracat artışı ithalat artışını yakalayamamakta ve yıllar geçtikçe ihracat ürünlerinin daha büyük bir kısmını üretimde kullanılan ithal girdiler oluşturmaktadır. Türkiye dünya ile olan ticaretinde, “ithalatçı” yanı yıllar geçtikçe ağır basan bir ülke durumuna dönüşürken, ihracatın ülke milli gelirine oranı % 15–16 düzeyinde, ithalatın

oranı ise % 25’ler düzeyindedir. Bu tablo, dış ticaret açığının her yıl biraz daha büyümesine neden olmaktadır. Büyüme için dış kaynakta özellikle sıcak parayı çekmek üzere izlenen kur politikası, ihracatı değil, ithalatı çekici kılmaktadır. Türkiye’nin ihracat sıralamasında, otomotivden sonra ikinci sırayı alan ana metal sanayi sektörü bile aynı zamanda büyük ithalatçılar arasındadır (İSMMMO, 2011: 351-355).

Tablo 38- 1993 – 2011 Döneminde İSO 500 Firmalarının Toplam İhracatı

Yıllar	Toplam İhracat (Bin \$)	Net Değişim (Bin \$)	Yüzde Değişim (%)	Türkiye İhracatı Değişim (%)
1993	5.900.581			4,3
1994	8.151.862	2.251.281	38,15	18
1995	9.097.732	945.870	11,6	19,5
1996	9.813.102	715.370	7,86	7,3
1997	11.087.776	1.274.674	12,99	13,1
1998	11.276.600	188.824	1,7	2,7
1999	11.200.538	-76.062	-0,67	-1,4
2000	11.750.561	550.023	4,91	4,5
2001	14.270.419	2.519.858	21,44	12,8
2002	16.798.158	2.527.739	17,71	15,1
2003	23.282.935	6.484.777	38,6	31
2004	32.559.822	9.276.887	39,84	33,7
2005	36.454.610	3.894.788	11,96	16,3
2006	43.047.863	6.593.253	18,09	16,4
2007	53.528.681	10.480.818	24,35	25,4
2008	66.095.613	12.566.932	23,48	23,1
2009	44.301.253	-21.794.360	-32,97	-22,6
2010	50.743.170	6.441.917	14,54	11,5
2011	60.945.685	10.202.515	20,1	

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası’nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

İSO 500 firmalarının 1993 yılında gerçekleştirdikleri ihracatın toplam tutarı 5.900.581 bin dolar iken, 2011 yılında 60.945.685 bin dolar olmuştur. İSO 500 firmalarının ithalat rakamları açıklanmadığı için dış ticaret dengesi hakkında yorum yapılamamaktadır. Fakat inceleme dönemi içinde İSO 500 firmalarının ihracat değişimi Türkiye Ekonomisinin ihracat değişimine paralel bir gelişim göstermiştir.

İSO 500 firmalarının toplam ihracatının en çok arttığı dönemler; 1993 - 1994, 2002 – 2003 ve 2003 - 2004 dönemleridir. 1993 – 1994 döneminde İSO 500 firmaları toplam ihracatı % 38,15; 2002 – 2003 döneminde % 38,6; 2003 -2004 döneminde % 39,84 oranında artmıştır. İhracattaki değişimin en yüksek olduğu dönemler, ekonomik kriz sonrası dönemlerdir. Ekonomik kriz sonrasındaki toparlanma imalat sanayinin ihracatına yansımıştır.

1993 yılında Türkiye Ekonomisi'nde dış ticaret 14 milyar doların üzerinde açık vermiştir. Kamu kesimi açıklarındaki hızlı artışlar, TL'nin yabancı paralar karşısında değer kazanması, maaş ve ücretlerde gerçekleşen hızlı reel artışlar bir taraftan iç talebin genişlemesine yol açarken, diğer taraftan da aşırı değerli kur ile birlikte uluslar arası piyasalardaki karşılaştırmalı üstünlüklerin yok olmasına neden olmuştur. Bu durum ihracatın kârlılığı düşürmüştür. 1993 yılında yaşanan ekonomik krizi aşabilmek için 24 Ocak 1994 ekonomik kararları hazırlanmıştır. 5 Nisan kararlarının amaçları arasında Türk Lirasına istikrar kazandırmak ve ihracat artışını hızlandırma hedefleri de yer almaktadır. İstikrar Programı başarısının temelini kamu kesimi açığının azaltılması oluşturunuyordu. Başlangıçtaki yüksek devalüasyonu izleyen aylarda döviz kurunun kontrollü artışı ve parasal genişlemenin sınırlandırılması enflasyonu kontrol altına alırken, mali disiplin ve daraltıcı parasal politikaların sonucu olarak dış açıkta gözle görülür bir düzelme gerçekleşmiştir. 1994 yılında ihracat %18 oranında artarak 18,1 milyar dolar, ithalat ise %20,9 oranında gerileyerek 23,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Böylece 1994 yılında dış ticaret açığı %63,3 oranında gerileyerek 14,1 milyar dolardan 5,2 milyar dolara gerilemiştir. İSO firmalarının 1993 yılında yaptıkları ihracat toplamı 5.900.581 bin dolar iken, 1994 yılında 8.151.862 bin dolar'a yükselmiştir.

Türkiye Ekonomisi'nin küresel ekonomiyle bütünleşme süreci İSO 500 firmalarının ekonomik faaliyet sonuçlarına da yansımıştır. İSO 500 firmalarının ihracat toplamı yükselme potansiyeli göstermiştir. 2001 kriz döneminde de İSO 500 firmalarındaki ihracatın arttığı görülebilir. İhracatımızdaki yüksek oranlı artışın 2002 yılında, 2001 yılında yaşanan yüksek oranlı devalüasyon gibi bir gelişmenin olmamasına rağmen, devam etmiştir. Krize rağmen devam eden bu artışta iç talepte devam eden durgunluk, özellikle imalat sanayi üretimindeki artış, işgücü verimliliğindeki yükseliş, reel işgücü maliyetlerindeki düşüş ve 2001 yılında gerçekleştirilen ihracat bağlantılarının çok etkili

olduğu anlaşılmaktadır. 2001 ve 2002 yılındaki ihracat artışının 2003 yılında hızlanarak devam ettiği görülmektedir. Genel Türkiye Ekonomisi'ne bakıldığında da 2003 yılı itibarıyla Türkiye dünyanın en büyük 24. ihracatçı ülkesi olmuştur. Ayrıca, % 31'lik ihracat artış oranı Türkiye'yi en büyük 30 ihracatçı ülke arasında en yüksek ihracat büyüme oranını yakalayan ikinci ülke konumuna yükseltmiştir. 2002 yılında İSO 500 firmalarının yaptığı ihracat toplamı 16.798.158 bin dolar iken, 2003 yılında 23.282.935 bin dolar olmuş, 2004 yılında da 32.559.822 bin dolar olmuştur.

2003 – 2004 döneminde sağlanan ihracat artışının ana nedenleri ise; iç talebin tam olarak canlanmamasına rağmen üretimdeki artış ile reel işgücü maliyelerindeki düşüşün ve verimlilikteki artışın devam etmesi, faiz oranlarındaki düşüşün yarattığı finansman kolaylığı, ihrac fiyatlarındaki artış, dolar/euro paritesindeki gelişmelerin olumlu yansımaları ve enerji fiyatlarının genel fiyat artışının çok altında gerçekleşmesinin yarattığı maliyet avantajı olarak sayılabilir.

İSO 500 firmalarının toplam ihracatının en çok azaldığı üç dönem ise 1997 – 1998, 1998 – 1999, 2008 – 2009 dönemleridir. 1997 – 1998 döneminde İSO 500 firmaları toplam ihracatı %1,7 oranında artış göstermiştir. 1998 yılında gerçekleştirilen toplam ihracat 11.276.600 bin dolar iken 1999 yılında 11.200.538 bin dolar olmuş ve % (-0,67) oranında azalma yaşanmıştır. 2008 yılında toplam ihracat tutarı 66.095.613 bin dolar iken, 2009 yılında 44.301.253 bin dolar olmuş ve % (-32) oranında azalma yaşanmıştır.

1997 yılında çıkan Asya ve 1998'de yaşanan Rusya krizlerinin Türkiye'ye ilk etapta etkisi olmamıştır. Yeni yükselen pazarlarda yaşanan ve önce bölgesel olarak düşünülen bu kriz sonra tüm yeni yükselen pazarlar için ortak kriz olarak görülmüştür. Asya ve Rusya krizleri Avrupa ekonomilerinde durgunluk yaratmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin AB'ye ihracatının önemli bir bölümünü oluşturan tüketim mallarının AB'deki fiyat ve gelir hareketlerinden olumsuz etkilenmesi, ihracat gelirlerinin düşük olmasına ve beraberinde dış ticaret açığının yükselmesine sebep olmuştur. 1997 yılında İSO 500 firmalarının toplam ihracatı 11.087.776 bin dolar, 1998 yılında 11.276.600 bin dolar, 1999 yılında ise 11.200.538 bin dolar olmuştur.

2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz İSO 500 firmalarının ihracatının azalmasına neden olmuştur. 2008 yılında İSO 500 firmalarının toplam ihracatı 66.095.613 bin dolar iken, 2009 yılında 44.301.235 bin dolar olmuştur. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz, Türkiye gibi gelişen ülkeleri de etkilemiştir. Her şeyden önce bu ülkelere yönelik sıcak para çekilmeye başlandı. Sıcak paranın kaynağı olan ülkelerde sorunlar çıkınca bu sorunların gelişmekte olan ülkeleri de etkileyeceği korkusu sıcak paranın çıkmasına yol açtı. Gelişmiş ülkelerde büyümenin düşmesi, talebin de gerilemesine yol açınca gelişme yolundaki ülkelere yapılan ithalatta azalmaya olmaya başladı. Bu durum gelişme yolundaki ülkelerin dış ticaret gelirlerinin düşmesine ve dolayısıyla ekonomilerinin küçülmeye başlamasına yol açtı.

Tablolarda İSO 500 firmalarının ait oldukları sektörlerin ihracat toplamı ve İSO 500 firmaları içerisinde aldıkları paylar gösterilmiştir.

İSO 500 firmaları içinde ihracatta öne çıkan sektörler otomotiv endüstrisi, demir çelik metal ana sanayi, dokuma sanayi, elektrik makineleri aletleri ve cihazları sanayi ve gıda maddeleri sanayidir. Bu sektörleri makine sanayi, giyim eşya sanayi, Petrol ürünleri sanayi ana kimya sanayi takip etmektedir. 1993 – 2011 döneminde otomotiv endüstrisi, elektrik makineleri aletleri ve cihazları sanayi ile demir çelik metal ana sanayi, İSO 500 alt sektörleri içinde ihracat sıralamasında ilk beşe kesintisiz giren sektörlerdir.

Otomotiv endüstrisi, demir çelik metal ana sanayi, dokuma sanayi, elektrik makineleri aletleri sektörlerinin toplam ihracatı, İSO 500 firmalarının yaptığı toplam ihracatın yaklaşık olarak % 65'ini karşılamaktadır. Bu oranın yüksekliği bu sektörlerin Türkiye ihracatı açısından imalat sanayinde öncü sektörler olduğunu göstermektedir.

Dokuma sektörünün İSO 500 firmaları içerisindeki ihracat payı ortalaması % 15,20'dir. 2003 yılına kadar İSO 500 firmalarının ait olduğu sektörler arasında en yüksek ihracat oranına sahip olan sektör dokuma sektörüdür. 1993 ve 1999 yılları arasında dokuma sektörü, İSO 500 firmaları içinde toplam ihracatın yaklaşık beşte birini karşılamaktadır, fakat yıllar içinde dokuma sektörünün İSO 500 firmaları içerisindeki ihracat payı

giderek azalmıştır. 2010 yılından 2011 yılına geçerken, dokuma sektörünün İSO 500 firmaları içerisindeki ihracat oranı % 3,28'den % 3,88'e yükselmiştir.

Demir çelik metal ana sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki ihracat pay ortalaması % 17'dir, İSO 500 firmaları içerisinde en yüksek ihracat payına sahip olduğu yıl % 25,94 oranı ile 2008 yılıdır. En düşük ihracat payına sahip olduğu yıl ise % 13,79 oranı ile 1999 yılıdır. 2011 yılında demir çelik metal ana sanayinin İSO 500 firmaları içerisindeki ihracat payı % 16,83 olmuştur.

Türk demir çelik sektörü, 2007 yılında ulaştığı üretim rakamıyla dünyanın en büyük 11. ve Avrupa'nın en büyük 3. üreticisi olarak dünya ham çelik üretiminin yüzde 1,9'unu gerçekleştirmiştir. Demir çelik üretimindeki öncülüğümüz ihracat payını da olumlu yönde etkilemektedir. 1997 Asya krizi öncesinde sektörün en önemli ihraç pazarını Uzak Doğu ve Güney Asya ülkeleri oluşturmaktayken, bu bölgede meydana gelen ekonomik daralma sonrasında sektör kendine yeni pazarlar aramak zorunda kalmış ve AB pazarı başta olmak üzere diğer pazarlara yönelmiştir. Son yıllarda, AB ile Orta Doğu ve Körfez ülkeleri Türk demir çelik üreticileri için en önemli ihracat pazarlarını oluşturmaktadır. (Koca, 2008: 85–92)

Tablo 39- İSO Firmalarının 2005 – 2011 Yılları Arasında İhracata Göre Sektörel Dağılımı (Bin \$ ve İSO 500 içinde yüzde payları)

S. Kodu	2011	(%)	2010	(%)	2009	(%)	2008	(%)	2007	(%)	2006	(%)	2005	(%)
210	1.381.021	2,27	771.099	1,52	638.737	1,44	1.197.127	1,81	768.147	1,44	472.676	1,1	386.720	1,06
311	2.531.555	4,15	1.751.832	3,45	1.655.632	3,74	1.763.327	2,67	1.201.191	2,24	1.013.516	2,35	1.088.901	2,99
312	1.285.816	2,11	812.856	1,60	687.221	1,55	628.059	0,95	809.933	1,51	920.338	2,14	1.223.073	3,36
313	83.290	0,14	120.526	0,24	101.030	0,23	84.125	0,13	90.299	0,17	65.846	0,15	86.982	0,24
314	304.502	0,50	380.262	0,75	408.974	0,92	398.927	0,6	424.583	0,79	336.084	0,78	279.218	0,77
321	2.899.123	4,76	2.498.745	4,92	2.237.233	5,05	2.893.058	4,38	3.136.464	5,86	2.989.747	6,95	2.835.961	7,78
322	696.203	1,14			505.021	1,14	737.272	1,12	954.263	1,78	830.828	1,93	1.095.570	3,01
323							0							
324	15.519	0,03	639.237	1,26	11.410	0,03		0	22.040	0,04	10.520	0,02	12.755	0,03
331	307.824	0,51	265.791	0,52	217.461	0,49	295.015	0,45	229.080	0,43	139.555	0,32	110.793	0,3
332	102.063	0,17	91.509	0,18	94.168	0,21	161.783	0,24	154.786	0,29	120.555	0,28	120.398	0,33
341	345.160	0,57	163.899	0,32	209.084	0,47	271.859	0,41	178.835	0,33	108.650	0,25	81.388	0,22
342	162	0,00	43.753	0,09	871	0	90.619	0,14	60.679	0,11	58.754	0,14	52.321	0,14
351	1.728.088	2,84	1.306.484	2,57	960.315	2,17	1.307.415	1,98	959.980	1,79	958.704	2,23	681.445	1,87
352	439.170	0,72	380.788	0,75	332.435	0,75	392.782	0,59	317.254	0,59	327.280	0,76	314.418	0,86
353	4.245.426	6,97	2.849.093	5,61	1.751.582	3,95	4.471.014	6,76	3.380.072	6,31	3.044.360	7,07	1.907.338	5,23
354	1.721.339	2,82	2.579.125	5,08	2.296.692	5,18	1.887.866	2,86	733.178	1,37	419.920	0,98	705.608	1,94
355	1.567.022	2,57	836.125	1,65	877.193	1,98	1.109.519	1,68	1.050.242	1,96	772.676	1,79	681.349	1,87
356	986.777	1,62	916.538	1,81	888.249	2,01	964.575	1,46	855.762	1,6	612.953	1,42	551.611	1,51
361	400.113	0,66	338.961	0,67	320.354	0,72	390.899	0,59	363.226	0,68	375.285	0,87	371.832	1,02
362	498.978	0,82	532.029	1,05	528.276	1,19	643.454	0,97	470.771	0,88	495.771	1,15	454.296	1,25
369	798.443	1,31	989.907	1,95	1.078.135	2,43	1.061.879	1,61	520.904	0,97	385.098	0,89	472.045	1,29
371	10.254.929	16,83	8.127.390	16,02	7.756.798	17,51	17.146.752	25,94	9.848.202	18,4	7.451.563	17,31	5.811.752	15,94
372	1.969.724	3,23	1.308.460	2,58	439.350	0,99	659.793	1	1.387.228	2,59	1.100.024	2,56	586.670	1,61
381	484.735	0,80	561.750	1,11	343.150	0,77	512.682	0,78	387.690	0,72	307.195	0,71	243.696	0,67
382	4.986.880	8,18	4.425.962	8,72	3.948.513	8,91	4.370.757	6,61	3.896.863	7,28	2.968.624	6,9	2.174.059	5,96
383	4.766.169	7,82	4.167.800	8,21	3.253.608	7,34	4.459.277	6,75	4.054.946	7,58	4.106.925	9,54	3.974.134	10,9
384	15.898.967	26,09	13.664.945	26,93	12.622.417	28,49	17.880.550	27,05	16.891.707	31,56	12.336.170	28,66	9.904.930	27,17
390	116.073	0,19	112.055	0,22	85.692	0,19	227.111	0,34	328.410	0,61	277.583	0,64	213.417	0,59
400	130.614	0,21	106.249	0,21	51.652	0,12	88.117	0,13	51.946	0,1	40.663	0,09	31.930	0,09
Toplam	60.945.685	100,00	50.743.170	100,00	44.301.253	100	66.095.613	100	53.528.681	100	43.047.863	100	36.454.610	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır

Tablo 40- İSO Firmalarının 1998 – 2004 Yılları Arasında İhracata Göre Sektörel Dağılımı (Bin \$ ve İSO 500 içinde yüzde payları)

S. Kodu	2004	(%)	2003	(%)	2002	(%)	2001	(%)	2000	(%)	1999	(%)	1998	(%)
210	278.036	0,85	290.744	1,25	227.506	1,35	70.516	0,49	27.194	0,23	129.257	1,15	272.516	2,42
311	952.906	2,93	978.639	4,2	609.506	3,63	939.455	6,58	731.562	6,23	897.588	8,01	876.190	7,77
312	831.551	2,55	318.993	1,37	210.761	1,25	361.448	2,53	275.270	2,34	233.623	2,09	322.802	2,86
313	62.357	0,19	45.516	0,2	28.992	0,17	25.402	0,18	28.863	0,25	34.545	0,31	61.243	0,54
314	189.139	0,58	226.361	0,97	156.685	0,93	294.320	2,06	369.591	3,15	219.476	1,96	443.413	3,93
321	3.240.081	9,95	3.137.413	13,48	2.732.797	16,27	2.520.299	17,66	2.195.712	18,69	2.179.324	19,46	2.244.502	19,9
322	919.109	2,82	790.065	3,39	690.022	4,11	583.499	4,09	432.795	3,68	479.462	4,28	444.403	3,94
323			38.210	0,16	49.413	0,29	46.463	0,33	30.360	0,26		0		0
324	29.280	0,09		0		0		0	13.000	0,11		0		0
331	94.801	0,29	45.968	0,2	26.999	0,16	15.649	0,11	12.365	0,11	16.814	0,15	24.995	0,22
332	117.333	0,36	100.549	0,43	71.480	0,43	69.675	0,49	31.771	0,27	24.332	0,22	23.189	0,21
341	98.947	0,3	93.187	0,4	111.250	0,66	58.130	0,41	41.556	0,35	27.581	0,25	27.625	0,24
342	48.890	0,15	54.906	0,24	30.144	0,18	35.997	0,25	40.555	0,35	38.407	0,34	42.075	0,37
351	600.298	1,84	420.231	1,8	353.669	2,11	333.052	2,33	279.979	2,38	253.590	2,26	245.467	2,18
352	369.580	1,14	358.021	1,54	219.854	1,31	333.476	2,34	239.011	2,03	224.615	2,01	356.153	3,16
353	981.150	3,01	738.187	3,17	582.877	3,47	299.193	2,1	185.326	1,58	203.430	1,82	137.702	1,22
354	600.703	1,84	360.888	1,55	23.190	0,14	14.667	0,1	11.877	0,1	8.098	0,07	4.992	0,04
355	331.223	1,02	512.784	2,2	372.599	2,22	322.918	2,26	266.602	2,27	258.359	2,31	146.762	1,3
356	460.833	1,42	311.317	1,34	184.696	1,1	173.709	1,22	165.419	1,41	188.108	1,68	171.853	1,52
361	340.019	1,04	302.732	1,3	234.262	1,39	185.002	1,3	145.626	1,24	148.885	1,33	130.766	1,16
362	451.583	1,39	399.965	1,72	337.078	2,01	294.717	2,07	290.836	2,48	253.166	2,26	257.626	2,28
369	399.220	1,23	352.835	1,52	312.950	1,86	273.542	1,92	211.558	1,8	156.363	1,4	164.324	1,46
371	6.269.408	19,26	3.410.985	14,65	2.400.080	14,29	2.198.115	15,4	1.806.330	15,37	1.544.739	13,79	1.729.569	15,34
372	201.160	0,62	122.616	0,53	127.148	0,76	131.377	0,92	185.693	1,58	175.110	1,56	150.912	1,34
381	165.042	0,51	126.935	0,55	165.068	0,98	140.489	0,98	126.179	1,07	74.415	0,66	118.214	1,05
382	2.024.562	6,22	1.852.878	7,96	1.103.909	6,57	744.198	5,21	591.248	5,03	547.689	4,89	403.893	3,58
383	3.410.517	10,47	2.543.678	10,93	1.951.150	11,62	1.555.511	10,9	1.448.825	12,33	1.235.893	11,03	1.513.271	13,42
384	8.930.804	27,43	5.237.537	22,5	3.421.459	20,37	2.177.366	15,26	1.528.770	13,01	1.628.691	14,54	962.143	8,53
390	145.589	0,45	95.264	0,41	62.327	0,37	72.025	0,5	36.688	0,31	9.430	0,08		0
400	15.701	0,05	15.531	0,07	287	0	209	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	32.559.822	100	23.282.935	100	16.798.158	100	14.270.419	100	11.750.561	100	11.200.538	100	11.276.600	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır

Tablo 41- İSO Firmalarının 1993 – 1997 Yılları Arasında İhracata Göre Sektörel Dağılımı (Bin \$ ve İSO 500 içinde yüzde payları)

Sektör Kodu	1997	(%)	1996	(%)	1995	(%)	1994	(%)	1993	(%)
210	375.310	3,38	251.491	2,56	275.680	3,03	272.180	3,34	219.073	3,71
311	878.743	7,93	676.529	6,89	783.428	8,61	807.806	9,91	549.525	9,31
312	230.461	2,08	147.741	1,51	79.625	0,88	2.381	0,03	5.391	0,09
313	64.573	0,58	81.726	0,83	64.580	0,71	34.147	0,42	10.978	0,19
314	580.860	5,24	584.403	5,96	308.108	3,39	146.775	1,8	178.273	3,02
321	2.263.945	20,42	1.912.925	19,49	1.955.257	21,49	1.773.673	21,76	1.160.291	19,66
322	410.865	3,71	334.376	3,41	315.929	3,47	391.407	4,8	194.151	3,29
323		0	4.608	0,05		0		0		0
324		0	0	0		0	335	0	691	0,01
331	21.709	0,2	6.057	0,06	7.109	0,08	4.679	0,06	1.734	0,03
332	13.106	0,12	6.587	0,07	4.877	0,05	3.014	0,04	2.278	0,04
341	18.751	0,17	53.650	0,55	55.223	0,61	65.747	0,81	33.437	0,57
342	67.267	0,61	29.688	0,3	34.209	0,38	42.054	0,52	8.010	0,14
351	205.338	1,85	233.987	2,38	307.667	3,38	367.270	4,51	292.302	4,95
352	358.675	3,23	200.419	2,04	156.571	1,72	104.688	1,28	107.665	1,82
353	66.688	0,6		0		0	173.081	2,12	157.120	2,66
354	5.897	0,05	163.001	1,66	137.323	1,51	10.221	0,13	9.273	0,16
355	142.416	1,28	140.300	1,43	159.318	1,75	146.673	1,8	131.571	2,23
356	189.547	1,71	95.766	0,98	104.504	1,15	29.012	0,36	4.921	0,08
361	169.095	1,53	173.696	1,77	135.359	1,49	118.159	1,45	69.897	1,18
362	208.468	1,88	195.374	1,99	151.694	1,67	162.708	2	158.655	2,69
369	171.183	1,54	121.298	1,24	168.589	1,85	153.288	1,88	112.490	1,91
371	2.024.246	18,26	1.656.679	16,88	1.453.194	15,97	1.859.400	22,81	1.314.224	22,27
372	236.757	2,14	175.601	1,79	167.243	1,84	49.910	0,61	63.252	1,07
381	115.155	1,04	203.120	2,07	186.033	2,04	108.501	1,33	41.000	0,69
382	380.954	3,44	226.820	2,31	197.485	2,17	169.482	2,08	156.463	2,65
383	1.035.383	9,34	1.104.098	11,25	968.510	10,65	726.918	8,92	552.578	9,36
384	826.892	7,46	1.006.873	10,26	893.942	9,83	426.617	5,23	365.316	6,19
390	25.492	0,23	26.289	0,27	26.275	0,29	1.736	0,02	22	0
400	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	11.087.776	100	9.813.102	100	9.097.732	100	8.151.862	100	5.900.581	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

Otomotiv sektörünün 1999 yılına kadar İSO 500 firmaları içerisindeki ihracat payı % 10'un altında iken, 2002 ve 2003 yıllarında İSO 500'in toplam ihracatının % 20'sini, 2003 yılından sonra % 30'unu karşılamıştır. 2010 ve 2011 yıllarında otomotiv endüstrisinin İSO 500 firmaları içerisindeki ihracat payı yaklaşık olarak % 26 olmuştur. Otomotiv sektörünün, ihracat payının hızla artması Türk imalat sektörünün motor sektörlerinden biri olduğunu gösterir. Otomotiv sektörü oligopolistik bir yapıdadır bundan dolayı yurtiçinde ve yurtdışında rekabete açıktır. Aynı zamanda Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımcıların tercih ettiği bir sektördür.

Otomotiv sanayi, küresel düzeyde hızla değişen pazar ve rekabet koşulları nedeniyle sürekli ve dinamik bir gelişim içindedir. Özellikle Gümrük birliği 1990 öncesine göre birçok farklılık taşıyan Pazar ve rekabet koşulları Türkiye'deki otomotiv sanayini yeni bir yapılanma sürecine sokmuştur. Otomotiv sanayinin sağlıklı gelişebilmesi için, ihracattaki başarıya paralel olarak, iç pazarında geliştirilmesi gerekmektedir. Zira çok yoğun rekabetin yaşandığı küresel pazarlarda yalnızca ihracata dayalı üretimle sanayinin uzun vadeli ve sürdürülebilir bir başarıyı elde etmesi olanaksızdır. Küresel pazarlara odaklanırken, iç pazarın geliştirilmesi perspektifi de kaybedilmemelidir. İhracata dayalı üretimle önemini koruyan ve büyük bir ivme kazanan otomotiv sanayinin gelişimi, istikrarlı bir iç pazarla mutlaka desteklenmelidir.

Elektrik makineleri aletleri ve cihazları sanayi, 2005 yılına kadar İSO 500 firmaları içerisinde toplam ihracatın yaklaşık % 10'unu karşılamaktadır, fakat 2005 yılından sonra ihracat payında düşüş görülmektedir. 2010 yılından 2011 yılına geçerken elektrik makineleri aletleri ve cihazları sanayinin ihracat payı % 8,21'den, % 7,82'ye düşmüştür.

Gıda maddeleri sanayinin, İSO 500 firmaları içerisindeki ihracat payı düşmüştür. 1993 yılında İSO 500 firmaları içindeki ihracat payı % 9,31 iken, 2010 yılında % 3,45'e düşmüş, 2011 yılında % 4,15 olmuştur.

İçki sanayi, ayakkabı sanayi, ağaç ve Mantar Ürünleri Sanayi, Ağaç, Mobilya ve Mefruşat Sanayi, Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri Sanayi, Basım Sanayi, Metal eşya Sanayi,

Elektrik Sektörü, diğer imalat sanayinin İSO firmaları içerisinde aldığı ihracat payı % 1'in altında kalmaktadır.

İSO firmaları içerisinde en az ihracat payına sahip olan sektör ise elektrik sektörüdür. Elektrik sektöründe faaliyet gösteren firmaların 2003 yılından sonra ihracat yapmaya başladıkları görülüyor. 2003 – 2011 yılları arasında da elektrik sektöründe faaliyet gösteren firmaların İSO 500 içerisindeki ihracat oranı % 1'in altındadır.

Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu'nun dinamik ve gelişime açık bir yapıdadır. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu kapsamındaki özel büyük sanayi kuruluşları dünya ile bütünleşme konusunda önemli bir başarı elde etmiş, son on yılda toplam satış gelirleri içinde ihracat gelirlerinin payını %20'den %30'lar düzeyine yükseltmişlerdir.

Dünya ekonomisinde imalat sanayi, hızla gelişen teknoloji karşısında, giderek hammadde ve emeğe dayalı üretim yapısından teknoloji yoğun bir yapıya dönüşmektedir. Gelişmiş ülkeler, bilgi ve beceri gerektiren, ARGE'ye dayanan, ileri teknolojiye sahip sanayi dallarına yönelmektedirler. Dünya ekonomisinde imalat sanayinde karşılaştırmalı üstünlükler, doğal kaynak zenginliğinden çok, sahip olunan teknoloji seviyesine bağlı bir duruma gelmiştir. Bu nedenle Türkiye, imalat sanayinde mevcut teknolojilerini yaygınlaştırmayı, yeni teknolojiler ve bunlara dayalı sanayilerin kurulmasını, AR-GE faaliyetlerinin desteklenmesini, bölgesel gelişmeyi ve çevrenin korunmasını desteklemek zorundadır.

4.3.8. Ücretle çalışanlar ortalamasına göre incelenmesi

Ülkemizdeki nüfus artış oranı sanayileşmiş ülkelere oranla çok yüksektir. Bu artışa paralel olarak da istihdam yaratılamaması sonucunda işsizlik problemi ortaya çıkmaktadır. Türkiye imalat sanayinin gelişimini yansıtan İSO 500 firmalarının istihdam yaratma gücüne bakıldığında, sanayileşme süreci gelişimine paralel bir istihdam yaratamamıştır.

500 Büyük Sanayi Kuruluşu'nun istihdama olan katkısı, ihracata ve milli gelire olan katkısı yanında önemsiz miktardadır. Bunun nedenlerinden birisi sanayimizin emek yoğun sektörlerden teknoloji yoğun sektörlerle kaymasıdır. Teknolojinin sağladığı imkânlarla birlikte sanayi ve tarımda istihdam edilen iş gücüne olan ihtiyaç azalmakta ve işgücü hizmet sektörüne doğru kaymaktadır. Sonuçta sanayi sektörünün istihdam yaratma potansiyeli giderek azalmaktadır. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu'nun yarattığı istihdamdaki gerilemenin nedenlerinden bir diğeri de Türkiye'de fason üretimin gelişmesidir. Kuruluşlardan bir kısmı eskiden kendi imal ettikleri ara malların bir kısmını ve bir kısım hizmetlerini dışarıya yaptırmaktadır. Bu nedenle, 500 Büyük Sanayi Kuruluşu'nun istihdama katkısı konusunda net bir şey söylemek mümkün değildir. Doğrudan istihdamın bir kısmı dolaylı istihdama kaymış olabilir. İSO 500 firmaları içindeki istihdamın azalmasının bir diğeri sebebi ise kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesidir.

İSO 500 firmaları içerisinde toplam istihdam edilenlerin sayısının en yüksek olduğu yıl 1993 yılıdır. 1993 yılında ücretle çalışanlar ortalaması 600.049'dır. Toplam istihdam edilenlerin sayısının en düşük olduğu yıl ise 2009 yılıdır, bu yılda İSO 500 firmalarının ücretle çalışanlar ortalaması 466.404'dür. Genel olarak Türkiye ekonomisinde, 1990'dan sonra var olan ekonomik krizlerle beraber istihdamın azaldığı söylenebilir.

İşletmelerin kendi içlerinde üretim yerine girdilerin önemli bir bölümünü işletme dışı kaynaklardan tedarik etme politikaları istihdam düzeyinin artışının sınırlı düzeyde kalmasında başlıca etken olmuştur (İSO, 2010:27). Kriz dönemlerinde, işten çıkarmaların etkisiyle toplam istihdamda azalma görülmektedir.

İSO 500 firmalarının, istihdam yaratmaya ve işsizlik problemine katkısının çok düşük düzeyde kaldığı görülüyor. İSO 500 firmaları tarafından istihdam edilen personel sayısının, toplam nüfus içinde çalışan sayısına oranı 1993 yılında % 0,032 iken, 2010 yılında % 0,022 olmuştur.

Tablo 42-1993 – 2011 Döneminde İSO İlk 500 Firmalarının Ücretle Çalışanlar Ortalaması

Yıllar	Ücretle Çalışanlar Ortalaması	Net Değişim	Ücretle Çalışanlar Ortalaması Değişim	Satış Hasılatı Değişim (%)
1993	600.049			
1994	579.289	-20.760	-3,46	85,7
1995	529.425	-49.864	-8,61	90,68
1996	533.779	4.354	0,82	95,13
1997	566.079	32.300	6,05	99,86
1998	574.944	8.865	1,57	58,79
1999	542.956	-31.988	-5,56	40,47
2000	546.432	3.476	0,64	70,19
2001	507.609	-38.823	-7,1	61,14
2002	487.048	-20.561	-4,05	43,11
2003	506.179	19.131	3,93	30,93
2004	513.036	6.857	1,35	30,08
2005	498.870	-14.166	-2,76	10,92
2006	499.415	545	0,11	21,83
2007	534.662	35.247	7,06	10,55
2008	520.376	-14.286	-2,67	12,18
2009	466.404	-53.972	-10,37	-12,67
2010	494.941	28.537	6,11	24,37
2011	513.703	18.762	3,79	29,86

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır

Tablo 43- İşgücü Durumuna Göre Kurumsal Olmayan Nüfus

Yıllar	Toplam Nüfus (Bin)	İşgücü (Bin)	İşgücüne Dahil Olmayan (Bin)	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İstihdam Edilen (Bin)	İşsiz (Bin)	İşsizlik Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)
1993	58 478	20 314	18 643	52,1	18 500	1 815	8,9	47,5
1994	59 455	21 877	18 162	54,6	20 006	1 871	8,6	50
1995	60 585	22 286	18 890	54,1	20 586	1 700	7,6	50
1996	61 724	22 697	19 546	53,7	21 194	1 503	6,6	50,2
1997	62 871	22 755	20 544	52,6	21 204	1 552	6,8	49
1998	64 008	23 385	20 911	52,8	21 779	1 607	6,9	49,2
1999	65 139	23 878	21 433	52,7	22 048	1 830	7,7	48,7
2000	66 187	23 078	23 133	49,9	21 581	1 497	6,5	46,7
2001	67 296	23 491	23 667	49,8	21 524	1 967	8,4	45,6
2002	68 393	23 818	24 223	49,6	21 354	2 464	10,3	44,4
2003	69 479	23 640	25 272	48,3	21 147	2 493	10,5	43,2
2004	66 379	22 016	25 527	46,3	19 632	2 385	10,8	41,3
2005	67 227	22 455	25 905	46,4	20 067	2 388	10,6	41,5
2006	68 066	22 751	26 423	46,3	20 423	2 328	10,2	41,5
2007	68 901	23 114	26 879	46,2	20 738	2 376	10,3	41,5
2008	69 724	23 805	26 967	46,9	21 194	2 611	11	41,7
2009	70 542	24 748	26 938	47,9	21 277	3 471	14	41,2
2010	71 343	25 641	26 901	48,8	22 594	3 046	11,9	43

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2011), İstatistik Göstergeler 1923 – 2010. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası. S. 131-132

Tablo 44- İSO 500 Tarafından Yaratılan İstihdamın Toplam İstihdam İçindeki Payı

Yıllar	Toplam istihdam edilen sayısı	İSO 500 İstihdam edilen sayısı	İSO 500 istihdam
			/Toplam istihdam
1993	18.500.000	600.049	0,032
1994	20.006.000	579.289	0,029
1995	20.586.000	529.425	0,026
1996	21.194.000	533.779	0,025
1997	21.204.000	566.079	0,027
1998	21.779.000	574.944	0,026
1999	22.048.000	542.956	0,025
2000	21.581.000	546.432	0,025
2001	21.524.000	507.609	0,024
2002	21.354.000	487.048	0,023
2003	21.147.000	506.179	0,024
2004	19.632.000	513.036	0,026
2005	20.067.000	498.870	0,025
2006	20.423.000	499.415	0,024
2007	20.738.000	534.662	0,026
2008	21.194.000	520.376	0,025
2009	21.277.000	466.404	0,022
2010	22.594.000	494.941	0,022

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası ve Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre hazırlanmıştır.

Tablo 45- İSO Firmalarının 2004 - 2011 Yılları Arasında Çalışan Sayısının (Adet) Sektörel Dağılımı ve İSO 500 İçinde Yüzde Payları

Sek. kodu	2011	%	2010	%	2009	%	2008	%	2007	%	2006	%	2005	%	2004	%
210	34.567	6,73	32.867	6,64	27.752	5,95	31.166	5,99	20.090	3,76	19.802	3,97	19.656	3,94	23.077	4,5
311	71.838	13,98	71.667	14,48	63.434	13,6	67.485	13	63.311	11,8	60.547	12,1	62.131	12,5	62.843	12,3
312	15.232	2,97	15.349	3,10	15.500	3,32	15.998	3,07	16.776	3,14	14.967	3	18.529	3,71	18.804	3,67
313	2.362	0,46	2.865	0,58	3.438	0,74	3.196	0,61	3.096	0,58	2.962	0,59	4.864	0,98	2.894	0,56
314	1.588	0,31	1.782	0,36	1.787	0,38	2.401	0,46	18.056	3,38	2.271	0,45	1.418	0,28	21.035	4,1
321	56.522	11,00	57.852	11,69	53.894	11,6	54.476	10,5	67.927	12,7	72.360	14,5	77.858	15,6	83.133	16,2
322	12.989	2,53	15.762	3,18	12.791	2,74	16.895	3,25	21.368	4	23.528	4,71	25.521	5,12	24.191	4,72
323		0,00		0,00				0								
324	900	0,18		0,00	480	0,1		0	1.087	0,2	924	0,19	930	0,19	1.950	0,38
331	5.632	1,10	5.741	1,16	4.267	0,91	4.509	0,87	4.129	0,77	3.105	0,62	3.350	0,67	2.906	0,57
332	6.915	1,35	6.759	1,37	7.889	1,69	8.739	1,68	8.897	1,66	9.379	1,88	9.435	1,89	9.187	1,79
341	4.535	0,88	5.333	1,08	5.602	1,2	4.940	0,95	5.057	0,95	5.181	1,04	4.511	0,9	5.960	1,16
342	1.310	0,26	3.077	0,62	2.677	0,57	4.143	0,8	3.769	0,7	3.409	0,68	3.439	0,69	3.244	0,63
351	8.617	1,68	8.293	1,68	7.670	1,64	8.026	1,54	8.203	1,53	7.946	1,59	9.016	1,81	8.977	1,75
352	13.454	2,62	16.385	3,31	15.714	3,37	18.029	3,46	16.713	3,13	17.429	3,49	15.365	3,08	16.646	3,24
353	9.015	1,75	8.883	1,79	8.725	1,87	9.038	1,74	9.489	1,77	9.611	1,92	10.260	2,06	10.369	2,02
354	3.036	0,59	5.538	1,12	6.485	1,39	5.369	1,03	6.115	1,14	5.843	1,17	5.555	1,11	5.572	1,09
355	8.394	1,63	6.353	1,28	6.340	1,36	6.837	1,31	6.519	1,22	5.647	1,13	5.726	1,15	3.161	0,62
356	8.990	1,75	8.786	1,78	9.248	1,98	8.591	1,65	8.419	1,57	8.462	1,69	8.700	1,74	7.213	1,41
361	7.535	1,47	6.474	1,31	6.868	1,47	7.905	1,52	7.348	1,37	9.157	1,83	8.045	1,61	7.467	1,46
362	7.701	1,50	8.263	1,67	8.562	1,84	9.090	1,75	8.980	1,68	8.388	1,68	8.585	1,72	8.282	1,61
369	11.757	2,29	11.640	2,35	11.392	2,44	12.872	2,47	12.998	2,43	12.384	2,48	10.449	2,09	7.641	1,49
371	43.607	8,49	37.600	7,60	39.866	8,55	50.895	9,78	49.480	9,25	45.626	9,14	42.866	8,59	41.946	8,18
372	7.492	1,46	8.646	1,75	5.915	1,27	5.307	1,02	6.048	1,13	5.330	1,07	4.342	0,87	4.216	0,82
381	11.846	2,31	12.377	2,50	10.374	2,22	10.363	1,99	10.589	1,98	5.125	1,03	9.067	1,82	8.399	1,64
382	37.634	7,33	33.779	6,82	30.270	6,49	33.026	6,35	30.575	5,72	28.378	5,68	24.934	5	25.339	4,94
383	22.961	4,47	22.846	4,62	20.158	4,32	22.601	4,34	23.965	4,48	26.368	5,28	24.375	4,89	20.825	4,06
384	85.005	16,55	67.682	13,67	63.684	13,7	82.957	15,9	79.813	14,9	69.683	14	65.180	13,1	64.650	12,6
390	1.195	0,23	1.292	0,26	1.316	0,28	2.270	0,44	2.384	0,45	2.234	0,45	2.115	0,42	610	0,12
400	11.074	2,16	11.050	2,23	14.306	3,07	13.252	2,55	13.461	2,52	13.369	2,68	12.648	2,54	12.499	2,44
TOPLAM	513.703	100,00	494.941	100,00	466.404	100	520.376	100	534.662	100	499.415	100	498.870	100	513.036	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır

Tablo 46- İSO Firmalarının 1998 – 2003 Yılları Arasında Çalışan Sayısının (Adet) Sektörel Dağılımı ve İSO 500 İçinde Yüzde Payları

Sek. kodu	2003	%	2002	%	2001	%	2000	%	1999	%	1998	%
210	22.038	4,35	26.616	5,46	29.239	5,76	37.259	6,82	36.127	6,65	36.607	6,37
311	60.068	11,87	52.925	10,87	55.482	10,93	59.559	10,9	65.426	12,05	62.065	10,79
312	15.646	3,09	15.973	3,28	16.507	3,25	19.657	3,6	19.389	3,57	19.982	3,48
313	3.499	0,69	3.618	0,74	3.123	0,62	3.251	0,59	3.660	0,67	4.100	0,71
314	30.299	5,99	30.870	6,34	34.708	6,84	39.340	7,2	38.995	7,18	43.578	7,58
321	90.428	17,86	101.844	20,91	103.859	20,46	109.365	20,01	104.406	19,23	123.112	21,41
322	28.191	5,57	23.013	4,72	18.013	3,55	13.267	2,43	15.780	2,91	15.705	2,73
323	910	0,18	850	0,17	627	0,12	395	0,07		0		0
324		0		0	0	0	475	0,09		0		0
331	2.322	0,46	1.990	0,41	1.138	0,22	1.917	0,35	1.516	0,28	1.596	0,28
332	6.791	1,34	6.232	1,28	6.233	1,23	7.371	1,35	7.288	1,34	6.622	1,15
341	8.543	1,69	10.245	2,1	9.538	1,88	11.881	2,17	10.558	1,94	9.456	1,64
342	3.910	0,77	1.841	0,38	3.600	0,71	5.096	0,93	4.537	0,84	4.054	0,71
351	10.339	2,04	12.205	2,51	12.341	2,43	11.765	2,15	14.283	2,63	15.138	2,63
352	17.698	3,5	14.320	2,94	14.122	2,78	16.322	2,99	16.237	2,99	17.054	2,97
353	8.832	1,74	9.750	2	8.963	1,77	8.499	1,56	8.254	1,52	8.133	1,41
354	6.631	1,31	5.716	1,17	5.113	1,01	7.606	1,39	9.292	1,71	10.114	1,76
355	4.771	0,94	4.955	1,02	3.823	0,75	4.748	0,87	5.079	0,94	5.181	0,9
356	6.453	1,27	3.929	0,81	4.082	0,8	4.518	0,83	6.187	1,14	4.678	0,81
361	5.230	1,03	4.680	0,96	4.829	0,95	4.021	0,74	4.506	0,83	4.269	0,74
362	8.005	1,58	8.229	1,69	8.298	1,63	9.323	1,71	9.403	1,73	10.248	1,78
369	7.090	1,4	8.087	1,66	7.918	1,56	10.818	1,98	9.264	1,71	9.886	1,72
371	39.473	7,8	37.056	7,61	33.258	6,55	35.436	6,48	34.433	6,34	35.763	6,22
372	4.861	0,96	5.033	1,03	4.874	0,96	5.658	1,04	3.433	0,63	2.976	0,52
381	7.860	1,55	2.603	0,53	3.617	0,71	3.540	0,65	3.944	0,73	5.913	1,03
382	22.539	4,45	17.039	3,5	16.839	3,32	22.793	4,17	20.372	3,75	18.057	3,14
383	19.982	3,95	19.143	3,93	23.612	4,65	24.854	4,55	24.604	4,53	30.591	5,32
384	50.475	9,97	43.918	9,02	37.554	7,4	44.139	8,08	43.604	8,03	47.799	8,31
390	915	0,18	766	0,16	724	0,14	394	0,07	172	0,03		0
400	12.380	2,45	13.602	2,79	35.575	7,01	23.165	4,24	22.063	4,06	22.267	3,87
Toplam	506.179	100	487.048	100	507.609	100	546.432	100	542.956	100	574.944	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır

Tablo 47- İSO Firmalarının 1993 – 1997 Yılları Arasında Çalışan Sayısının (Adet) Sektörel Dağılımı ve İSO 500 İçinde Yüzde Payları

Sektör Kodu	1997	%	1996	%	1995	%	1994	%	1993	%
210	52.916	9,35	37.494	7,02	44.899	8,48	54.201	9,36	44.564	7,43
311	56.562	9,99	68.640	12,86	67.405	12,73	71.637	12,37	76.913	12,82
312	20.574	3,63	6.127	1,15	6.387	1,21	2.347	0,41	3.435	0,57
313	5.066	0,89	5.366	1,01	3.776	0,71	3.662	0,63	4.586	0,76
314	40.874	7,22	41.516	7,78	46.422	8,77	49.800	8,6	51.941	8,66
321	114.332	20,2	107.218	20,09	97.922	18,5	100.051	17,27	84.065	14,01
322	15.702	2,77	12.168	2,28	10.137	1,91	11.456	1,98	5.937	0,99
323		0	163	0,03		0		0		0
324		0	1.120	0,21		0	1.250	0,22	1.327	0,22
331	1.503	0,27	1.475	0,28	984	0,19	869	0,15	1.872	0,31
332	4.792	0,85	1.708	0,32	1.327	0,25	791	0,14	1.117	0,19
341	6.152	1,09	9.615	1,8	11.101	2,1	9.453	1,63	10.264	1,71
342	4.220	0,75	5.317	1	5.718	1,08	4.113	0,71	4.404	0,73
351	14.375	2,54	14.613	2,74	15.754	2,98	17.853	3,08	19.315	3,22
352	15.226	2,69	11.239	2,11	11.815	2,23	10.855	1,87	11.669	1,94
353	8.517	1,5		0		0	8.938	1,54	9.437	1,57
354	9.693	1,71	19.381	3,63	17.963	3,39	9.202	1,59	8.884	1,48
355	5.300	0,94	5.341	1	5.321	1,01	5.259	0,91	5.921	0,99
356	4.258	0,75	3.027	0,57	3.405	0,64	1.483	0,26	1.634	0,27
361	6.730	1,19	6.918	1,3	5.784	1,09	6.358	1,1	5.252	0,88
362	9.535	1,68	10.698	2	7.979	1,51	7.624	1,32	8.224	1,37
369	10.160	1,79	9.488	1,78	9.166	1,73	9.162	1,58	12.191	2,03
371	35.505	6,27	34.477	6,46	33.926	6,41	30.706	5,3	31.697	5,28
372	4.972	0,88	7.918	1,48	8.397	1,59	8.633	1,49	9.629	1,6
381	10.648	1,88	9.996	1,87	10.499	1,98	7.310	1,26	10.940	1,82
382	18.480	3,26	15.323	2,87	17.367	3,28	21.111	3,64	32.888	5,48
383	26.230	4,63	25.857	4,84	23.798	4,5	23.194	4	26.522	4,42
384	42.598	7,53	40.684	7,62	40.528	7,66	39.793	6,87	48.664	8,11
390	70	0,01	60	0,01	60	0,01	279	0,05	300	0,05
400	21.089	3,73	20.832	3,9	21.585	4,08	61.899	10,69	66.457	11,08
Toplam	566.079	100	533.779	100	529.425	100	579.289	100	600.049	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

İSO 500 firmaları içerisinde, ücretler çalışanlar ortalaması en yüksek olan ilk beş sektör dokuma sanayi, gıda maddeleri sanayi, otomotiv endüstrisi, demir çelik metal ana sanayi, madencilik ve taşocakçılığı sanayidir. Bu sektörleri, tütün işleme sanayi, elektrik makineleri aletleri ve cihazları sanayi, makine sanayi (elektrikli olanlar hariç) ve elektrik sektörleri izlemektedir. Bu sektörler tarafından yaratılan istihdamın, İSO 500 firmalarının yarattığı toplam istihdama oranı % 75'tir. Bu sektörler ekonomi de yarattıkları istihdam açısından vazgeçilemez sektörlerdir. İSO 500 firmaları içerisinde ücretle çalışanlar ortalamasının sektörler göre dağılımı, İSO 500 firmaları alt sektörlerine ait firma sayısı ve firma büyüklükleri ile orantılıdır.

1993 ve 2011 yılları arasında, içki sanayi, ayakkabı sanayi, ağaç ve mantar ürünleri sanayi basım sanayi, lastik ürünleri sanayi ve mesleki bilimsel sağlık amaçlı aletler ve malzeme sanayi sektörlerinin ücretle çalışanlar ortalaması ise % 1'in altında kalmaktadır.

2007, 2008, 2009 ve 2011 yıllarında ücretle çalışanlar payı en yüksek olan sektör, otomotiv sektörüdür. Otomotiv sektörü tarafından 2007, 2008, 2009 ve 2011 yıllarında yaratılan istihdamın, İSO 500 firmaları içerisindeki payı sırasıyla %14,93, % 15,94, % 13,65 ve % 16,6 olmuştur. Bu oranının en düşük olduğu yıl ise, % 6,87 oranı ile 1994 yılıdır. Otomotiv sanayi, tedarik zinciri içinde doğrudan ve özellikle dolaylı olarak çok geniş istihdam olanakları sağlayan bir sanayi dalıdır. Gelişmiş otomotiv sektöründe, uluslararası sürdürülebilir rekabet için üretim ve yönetimde yetenekli insan gücünün varlığı temel olarak kabul edilmektedir.

2007 yılından önceki yıllarda ise İSO 500 firmaları içerisinde çalışanlar payı en yüksek olan sektör dokuma sanayidir. 1996 – 2002 döneminde dokuma sanayinin sağladığı istihdam oranı, İSO 500 firmalarının yarattığı istihdamın % 20'sidir. 2011 yılında dokuma sanayinin İSO 500 firmaları içinde yarattığı istihdam payı ise % 11 olmuştur.

Gıda maddeleri sanayi, İSO 500 firmaları içerisinde dokuma sanayinden sonra en çok istihdam yaratan sektör konumundadır. İnceleme döneminde, İSO 500 firmaları içerisinde dokuma sektörünün yarattığı istihdam payı % 10 – 14 arasındadır. 2011

yılında bu oran % 13,98 olmuştur. Rekabet koşullarındaki pek çok dezavantajına karşın Türkiye gıda sanayii, gıda teknolojisinde kaydedilen gelişmeler sonucunda doğrudan ihracata yönelik üretim yaparak uluslararası piyasalarda önemli bir konuma ulaşmıştır. Gıda sanayii, sağladığı katma değer, yarattığı istihdam ve GSMH'ya katkısı açısından Türkiye'nin öncü ve rekabet potansiyeli en yüksek sektörlerinden biridir. Toplam istihdamın üçte birini oluşturan tarım sektörünün GSMH'ya katkısının % 11'ler düzeyinde olması nedeniyle, bu sektörle doğrudan ilişkili olan gıda sanayii de, Türkiye açısından stratejik bir öneme sahiptir. (İSO, 2006:2)

Demir çelik metal ana sanayinin, İSO 500 firmaları içerisindeki istihdam payı düzenli olarak artmıştır. İSO 500 firmaları içerisinde, demir çelik metal ana sanayinin sağladığı istihdam, 1993 – 2002 yılları arasında %5 – 6,5 arasında değişmiş, 2004 – 2005 döneminde bu oran % 8'e yükselmiş ve 2005'ten sonra % 9 – 10 arasında pay almıştır. 2010 yılında demir çelik metal ana sanayinin, İSO 500 firmaları içerisinde yarattığı istihdam payı %7,6 olmuş, 2011 yılında ise bu oran % 8,49 olmuştur. Türkiye'deki ham çelik üreten entegre tesislerdeki toplam istihdamda özelleştirme uygulamalarının ardından istihdam azalması yaşanmış, fakat son yıllarda sektördeki yeni yatırımlara bağlı olarak yeniden artış trendine girmiştir. Sektörün işgücü verimliliği, teknolojik modernizasyona yönelik yatırımların etkisiyle önemli ölçüde artmıştır.

İmalat sanayi alt sektörlerinin istihdam yaratmadaki yetersizliği işsizlik sorununun çözümünün sadece imalat sanayinin katkısıyla aşılamayacağını göstermiştir. İşsizlik sorunun üstesinden gelebilmek için Türkiye'deki diğer sektörlerde istihdam konusunda çözümler geliştirmelidir.

4.3.8.1. İş Gücü Verimliliği (Net Katma Değer/ Çalışan Sayısı)

İş gücü verimliliği endeksi, çalışan sayısının net katma değere bölünmesiyle hesaplanmaktadır. İnceleme dönemi içinde İSO 500 firmalarının iş gücü verimliliği endeksinin arttığı görülmektedir. İSO 500 firmalarının iş gücü verimliliği endeksi 66.360 değeri ile 2009 yılında en yüksek değerini, 19.590 değeri ile 2001 yılında en

düşük değerini almıştır. İş gücü verimliliği endeksinde 2001 yılından sonra artış görülmektedir.

İş gücü verimliliği endeksinin özel kuruluşlar içinde en düşük olduğu yıl 26.019 değeri ile 2001 yılı, en yüksek olduğu yıl ise 66.418 değeri ile 2009 yılıdır. Kamu firmalarının iş gücü verimliliği endeksinin en düşük olduğu yıl 7.010 değeri ile 2001, en yüksek olduğu yıl ise 66.036 değeri ile 2009 yılıdır. Özel kuruluşlar, kamu kuruluşlarına göre % 50 daha verimli çalışmaktadırlar.

Tablo 48- 1993 – 2011 Döneminde İSO 500 Firmalarının Kamu. Özel ve Toplam İşgücü Verimliliği Endeksi

Yıllar	Toplam	Kamu	Özel
1993	34.353	24.538	44.745
1994	30.600	22.517	38.683
1995	34.353	23.960	41.858
1996	38.745	25.866	46.235
1997	41.616	27.198	50.136
1998	39.035	26.928	45.726
1999	33.420	29.050	35.754
2000	36.795	32.264	39.163
2001	19.590	7.010	26.019
2002	35.154	32.705	36.086
2003	39.027	40.086	38.711
2004	49.300	46.346	50.047
2005	44.938	46.944	44.598
2006	54.011	36.969	56.926
2007	59.643	39.986	63.249
2008	58.368	37.951	61.631
2009	66.360	66.036	66.418
2010	58.936	91.973	54.082
2011	55.137	58.619	54.657
Ortalama	43.652	37.734	47.091

Kaynak: Özmucur, S., (2010). 500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Mali ve Ekonomik Göstergeler. Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2009 İstanbul Sanayi Odası Yayınları, (533), 170 – 178.

4.3.8.2. Yıllık Ortalama Ücretler

Tablo 49- 1993 – 2011 Döneminde İSO 500 Firmalarının Reel Ortalama Ücretleri (2005 yılı fiyatlarıyla)

Yıllar	Toplam	Kamu	Özel
1993	35.478	38.507	32.017
1994	27.690	30.709	24.662
1995	25.527	27.258	24.662
1996	24.662	24.229	25.094
1997	26.825	28.556	25.527
1998	27.095	26.926	27.189
1999	27.875	30.272	26.594
2000	29.950	35.192	27.210
2001	26.448	30.679	24.286
2002	25.315	29.902	23.571
2003	25.545	31.440	23.783
2004	25.720	30.407	24.535
2005	28.157	38.612	26.387
2006	26.825	31.540	26.018
2007	27.088	30.733	26.419
2008	27.379	31.783	26.675
2009	26.956	31.026	26.221
2010	25.852	30.524	25.166
2011	25.726	31.731	24.898
Ortalama	27.164	31.054	25.838

Kaynak: Özmucur, S., (2010). 500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Mali ve Ekonomik Göstergeler.

Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2009 İstanbul Sanayi Odası Yayınları, (533), 170 – 178.

(Not: Reel ücretlerin hesaplanmasında Türkiye İstatistik Kurumu “tüketici fiyat endeksi” kullanılmıştır.)

İncelenen yılların ortalaması alındığında, kamu sektörünün yıllık reel ücretler ortalaması, özel sektörün yıllık reel ücretler ortalamasından daha yüksek çıkmaktadır. Kamu sektörünün reel ücretler ortalaması 31.054 TL iken, özel sektörün reel ücretler ortalaması ise 25.838 TL'dir. İSO 500 firmalarının reel ücretler ortalaması ise 27.164 TL'dir.

İSO 500 firmaları için yıllık reel ücretler ortalamasının en yüksek olduğu yıl 2003 yılıdır. Bu yılda İSO 500 firmalarının yıllık reel ücretler ortalaması 35.478 TL'dir. Yıllık reel ücretler ortalamasının en düşük olduğu yıl ise 24.662 TL ile 1996 yılıdır.

4.4. 500 büyük sanayi kuruluşunda yerli ve yabancı sermayeli kuruluşların karşılaştırılması

Yerli ve yabancı sermayeli firmaların tanımı ve ayrımı üzerinde literatürde belirleyici bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada, İSO 500 içerisindeki yabancı sermayeli firmaların, İSO tarafından açıklanan verilere göre gösterdikleri performansları incelenecektir.

Çalışmanın bu kısmında İSO 500 sıralamasına giren şirketler, yabancı sermaye payına sahip şirketler ve yerli sermayeli şirketler olarak iki gruba ayrılmıştır. Yerli sermayeli şirketler % 100 yerli sermaye ile kurularak faaliyet gösteren firmaları kapsamaktadır. Yerli sermayeli şirketlere özel ve kamu kurumları dahildir. Yabancı sermayeli firmalar ise yabancı sermaye oranına bakılmaksızın, yabancı sermaye payına sahip olan şirketlerdir.

İSO 500 firmalarının, sermaye yapısına göre dağılımı incelendiğinde yabancı sermayeli firmaların ağırlığının arttığı görülmektedir. Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları çok sayıdadır. Ancak bu firmalar küçük ölçekli firmalardır. Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermayeli büyük ölçekli yatırım sayısı azdır. Yatırımlar genelde imalat ve hizmetler sektörlerinde yoğunlaşmakta olup, diğer sektörlerde yapılan yabancı yatırımlar ise çok düşük düzeyde kalmaktadır. Türkiye, rakibi kabul edilebilecek gelişmekte olan ülkelere göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmede potansiyelinin altında kalmıştır.

Ekonomik kriz yılları hariç, yabancı sermayeli firmaların İSO 500 içerisindeki üretimden satışlar payı artmıştır. 1993 yılında yabancı sermayeli firmaların üretimden satışlar toplamı 144.774.165,84 TL iken, 2010 yılında 77.513.158.614 TL, 2011 yılında ise 98.847.766.091 TL olmuştur. Ekonomik kriz yıllarında, yabancı sermayeli firmaların İSO 500 firmaları içerisindeki üretimden satışlar payında düşüş yaşanmıştır. Yabancı sermayeli firmaların İSO 500 firmaları içerisindeki üretimden satışlar payı 1993 yılında % 22 iken, 1994 yılında % 19'a düşmüş; 2000 yılında % 28 iken, 2001 yılında da % 26'ya düşmüştür. 2004 - 2005 dönemi de yabancı sermayeli firmaların üretimden satışlar payının azaldığı bir dönemdir. 2004 yılında yabancı sermayeli

firmaların üretimden satışlar payı % 42 iken, 2005 yılında % 33 olmuştur. 2005 – 2011 yılları arasında da yabancı sermayeli firmaların İSO 500 içerisindeki üretimden satışlar payı yaklaşık % 30 olmuştur.

İSO 500 sıralamasına girmiş yabancı sermayeli firmaların satış hasılat oranındaki değişim üretimden satışlar oranındaki değişimle benzer olmasının yanında, yabancı sermayeli firmaların İSO 500 içerisindeki satış hasılat payı, üretimden satışlar payına göre daha yüksektir. Bu durum yabancı sermayeli firmaların karlılığını etkilemektedir. 1993 yılında yabancı sermayeli firmaların satış hasılat toplamı 199.044.941 TL iken, 2011 yılında 136.298.640.734 olmuştur. Yerli sermayeli firmaların 1993 yılında satış hasılat toplamı 612.113.540 TL iken, 2011 yılında 258.494.403.543 TL olmuştur. 1993 – 1996 yılları arasında yabancı sermayeli firmaların İSO 500 firmaları içerisindeki satış hasılat payı 2006 – 2011 döneminde % 35 - %41 arasında değişmiştir. 2004 yılı yabancı sermayeli firmaların İSO 500 firmaları içerisindeki satış hasılat payının % 43 oranı ile en yüksek olduğu yıldır.

İnceleme dönemi içinde, yabancı sermayeli firmaların İSO 500 içerisindeki özkaynak oranı düzensiz bir değişim göstermekle beraber, özkaynak payında artış görülmektedir. 1993 yılında yabancı sermayeli firmaların özkaynak toplamı 26.024.452 TL iken, 2011 yılında 31.419.906.750 TL olmuştur. Yerli sermayeli firmaların 1993 yılında özkaynak toplamı 125.897.814 TL iken, 2011 yılında 100.808.334.624 TL olmuştur. 1993 – 1996 yılları arasında yabancı sermayeli firmaların İSO 500 içindeki özsermaye payı % 17 – 20 arasında olmuştur, 1997 – 2002 yılları arasında bu oran % 22 – 25 arasında değişmiş, 2003 – 2011 yılları arasında % 25 – 28 arasında değişim göstermiştir.

İnceleme dönemi içinde, İSO 500 firmaları içerisindeki yabancı sermayeli firmaların brüt katma değer payı artmıştır. Yabancı sermayeli firmaların brüt katma değer payının giderek artması yabancı sermayeli firmaların kapasite kullanım oranının yüksek olması ve teknoloji yoğun sektörlere yatırım yapmasının bir sonucudur. 1993 yılında yabancı sermayeli firmaların brüt katma değer toplamı 50.763.438 TL iken, yerli sermayeli firmaların brüt katma değer toplamı 179.574.604 TL'dir. 2011 yılında yabancı sermayeli firmaların brüt katma değer toplamı 33.830.874.480 TL iken, yerli sermayeli

firmaların brüt katma değer toplamı ise 59.477.045.173 TL'dir. 2007 – 2011 yılları arasında yabancı sermayeli firmaların brüt katma değeri % 35 – 36 arasında değişmiştir. Yabancı sermayeli firmaların İSO 500 firmaları içerisinde ki brüt katma değer payının en yüksek olduğu yıl % 51 oranı ile 2004 yılıdır. Bu oranın en düşük olduğu yıl ise % 15 oranı ile 1994 yılıdır.

1993 yılında yabancı sermayeli firmaların aktifler toplamı 95.502.205 TL iken, yerli sermayeli firmaların aktifler toplamı 541.954.438 TL'dir. 2011 yılında ise yabancı sermayeli firmaların aktifler toplamı 76.173.159.459 TL iken, yerli sermayeli firmaların aktifler toplamı 209.371.683.902 TL olmuştur. 1993 yılında yabancı sermayeli firmaların İSO 500 içerisindeki aktifler payı % 15'dir. 1994 – 1996 yılları arasında yabancı sermayeli firmaların İSO 500 içerisindeki aktifler payı % 14 – 18 arasında değişmiş, 1997 – 2001 yılları arasında % 21 – 24 arasında değişmiş, 2002 yılından sonra % 25'in üstüne çıkmıştır.

Yabancı sermayeli firmaların İSO 500 içerisindeki kâr oranı, üretimden satışlarının üzerindedir. Bu durum, yabancı sermayeli firmaların yüksek kârlılıkla çalışmasının ve ürettikleri ürünlerin marka bilinirliği ile değerlerinin yüksek olmasının sonucudur.

1993 yılında yabancı sermayeli firmaların vergi öncesi dönem sonu kâr toplamı 20.876.408 TL iken, yerli sermayeli firmaların vergi öncesi dönem zararı -375.402 TL'dir. Ekonomik krizin bitimiyle 1994 yılında yabancı sermayeli firmaların kâr toplamı 37.854.300 TL olmuş, yerli sermayeli firmaların kâr toplamı ise 39.525.632 TL olmuştur. 2011 yılında ise yabancı sermayeli firmaların kâr toplamı 6.512.437.693 TL iken, yerli sermayeli firmaların kâr toplamı 14.258.950.579 TL'dir.

1993 ve 2001 yılları, yerli sermayeli firmaların zararlı kapattıkları yıllar olmuştur. Bu yıllarda yabancı sermayeli firmalar dönemi kârla kapatmışlardır. 2001 yılında da yerli sermayeli firmaların dönem sonu vergi öncesi zarar toplamı -768.384.784 TL iken, yabancı sermayeli firmaların vergi öncesi dönem kâr toplamı 588.753.747 TL olmuştur.

1993 ve 2001 ekonomik kriz yılları dışında, yabancı sermayeli firmaların İSO 500 içerisindeki kârlılık payı % 30 – 40 arasında değişmiştir. 1994 yılında bu oran % 49, 1999 yılında % 43, 2000 yılında % 61 olmuştur. 2002 yılı ise yabancı sermayeli firmaların İSO 500 içerisindeki kâr payının en düşük olduğu yıldır, bu yılda yabancı sermayeli firmaların İSO 500 içindeki kâr payı % 24 olmuştur.

1993 – 2011 döneminde, yabancı sermayeli firmaların İSO 500 firmaları içerisindeki ihracat payı, üretimden satışlarının üzerindedir. Yabancı sermayeli firmaların İSO 500 içerisindeki ihracat oranının hızla artması, dünya ekonomisi ve küresel pazarlara kolaylıkla uyum sağladıklarını göstermektedir.

1993 yılında yabancı sermayeli firmaların ihracat toplamı 1.467.315,00 iken, yerli sermayeli firmaların ihracat toplamı 4.433.266,00 TL'dir. 2011 yılında ise yabancı sermayeli firmaların ihracat toplamı 27.726.308 TL iken, yerli sermayeli firmaların ihracat toplamı 33.219.377 TL'dir.

1993 – 1996 yılları arasında yabancı sermayeli firmaların İSO 500 içerisindeki ihracat payı % 24 – 29 arasında değişmiş, 1997 – 2001 yılları arasında % 30 – 39 arasında değişmiştir. 2002 yılından sonra yabancı sermayeli firmaların İSO 500 içerisindeki ihracat payı % 40'ın üzerine çıkmıştır. 2011 yılında bu oran % 45 olmuştur.

1993 – 2009 yılları arasında İSO 500 sıralamasına giren yabancı sermayeli firmaların istihdam payı, üretimden satışlarına göre düşük kalmaktadır. Yabancı sermayeli firmaların kârlılık ve satış rakamları artarken, istihdam oranının aynı hızla artmaması yabancı sermayeli firmaların daha verimli çalıştıklarını göstermektedir. 1993 yılında yabancı sermayeli firmaların istihdam toplamı 77.638 iken, 2011 yılında istihdam toplamı 162.405 olmuştur. Yerli sermayeli firmaların 1993 yılında yarattıkları istihdam toplamı 522.411 iken, 2011 yılında 351.298 olmuştur. Yabancı sermayeli firmaların aksine yerli sermayeli firmaların yarattıkları istihdamda azalma görülmektedir.

Tablo 50- 2005- 2011 Yılları Arasında Yerli ve Yabancı Sermayeli İSO 500 Firmalarının Faaliyet Sonuçları

	Üretimden Satış (TL ve %)		Satış Hasılatı (TL ve %)		Brüt Katma Değer (TL ve %)		Özkaynak (TL ve %)		Aktif (TL ve %)		Kar - Zarar (TL ve %)		İhracat (Bin \$ ve %)		Çalışan (Adet ve %)	
Yabancı	98.847.766.091	31	136.298.640.734	35	33.830.874.480	36	31.419.906.750	24	76.173.159.459	27	6.512.437.693	31	27.726.308	45	162.405	32
Yerli	219.483.516.343	69	258.494.403.543	65	59.477.045.173	64	100.808.334.624	76	209.371.683.902	73	14.258.950.579	69	33.219.377	55	351.298	68
Toplam 2011	318.331.282.434	100	394.793.044.277	100	93.307.919.653	100	132.228.241.374	100	285.544.843.361	100	20.771.388.272	100	60.945.685	100	513.703	100
Yabancı	77.513.158.614	31	108.044.213.299	36	30.829.753.217	35	30.737.108.830	24	70.301.044.457	27	5.691.825.723	26	23.651.223	47	142.602	29
Yerli	172.777.391.156	69	195.963.476.717	64	56.492.979.711	65	96.205.016.276	76	188.417.873.558	73	16.249.502.585	74	27.091.947	53	352.339	71
Toplam 2010	250.290.549.770	100	304.007.690.016	100	87.322.732.928	100	126.942.125.106	100	258.718.918.015	100	21.941.328.308	100	50.743.170	100	494.941	100
Yabancı	66.993.539.777	33	92.864.582.428	38	26.646.114.793	36	29.712.553.390	26	63.335.915.186	28	4.946.789.129	37	21.515.327	49	130.810	28
Yerli	137.997.319.655	67	151.579.356.140	62	46.667.764.360	64	86.448.019.400	74	166.768.147.965	72	8.566.418.602	63	22.785.926	51	335.594	72
Toplam 2009	204.990.859.432	100	244.443.938.568	100	73.313.879.153	100	116.160.572.790	100	230.104.063.151	100	13.513.207.731	100	44.301.253	100	466.404	100
Yabancı	70.360.650.186	30	99.410.260.782	36	24.789.879.498	35	28.233.349.029	25	60.911.669.470	26	4.104.221.287	37	28.793.627	44	158.065	30
Yerli	167.521.558.082	70	180.491.723.668	64	46.034.457.676	65	83.515.784.692	75	172.358.898.648	74	6.964.810.737	63	37.301.986	56	362.311	70
Toplam 2008	237.882.208.268	100	279.901.984.450	100	70.824.337.174	100	111.749.133.721	100	233.270.568.118	100	11.069.032.024	100	66.095.613	100	520.376	100
Yabancı	65.972.434.232	33	101.204.213.940	41	27.346.999.216	36	27.234.961.997	25	53.451.847.718	26	5.971.646.887	35	25.306.941	47	154.237	29
Yerli	134.708.360.421	67	148.307.219.214	59	48.259.090.028	64	83.693.126.549	75	148.772.308.924	74	11.177.030.823	65	28.221.740	53	380.425	71
Toplam 2007	200.680.794.653	100	249.511.433.154	100	75.606.089.244	100	110.928.088.546	100	202.224.156.642	100	17.148.677.710	100	53.528.681	100	534.662	100
Yabancı	59.011.824.443	33	140	28	25.892.987.990	40	22.834.514.709	25	46.953.221.103	27	4.801.026.544	37	19.673.457	46	141.760	28
Yerli	121.309.864.029	67	360	72	39.583.915.279	60	69.129.253.047	75	124.998.250.039	73	8.174.544.563	63	23.374.406	54	357.655	72
Toplam 2006	180.321.688.472	100	500	100	65.476.903.269	100	91.963.767.756	100	171.951.471.142	100	12.975.571.107	100	43.047.863	100	499.415	100
Yabancı	49.137.176.630	33	65.551.008.206	35	12.922.317.214	23	18.606.377.149	22	37.082.356.712	24	3.168.449.332	38	16.300.932	45	131.664	26
Yerli	99.201.296.711	67	119.697.918.518	65	44.507.288.421	78	64.151.135.470	78	118.909.008.822	76	5.150.900.667	62	20.153.678	55	367.206	74
Toplam 2005	148.338.473.341	100	185.248.926.724	100	57.429.605.635	100	82.757.512.619	100	155.991.365.534	100	8.319.349.999	100	36.454.610	100	498.870	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

Tablo 51- 1999 – 2004 Yılları Arasında Yerli ve Yabancı Sermayeli İSO 500 Firmalarının Faaliyet Sonuçları

	Üretimden Satış (TL ve %)		Satış Hasılatı (TL ve %)		Brüt Katma Değer (TL ve %)		Özkaynak (TL ve %)		Aktif (TL ve %)		Kar - Zarar (TL ve %)		İhracat (Bin \$ ve %)		Çalışan (Adet ve %)	
Yabancı	57.049.716.446	42	72.096.379.477	43	27.314.044.495	51	21.145.873.583	28	40.173.228.257	29	4.428.502.314	39	15.882.353	49	132.175	26
Yerli	78.452.002.758	58	94.917.477.333	57	25.970.192.241	49	55.725.414.864	72	100.216.591.631	71	6.796.193.169	61	16.677.469	51	380.861	74
Toplam 2004	135.501.719.204	100	167.013.856.810	100	53.284.236.736	100	76.871.288.447	100	140.389.819.888	100	11.224.695.483	100	32.559.822	100	513.036	100
Yabancı	33.769.519.508	33	45.591.452.047	36	11.646.168.957	26	12.629.250.979	27	28.882.017.869	27	2.720.090.822	34	10.437.920	45	124.637	25
Yerli	67.971.116.864	67	82.746.269.554	64	33.885.002.462	74	35.017.414.891	73	76.574.404.182	73	5.364.097.421	66	12.844.378	55	381.017	75
Toplam 2003	101.740.636.372	100	128.337.721.601	100	45.531.171.419	100	47.646.665.870	100	105.456.422.051	100	8.084.188.243	100	23.282.298	100	505.654	100
Yabancı	23.202.329.002	29	31.123.529.612	32	7.812.999.178	21	8.030.150.259	24	23.304.774.184	27	1.368.526.649	24	7.336.184	44	103.225	21
Yerli	55.832.798.384	71	66.939.081.520	68	29.247.306.013	79	25.376.115.539	76	64.460.611.013	73	4.289.836.998	76	9.461.974	56	383.823	79
Toplam 2002	79.035.127.386	100	98.062.611.132	100	37.060.305.191	100	33.406.265.798	100	87.765.385.197	100	5.658.363.647	100	16.798.158	100	487.048	100
Yabancı	14.635.834.673	26	18.195.803.114	27	4.052.851.018	22	4.866.788.162	25	14.326.057.064	21	588.753.747	328	5.595.408	39	103.081	20
Yerli	41.668.102.782	74	50.328.167.861	73	14.671.688.928	78	14.306.773.923	75	52.588.052.854	79	-768.384.784	-428	8.675.011	61	404.528	80
Toplam 2001	56.303.937.455	100	68.523.970.975	100	18.724.539.946	100	19.173.562.085	100	66.914.109.918	100	-179.631.037	-100	14.270.419	100	507.609	100
Yabancı	9.304.743.222	28	12.105.699.416	28	3.424.561.484	26	3.535.905.478	24	8.932.134.493	23	848.826.035	61	4.411.039	38	104.993	19
Yerli	23.837.457.890	72	30.418.817.525	72	9.614.139.336	74	11.121.959.998	76	30.065.380.437	77	548.310.327	39	7.339.522	62	441.439	81
Toplam 2000	33.142.201.112	100	42.524.516.941	100	13.038.700.820	100	14.657.865.476	100	38.997.514.930	100	1.397.136.362	100	11.750.561	100	546.432	100
Yabancı	5.811.504.493	29	7.115.493.705	28	1.809.601.578	22	2.148.011.317	22	5.677.284.312	22	401.020.806	43	4.287.074	38	106.548	20
Yerli	14.235.842.281	71	17.870.400.897	72	6.403.285.530	78	7.574.513.730	78	20.160.867.550	78	541.659.095	57	6.913.464	62	436.408	80
Toplam 1999	20.047.346.774	100	24.985.894.602	100	8.212.887.108	100	9.722.525.047	100	25.838.151.862	100	942.679.901	100	11.200.538	100	542.956	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

Tablo 52- 1993 – 1998 Yılları Arasında Yerli ve Yabancı Sermayeli İSO 500 Firmalarının Faaliyet Sonuçları

	Üretimden Satış (TL ve %)		Satış Hasılatı (TL ve %)		Brüt Katma Değer (TL ve %)		Özkaynak (TL ve %)		Aktif (TL ve %)		Kar - Zarar (TL ve %)		İhracat (Bin \$ ve %)		Çalışan (Adet ve %)	
Yabancı	4.218.286.492	28	5.118.463.879	29	1.400.979.778	26	1.526.074.155	24	3.777.424.288	24	334.750.499	36	3.762.933	33	115.410	20
Yerli	10.800.011.780	72	12.668.476.031	71	4.021.685.413	74	4.934.226.062	76	12.253.383.802	76	599.828.159	64	7.513.667	67	459.534	80
Toplam 1998	15.018.298.272	100	17.786.939.910	100	5.422.665.191	100	6.460.300.217	100	16.030.808.090	100	934.578.658	100	11.276.600	100	574.944	100
Yab	2.437.280.002	27	3.087.101.855	28	833.903.022	23	854.914.443	24	2.133.142.722	24	319.129.303	38	3.394.904	31	100.561	18
Yerli	6.704.718.948	73	8.114.495.142	72	2.849.364.289	77	2.653.025.817	76	6.872.027.433	76	522.666.332	62	7.692.872	69	465.518	82
Toplam 1997	9.141.998.950	100	11.201.596.997	100	3.683.267.311	100	3.507.940.260	100	9.005.170.155	100	841.795.635	100	11.087.776	100	566.079	100
Yab	985.498.310	22	1.337.441.177	24	343.855.162	19	370.610.856	20	850.055.051	19	145.677.008	33	2.881.854	29	80.277	15
Yerli	3.430.765.435	78	4.267.198.655	76	1.432.058.257	81	1.447.248.708	80	3.711.387.334	81	297.309.430	67	6.931.248	71	453.502	85
Toplam 1996	4.416.263.745	100	5.604.639.832	100	1.775.913.419	100	1.817.859.564	100	4.561.442.385	100	442.986.438	100	9.813.102	100	533.779	100
Yab	518.244.836	22	703.928.562	25	176.809.498	21	188.573.162	20	432.092.397	18	74.243.059	31	2.649.884	29	77.042	15
Yerli	1.820.265.713	78	2.168.277.477	75	672.883.418	79	754.722.145	80	1.968.543.968	82	167.114.030	69	6.447.848	71	452.383	85
Toplam 1995	2.338.510.549	100	2.872.206.039	100	849.692.916	100	943.295.307	100	2.400.636.365	100	241.357.089	100	9.097.732	100	529.425	100
Yab	241.306.509	19	328.893.502	22	64.627.777	15	67.167.978	19	227.651.516	16	37.854.300	49	2.152.857	26	77.894	13
Yerli	1.009.518.074	81	1.177.433.704	78	361.826.538	85	291.550.677	81	1.174.429.852	84	39.525.632	51	5.999.005	74	501.395	87
Toplam 1994	1.250.824.583	100	1.506.327.205	100	426.454.315	100	358.718.654	100	1.402.081.368	100	77.379.933	100	8.151.862	100	579.289	100
Yab	144.774.166	22	199.044.941	25	50.763.438	22	26.024.452	17	95.502.205	15	20.876.408	102	1.467.315	25	77.638	13
Yerli	510.391.631	78	612.113.540	75	179.574.604	78	125.897.814	83	541.954.438	85	-375.402	-2	4.433.266	75	522.411	87
Toplam 1993	655.165.797	100	811.158.481	100	230.338.042	100	151.922.266	100	637.456.643	100	20.501.006	100	5.900.581	100	600.049	100

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı İSO 500 verilerine göre hazırlanmıştır.

5. Sonuç

İSO 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, Türkiye Ekonomisi'nde çok önemli bir yere sahip olmakla beraber, Türkiye'nin milli gelirinin yaklaşık sekizde birini yaratmakta, ihracat gelirinin ise yaklaşık yarısını kazanmaktadır. Buna rağmen 500 Büyük Sanayi Kuruluşu'nun yarattığı istihdam, elde ettiği ekonomik başarıya göre düşük kalmaktadır. İSO 500 firmalarının sektörlere göre dağılımı ve sektörlerin Türkiye ekonomisindeki yerinin incelenmesi ile Türkiye'nin uluslararası ekonomide avantajlı ve sıkıntı yaşadığı alanların belirlenmesi ve Türkiye Ekonomisi'nin kalkındırılması için stratejik bir bakış açısı oluşturulması bakımından önemlidir.

İSO 500 sıralamasına giren kuruluşlar yıldan yıla değişmektedir. İSO 500 firmaları içinde gıda maddeleri sanayi, dokuma sanayi, diğer kimyasal ürünler sanayi, taş ve toprağa dayalı diğer sanayi, demir çelik metal ana sanayi, elektrik makineleri ve otomotiv endüstrisi firma sayısı bakımından ağırlıklı olan sektörlerdir. Başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri sanayi, çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayi, başka yerde sınıflandırılmamış plastik ürünleri sanayi ve demir çelik metal ana sanayi firma sayısı bakımından İSO 500 içerisinde payını arttıran sektörlerdir.

İSO 500 büyük sanayi kuruluşu sıralamasına hem özel hem de kamu sektöründe faaliyet gösteren firmalar girmektedir. İncelediğimiz dönem içinde kamu firmaları sayısı 66'dan 15'e düşmüştür. İSO 500 sıralamasına dahil olan kamu firmalarının yoğunlaştıkları sektörler madencilik ve taş ocakçılığı, gıda maddeleri sanayi, basım sanayi ve otomotiv endüstrisidir. Kamu firmalarının üretimden satışlar ve brüt satışlar payı, kamu kurumu sayısına orantılı olarak değişim göstermektedir. Kamu kuruluşları tarafından yaratılan brüt katma değer ise ilk yıllarda özel sektör kuruluşları ile yakın oranda olmasına rağmen, ilerleyen yıllarda kamu firmaları tarafından yaratılan brüt katma değer oranında azalma görülmektedir.

Kamu kuruluşları özel sektör kuruluşlarına göre sayıca az olmalarına rağmen faaliyetleri çok büyük olan kurumlardır. Bu yüzden azalan bir seyir izlese de kamu kurumlarının aktifler ve özsermaye payı yüksektir.

Kamu kurumlarının toplam dönem sonu kâr zarar durumu incelendiğinde 1993, 1994 ve 2001 yıllarında dönemi zararla kapattıkları görülmektedir. Diğer yıllarda da kamu kurumlarının kârlılığı, özel kurumların kârlılığının yanında düşük kalmaktadır. Kamu iktisadi teşebbüsleri özel sektörde faaliyet gösteren firmaların aksine kâr amaçlı değil, istihdam yaratmak, ara malı üretimine katkı sağlamak, ülkedeki girdilerin değerlendirilmesini sağlamak amacıyla kurulmuşlardır. Kamu kurumlarının ihracat payı da çok düşük kalmaktadır. Kamu kurumları, özel sektöre göre kuruluş amaçlarına uygun olarak istihdam sağlama payları yüksektir.

İSO 500 firmalarının üretimden satışlar toplamı ve satış hasılatı birbirlerine yakın değişimler göstermektedir. İSO 500 firmalarının satışlar toplamı 1997 yılına kadar artan bir seyir göstermiştir. 1997 – 2000 yılları arasında İSO 500 firmalarının üretimden satışlar büyüme hızı azalmıştır. Türkiye 1997'de yaşanan Güneydoğu Asya ve 1998 yılında yaşanan Rusya krizlerinden etkilendiği için 2000 yılına kadar üretimden satışlar toplamının büyüme hızı yavaşlamıştır. Aynı zamanda, 1999 yılında Türkiye Ekonomisi yüzde 6,5 oranında milli gelir kaybı yaşamıştır. Kriz yılları TL'nin hızla değer kaybettiği, dövizin pahalılandığı ve 500 Büyük Sanayi Kuruluşu'nun ihracatının artma gösterdiği dönemler olduğu için 1994 ve 2000 krizlerinde İSO 500 firmalarının satışlar toplamındaki değişim artmıştır. (Ertuna, 2005: 68) 2002 yılından sonra İSO 500 firmalarının satışlar toplamı değişimi azalmıştır. Petrol ürünleri sanayi, çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayi, otomotiv endüstrisi, dokuma sanayi, demir çelik metal ana sanayi ve gıda maddeleri sanayi üretimden satışlar toplamı yüksek olan sektörler arasındadır. Bu sektörlerin ardından satış hasılatı yüksek olan sektörler arasında tütün işleme sanayi, makine sanayi (elektrikli olanlar hariç), elektrik makineleri aletleri ve cihazları sanayi gelmektedir. Demir çelik metal ana sanayi ve gıda maddeleri sanayi ve çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayi üretimden satışlar payını en çok arttıran sektörlerden biri olurken, dokuma sanayi ve tütün işleme sanayi ise üretimden satışlar payı azalan sektörler arasındadır.

İSO 500 firmalarının toplam ihracatı konusunda iki nokta önemlidir. Kriz yılları olan 1994 ve 2001 yıllarında, 500 Büyük Sanayi Kuruluşu'nun ihracatında artma olmuş, bu artışlar toplam ihracat içinde 500 Büyük Sanayi Kuruluşu'nun aldığı paya da yansımıştır. Bu önemli bir husustur. Çünkü kriz dönemlerinde ihracat artışları, şirketler için krizin etkilerinden kurtulma imkanı yaratmıştır. Kriz ortamında iç piyasada satın alma gücü düşerken ihracat piyasaları şirketlerin üretimini desteklemiş, artan döviz kurları da ilave bir imkan yaratmıştır. İkinci nokta 2002, 2003 ve 2004 yıllarında yaşanan hızlı artışlardır. Bu artışlarda doların uluslararası piyasalarda değer kaybetmesinin rolü önemlidir. Türkiye'nin ihracatında Euro'nun payı önemli olduğundan, Euro cinsinden gerçekleşen ihracat, dolar değer kaybettiğinde daha yüksek dolar rakamlarına ulaşmıştır. Ancak, aynı yıllarda TL aşırı değer kazanmış, bu da ihracat mallarını uluslararası piyasalarda pahalılaştırmıştır. İhracatın buna rağmen hızlı artış temposu içinde olması, bu şirketlerin yerli hammaddeyi ithal hammaddeye kaydığı görüntüsünü vermektedir. (Ertuna, 2005:45-46)

İSO 500 firmalarının toplam ihracatının olumlu yönde gelişme göstermesi eski pazarlarda kalıcılığımızı gösterirken, aynı zamanda yeni pazar yaratma potansiyelini de göstermektedir. Diğer taraftan İSO 500 firmalarının ithalat oranlarını bilmediğimiz için dış ticaret dengesi hakkında da yorum yapılamamaktadır. Türkiye'nin ihracat kapasitesinin, son yıllarda artışı kalite-maliyet ilişkilerinin nitel olarak değişmesinden çok, desteklemelerle de sağlanmıştır. İSO 500 firmaları içinde ihracatta öne çıkan sektörler otomotiv endüstrisi, demir çelik metal ana sanayi, dokuma sanayi, elektrik makineleri aletleri ve cihazları sanayi sektörleridir. Otomotiv endüstrisi, demir çelik metal ana sanayi, dokuma sanayi ve elektrik makineleri aletleri sektörleri tarafından gerçekleştirilen toplam İSO 500 firmalarının yaptığı ihracatın yaklaşık olarak % 65'ini karşılamaktadır. Bu oranın yüksekliği de bu sektörlerin Türkiye imalat sanayinde ihracat açısından öncü sektörler olduğunu göstermektedir.

İSO 500 sanayi kuruluşlarının, dönem sonu kâr zarar toplamalarına baktığımızda 2001 yılı hariç diğer yılları kârla kapattıkları görülmektedir. 2005 ve 2009 yıllarında elde edilen kâr, bir önceki yılda elde edilen kârdan daha düşüktür. 1994 yılındaki krize rağmen kuruluşların ihracata yönelmesi ve işçi ücretlerini kısmaları nedeniyle dönemi

kârla kapatmışlardır. Asya ve Rusya krizleri ve yanlış uygulanan ekonomi politikalarının etkisiyle 1998 sonrasında kârlılık oranlarında azalma görülmektedir. 2001 krizi ise zararlar kapatılan bir yıl olmuştur. 2008 yılına kadar kârlılık oranları ve toplam kârda toparlanma görülmektedir.

Otomotiv sektörü, elektrik sektörü, petrol ürünleri sanayi, çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayi, elektrik makineleri aletleri ve cihazları sanayi, taş ve toprağa dayalı diğer sanayi ISO 500 alt sektörleri içinde kârlılığı yüksek olan sektörlerdir. Madencilik ve taş ocakçılığı, gıda maddeleri sanayi ise inceleme dönemi içinde kâr payını arttıran sektörler arasındadır.

500 büyük sanayi kuruluşunun istihdama olan katkısı, ihracatı ve yarattığı katma değerle karşılaştırıldığında da düşük kalmaktadır. Bunun sebepleri arasında Türkiye imalat sanayisinin emek yoğun sektörlerden teknoloji yoğun sektörlerle doğru kayması ve Türkiye’de ki fason üretimin artmasıyla beraber kuruluşların ara malları ve hizmetleri dışarıdan tedarik etmeleri sayılabilir. Büyük oranda istihdam sağlayan kamu kuruluşlarının azalması da ISO 500 firmalarının sağladığı istihdamın arttırılamamasının sebeplerindendir. Otomotiv endüstrisi, elektrik sektörü, dokuma sanayi, gıda maddeleri sanayi, tütün işleme sanayi, madencilik ve taş ocakçılığı sanayi, tütün işleme sanayi, demir çelik metal ana sanayi, makine sanayi, elektrikli makineleri aletleri ve cihazları sanayi ISO 500 firmaları içerisinde en çok istihdam yaratan sektörler arasındadır.

Otomotiv endüstrisi, elektrik sektörü, petrol ürünleri sanayi, gıda maddeleri sanayi, ISO 500 firmaları içinde en çok brüt katma değer yaratan sektörler arasındadır. Taş ve toprağa dayalı diğer sanayi, demir çelik metal ana sanayi, makine sanayi, elektrik makineleri aletleri ve cihazları sanayi tarafından yaratılan brüt katma değer inceleme dönemi içinde azalmıştır. Çeşitli petrol ve kömür türevleri sanayinin yarattığı brüt katma değer ise artmıştır. ISO 500 firmaları tarafından yaratılan brüt katma değer artış hızında azalma görülmektedir. Brüt katma değer oranının düşüklüğü, sanayi dalı ürünleri üzerinde dolaylı vergi yükünün girdi olarak hafif olduğunu, sanayi dalının emek yoğun teknoloji kullandığını ve sabit sermaye yatırımlarının sınırlı oluşu nedeniyle amortisman giderlerinin ağırlıklı pay taşımadığını göstermektedir.

Uluslararası ticaretin giderek serbestleşmesi, bilgi ve teknoloji yoğun ürünlerde dünya ticaretinin hızla artması, emek yoğun ürünlerde rekabet üstünlüğünün belli ülkelere geçmesi, ülkemizin dünya sınai mamulleri imalatı değer zincirinde daha üst ve katma değeri yüksek alanlarda konumlanmasını ve sanayi üretiminin yapısında dönüşümü gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede ekonominin rekabet gücünü artırmak ve dünya ihracatından daha fazla pay alabilmek için yüksek katma değerli mal üretilmelidir. İmalat sanayiinde; firmaların yüksek girişimcilik gücüne sahip, özgün tasarım ve marka yaratabilen, teknoloji üreten, yenilikçi ve kurumsallaşmış bir yapıya dönüşmesi özendirilmelidir. Tekstil, hazır giyim, deri gibi emek yoğun geleneksel sektörlerde katma değeri yüksek ürün ve faaliyetlere ağırlık verilerek uluslararası rekabete uyum sağlayacak yapıya dönüşümü desteklenmelidir.

İlk 500 büyük sanayi kuruluşu içinde, yabancı sermayeli firmaların en çok yatırım yaptığı üç sektör, “otomotiv sanayi”, “metal eşya, makine ve teçhizat ve mesleki aletler sanayi” ile “kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayi”dir. Yabancı firma sayısının en az yatırım yaptığı sektör ise “elektrik sektörüdür. Ayrıca, diğer imalat sanayi sektöründe hiç yabancı sermayeli firma bulunmamaktadır. Finansal ve ekonomik faaliyet sonuçlarına bakıldığında 500 büyük sanayi kuruluşu içinde yabancı sermayeli firmaların ekonomik potansiyelleri oldukça yüksektir. Yabancı yatırımcılar bazı sektörlerde ağırlık vermesine rağmen neredeyse her sektörde faaliyet göstermektedir. Bu da özel ve kamu sermayeli yerli firmalar ile rekabetlerini arttırmaktadır.

Otomotiv sanayi, makine sanayi, demir çelik metal ana sanayi, elektrik, ana kimya sanayi, gıda sanayi, petrol ürünleri sanayi v.b. ekonominin diğer sektörleri ile de yakından ilişkili olan sektörlerdir. Bu sektörler, turizm, altyapı ve inşaat ile ulaştırma ve tarım sektörlerinin gereksinim duyduğu her çeşit motorlu araç ve sektör ürünlerini de tedarik etmektedirler. Bu nedenle imalat sanayi alt sektörlerindeki değişimler, ekonominin tümünü yakından etkilemektedir. Türkiye ekonomisinin sağlıklı gelişebilmesi için imalat sanayindeki alt sektörlerin sorunlarına çözüm aranarak, bu sektörlerin ekonomiye yapacakları katkıyı arttırılması gerekmektedir.

Artan genç nüfusla beraber iç pazardaki talep artışı, rekabetçi ortam ile üretimde yakalanan kalite standartları, yabancı firma ortaklıkları sonucunda üstün teknoloji ve kalifiye iş gücünün varlığı, maliyetlerin göreceli olarak Avrupa Birliği'nden daha düşük olması, AB ve Gümrük birliği ile sanayi kollarının teknik mevzuatta uyumlu olması, küresel pazarlardaki yeni ihracat olanakları ile Türkiye'nin gelişmiş ve gelişmekte olan pazarlara yakın olan stratejik bir konuma sahip olması imalat sanayimizin avantajlı olduğu noktalardır. Diğer tarafta Doğu Avrupa ülkeleri, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin yüksek katma değerli parçaları içeren yeni projelerde yer alması ve daha düşük maliyetler sunabilmeleri imalat sanayimiz için de bir tehdit oluşturmaktadır.

İmalat Sanayinin belirlediği amaçlara ulaşabilmesi için birçok alanda düzenlemeler ve iyileştirmeler yapılması gerekmektedir. İmalat sanayi alt sektörlerinin ihtiyaçlarına cevap veren insan kaynağının yetiştirilmesi, rekabetçi finansman olanaklarının geliştirilmesi, sektörlere özgü destekleme politikalarının devreye sokulması, ürün odaklı stratejiden müşteri odaklı stratejiye geçişin sağlanması, hedef ülkelerde Türk malı imajının geliştirilmesi, üründe yüksek kalite, müşteriye özgünlük ve yenilikçiliğe daha fazla önem verilmesi, kurumlar arası işbirliğinin geliştirilmesi, sektörde faaliyet gösteren işletmelerin verimliliklerinin artırılması ve adil ve rekabetçi bir iş ve girişim ortamının yaratılması Türkiye İmalat Sanayi'nin dolayısıyla Türkiye Ekonomisi'nin güçlendirilmesi için gereklidir.

Ekler Listesi

Ek 1: Endüstriyel Kodlar anahtarı

SEKTÖR KODU	SEKTÖR ADI
210	Madencilik ve Taşocakçılığı
311	Gıda Maddeleri Sanayii
312	Başka Yerde Sınıflandırılmamış Gıda Maddeleri Sanayii
313	İçki Sanayii (alkollü ve alkolsüz)
314	Tütün İşleme Sanayii
321	Dokuma Sanayii
322	Giyim Eşya Sanayii
323	Kürk ve Deri Sanayii
324	Ayakkabı Sanayii
331	Ağaç ve Mantar Ürünleri Sanayii
332	Ağaç, Mobilya ve Mefruşat Sanayii
341	Kağıt ve Kağıt Ürünleri Sanayii
342	Basım Sanayii
351	Ana Kimya Sanayii
352	Diğer Kimyasal Ürünler Sanayii
353	Petrol Ürünleri Sanayii
354	Çeşitli Petrol ve Kömür Türevleri Sanayii
355	Lastik Ürünleri Sanayii
356	Başka Yerde Sınıflandırılmamış Plastik Ürünler Sanayii
361	Çanak,Çömlek,Çini Porselen Sanayii
362	Cam ve Camdan Mamul Eşya Sanayii
369	Taş ve Toprağa Dayalı Diğer Sanayii
371	Demir-Çelik Metal Ana Sanayii
372	Demir-Çelik Dışında Metal Ana Sanayii
381	Metal eşya Sanayii
382	Makina Sanayii (elektrikli olanlar hariç)
383	Elektrik Makinaları, Aletleri ve Cihazları Sanayii
384	Otomotiv Endüstrisi
385	MESLEKİ VE BİLİMSEL
390	Diğer İmalat Sanayii
400	Elektrik Sektörü

Kaynakça

- Akgüç, Ö. (2010). 500 büyük sanayi kuruluşunun finans yapısı. *Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2009 İstanbul Sanayi Odası Yayınları*, (533), 186 – 199.
- Aktar, A. (1990). *Kapitalizm, azgelişmişlik ve Türkiye'de küçük sanayi*. İstanbul: Afa.
- Alpugan, O.; Demir, H.; Oktav, M. ve Üner, N.(1993). *İşletme ekonomisi ve yönetim*. 3.Baskı, İstanbul: Beta Basım.
- Altıntaş, M. (1995). *Ekonomik bütünleşmeler, gümrük birliği ve Türkiye: KOBİ'ler açısından yaklaşım*. Ankara: KOSGEB Yayını.
- Altunışık, R.; Coşkun, R.; Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (4. baskı). Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Aydeniz, E., Ş. (2008). 1993- 2005 yılları arasında Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşu listesinde yer alan Alman sermayeli firmaların finansal oranlar yoluyla kriz dönemlerindeki finansal değişimlerinin analizi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (29), 43-51.
- Bağrıaçık, A. (1989). *Dışa açılma sürecinde küçük ve orta boy firmalar (Dünya'da ve Türkiye'de)*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Baykan, S. (2007). *Türkiye imalat sanayinde bölgesel farklılıklar ve dış ticaret yapısı*. Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Çakır, P. (1990). *500 Büyük sanayi kuruluşunun 1980 sonrası gelişimi ve Türk ekonomisindeki yeri*. Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Doğru, C. (2010). Türkiye elektrik piyasasının yeniden yapılanması sürecine bir bakış. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinler*, (01), 13- 14.
- Düzgün, R.; Türker, O. ve Ecevit, E. (2009). İlk 500 sanayi kuruluşunda yabancı sermaye payının sektörel analizi ve bazı göstergeler itibariyle yabancı sermayeli işletmelerin performansları. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları*, (8), 135-160.
- Egeli, H. A. (2001). Dış ticaret açısından sanayilesme stratejileri ve Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 149-161.
- Ergün, İ. (1988). Küçük ve orta boy işletmelerin tanımı üzerine. *ASO Dergisi*, (12), 92.
- Ertuna, Ö. (2005). *Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşunun yirmi yılı (1983-2004)*. İstanbul: İstanbul Sanayi Odası.
- Gücelioğlu, Ö.(1994). *Küçük ölçekli işletmelerin KOSGEB'den beklentileri*. Ankara: Tes-Ar.
- Günaydın, İ. (1999). 500 büyük firma içinde uluslar arası doğrudan yatırımlar. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 14, (157), 52-64.
- Han, E. (1977). *Türkiye'de sanayilesme süreci ve stratejisi*. Yayınlanmamış Doktora.Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Işık, B. (1991). *Türk imalat sanayinin yapısı ve verimlilik düzeyi, ihracat verimlilik ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi .
- İnan, Ö. (1975). *İşletmelerin büyümesinde ortaya çıkan organizasyon sonuçları*. Adana: İktisadi ve Ticari İlimler.

- İstanbul Sanayi Odası. (2006). *Gıda sektörü raporu*. İstanbul: İstanbul Sanayi Odası.
- İstanbul Sanayi Odası. (2010). *Makine imalat sanayi sektörü raporu*. İstanbul: İstanbul Sanayi Odası.
- İstanbul Sanayi Odası. (2010). *Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşu 2009*. İstanbul: İstanbul Sanayi Odası.
- İstanbul Sanayi Odası. (2012). *Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşu 2011*. İstanbul: İstanbul Sanayi Odası.
- İstanbul Sanayi Odası (2010). *500 büyük sanayi kuruluşunda 10 yıllık gelişim trendleri (1999 – 2008)*. İstanbul: İstanbul Sanayi Odası.
- Kösekahyaoğlu, L. Ve Özdamar, G. (2009). Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türk imalat sanayi'nin rekabet gücündeki değişimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14, (1), 17-30.
- Karabulut, T. (2009). Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşlarının kıyaslama uygulamaları üzerine bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, (15), 1-16.
- Karasar, N. (1998). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın.
- Karan, M. B. (2010). *Yatırım analizi ve portföy yönetimi* (3. baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karluk S. R. (1996). *Türkiye Ekonomisi* (4. baskı). İstanbul: Beta Basım.
- Kazgan, G.(1985). *Ekonomide dışa açık büyüme*. İstanbul: Altın Kitaplar Matbaası.

Kepenek Y. ve Yentürk, N. (1994). *Türkiye Ekonomisi* (6. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kepenek, Y. (1974). Türk sanayiinde yatırımlar üzerine bir deneme. *50. Yıl Semineri*, İstanbul: SBF Yayınları, 21.

Kirman, H. (1995). Cam sanayinin Türkiye Ekonomisi'ndeki yeri. Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.

KORUM, U. (1977). Türk imalat sanayi ve ithal ikamesi; bir değerlendirme. *SBF Yayınları*, (408), 99.

M.A. Koca. (2008). *Türkiye'nin demir çelik sanayileri için strateji önerileri: bütünleşme ve ortak girdi temini*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Meier, M.(1991). *Türkiye'de küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin örgütlenmesi, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin sorunları*. İstanbul: İSO Araştırma Dairesi.

Narin, M. (2006). Türkiye ve Avrupa Birliği'nden en büyük sanayi kuruluşlarının genel yoğunlaşma düzeyi ve performans göstergeleri. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 60-60 (17), 49-76.

Okuyan, H. A. Ve Taşçı, M. (2010). Sermaye yapısının belirleyicileri Türkiye'deki en büyük 1000 sanayi işletmesinde bir uygulama. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 4 (1), 105-119.

T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı. (2008). *Otomotiv sektörü raporu*. Ankara.

Özmucur, S. (2010). 500 büyük sanayi kuruluşunda mali ve ekonomik göstergeler. *Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2009 İstanbul Sanayi Odası Yayınları*, (533), 170 – 178.

- Özsever, Ç.; Gençoğlu, T. ve Erginel, N. (2009). İşgücü verimlilik takibi için sistem tasarımı ve karar destek modelinin geliştirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 1302-3055 (18), 45-48.
- Soydal, H. (2006). Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının verimlilik analizi: otomotiv sektörü üzerine bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 577-604.
- Tezel, Y. (1977). 1923-1938 döneminde Türkiye’nin dış iktisadi ilişkileri, Atatürk döneminin ekonomik ve toplumsal sorunları. *İTİA Mec. Cem. Yay.*, (5), 225-227.
- Tokgöz E. (2001). *Türkiye’nin iktisadi gelişme tarihi (1914-2001)* (6. baskı). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2011). *İstatistiki göstergeler 1923 – 2010*. İstanbul.
- Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği. (2008). *Türkiye sanayine sektörel bakış*. İstanbul.
- Türkoğlu, M. (2003). Küçük ve orta ölçekli işletmelerin (kobilerin) büyük işletmelerle rekabetinde stratejik işbirlikleri yaklaşımı: göller bölgesi uygulaması. *S.Demirel Üniv. İkt. ve İdari Bil. Fak. Dergisi*, 13 (1), 273 – 290.
- Uludağ, İ. ve Serin, V.(1991). *Türkiye’de küçük ve orta ölçekli işletmeler (yapısal ve finansal sorunlar, çözümler)*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Uyguner, M. (1973). Elli yılda Türk Sanayi. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi* 50. Yıl.
- Uzay. N. (2009). Türkiye’nin ilk 500 ve ikinci 500 sanayi kuruluşu sıralamasında yer alan Kayseri firmalarının ekonomik performansları (1993-2008). *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (34), 23-49.

İnternet Kaynakları

Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). 9. *Kalkınma Planı 2007-2013*. Ankara.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf> (Erişim tarihi: 26.05.2011)

Bayrakçeken H. (2005). Dünya’da ve Türkiye’de otomotiv sanayinin sektörel analizi.
Makine Teknolojileri Elektronik Dergisi, (2) 1-11.
http://www.teknolojikarastirmalar.com/pdf/tr/01_020205_1_bayrakceken_tr.pdf
(Erişim tarihi: 25.04.2011).

<http://www.ilk250.org.tr/document/1997/makaleler/03%20-%20BURSA'DA%20FAAL%C4%B0YET%20G%C3%96STEREN%20500%20B%C3%9CY%C3%9CK%20F%C4%B0RMANIN%20F%C4%B0NANSAL%20ANAL%C4%B0Z%C4%B0%20-%20Prof.%20Dr.%20Ali%20CEYLAN.pdf>
(Erişim tarihi: 04.06.2011)

<http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/282/266> (Erişim tarihi: 23.06.2011)

Kandır, S. (2006). Yabancı yatırımcıların Türkiye’deki yatırım tercihinin araştırılması.
<http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/313/18.pdf> (Erişim Tarihi: 20.02.2012)

Kona, G. (2007). *ISO 500 şirketlerinde katma değer, marka ve patent ilişkisi*.
<http://ideas.repec.org/j/O47.html> (Erişim tarihi: 25.02.2012)

Soyak, A. (2005). Avrupa Birliği sürecinde Türkiye sanayi politikası üzerine eleştirel bir yaklaşım. *TMMOB, Ölçü Dergisi*, 61-69.

<http://www.hasmendi.net/makale/alkan-soyak-sanayilesme%20politikasi.pdf>

(Erişim tarihi: 23. 05.2011)

Şenses F. ve Taymaz E. (2003).*Unutulan bir toplumsal amaç: sanayileşme ne oluyor? Ne olmalı?* ERC Working Papers in Economics, 2.
<http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series03/0301.pdf> (Erişim tarihi: 10.06.2011)

Polt, W. ve Ohler, F. (1995). *Information technology diffusion policies for small and medium-sized enterprises (SMEs)*. OECD.
[http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=OCDE/GD\(95\)76&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=OCDE/GD(95)76&docLanguage=En) (Erişim Tarihi, 20.11.2011)

Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü. (2012).
Türkiye imalat sanayinin analizi (2005 – 2010 dönemi 22 alt sektör itibariyle).
Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası.
<http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/ga/2012GA/esamkitap/index.html> (Erişim tarihi, 28.04.2013)

http://www.iso.org.tr/tr/web/statiksayfalar/iso_ekonomikkonum.aspx (Erişim tarihi, 28.04.2013)

www.oib.gov.tr/tedas/bilgi_dokumani_turkce.pdf (Erişim Tarihi: 21.04.2011)

